

2013
ročník LVI

Těšínsko

vlastivědný časopis

číslo 4

2013
ročník LVI

Těšínsko

vlastivědný časopis
číslo 4

Obsah

Od „vařecí krčmy“ k akciové společnosti 1
Pivovar v Radvanicích u Ostravy v 19. a první polovině 20. století
Radoslav Daněk

Německé politické strany na Těšínsku 9
v letech 1930–1938
Michal Valeček

Zatajené popravky 17
Oběti „velkého teroru“ z let 1937–1938 v Sovětském svazu
původem z Těšínska a případ Józefa Gibiece z Třince
Mečislav Borák

Jan Martinek (1862–1920) 32
Polský učitel, společenský a národní aktivista
Michael Morys-Twarowski

Z nové literatury (nejen) o Těšínsku 36
Radim Jež – David Pindur

Města a obce Těšínska se představují 37
Kaňovice
David Pindur

Články v tomto periodiku jsou recenzovány nezávislými recenzenty.

Vydává Muzeum Těšínska

Adresa redakce:
Muzeum Těšínska, p. o., Hlavní tř. 15, 737 01 Český Těšín
tel.: 558 761 216, fax: 558 761 223
e-mail: jez@muzeumct.cz

Redakce:
Odpovědný redaktor: PaedDr. Zbyšek Ondřejka
Výkonný redaktor: prof. PhDr. Rudolf Žáček, Dr.
Tajemník redakce: PhDr. Radim Jež
Redaktor: PhDr. David Pindur, Ph.D.

Redakční rada: PhDr. Karel Bogar; prof. PhDr. Mečislav Borák, CSc.;
prof. PhDr. Dan Gawrecki, CSc.; doc. PhDr. Blažena Gracová, CSc.;
doc. PhDr. Dušan Janák, Ph.D.; prof. PhDr. Zdeněk Jirásek, CSc.;
PhDr. Jaromír Kalus; prof. PhDr. Irena Korbelařová, Dr.;
doc. PhDr. Pavel Kouřil, CSc.; PhDr. Karel Müller;
doc. PhDr. Pavel Šopák, Ph.D.; Mgr. Jiřina Veselská

Jazyková editace: Mgr. Lenka Ježová Bichlerová
Překlad resumé do anglického jazyka: Mgr. Lenka Mandrysová
Grafický návrh: Petr Tesař, UPGRADE CZ s. r. o., Ostrava
Odevzdáno do tisku: 29. 11. 2013
Výšlo: 18. 12. 2013
Tisk: Printo, spol. s r. o., Ostrava

Nevyžádané rukopisy, fotografie a kresby se nevracejí.
Za obsah článků zodpovídají autoři.
Při úpravě rukopisu je nutno řídit se pravidly zveřejněnými
na adrese: http://www.muzeumct.cz/pokyny_pro_autory/

Časopis lze zakoupit v Muzeu Těšínska v Českém Těšíně,
Pražská 3/14 nebo v jeho pobočkách: ve Výstavní síni Músaion
v Havířově, v Památníku životické tragédie v Havířově-Žitčicích,
v Kotlově dřevěnce v Havířově-Bludovicích,
v Archeoparku v Chotěbuzi-Podobohře,
ve Výstavní síni Muzea Těšínska v Jablunkově,
ve Výstavní síni Muzea Těšínska v Karvině-Fryštátě,
ve Výstavní síni Muzea Těšínska v Orlové-Lutyni,
v Technickém muzeu v Petřvaldě a v Klubu Muzea Těšínska.
K dostání i v Gorolském turistickém informačním centru v Mostech
u Jablunkova.

Rozšiřuje vydavatel. Předplatné nebo jednotlivá čísla si lze
objednat na výše uvedené adrese či tel. č. 558 761 224.

Vychází čtvrtletně, cena jednoho výtisku je 40 Kč, celoroční
předplatné činí 160 Kč + poštovné. Členové Klubu Muzea Těšínska
získávají časopis v rámci ročního předplatného 250 Kč.

Identifikační číslo: ISSN 0139-7605
Evidenční číslo MK ČR: E 11319
Podávání novinových zásilek povoleno Oblastní poštou v Ostravě
č. j. 2726/92-P/1 ze dne 30. 11. 1992.

Od „vařecí krčmy“ k akciové společnosti

Pivovar v Radvanicích u Ostravy v 19. a první polovině 20. století

Radoslav Daněk

Začněme zdánlivě nelogicky od konce... Když byli poslední vlastníci radvanického pivovaru nuceni vlivem velké hospodářské krize 30. let 20. století vyhlásit úpadek a ukončit výrobu, byl tento pivovar již předposledním na českém Těšínsku. Pivovarnictví nikdy nepatřilo mezi silně rozvinutá a z hlediska ekonomického výkonu určující výrobní odvětví v rakouské, resp. české části Slezska. Přesto mu však v sektoru potravinářského průmyslu patřilo významné místo, a to s ohledem na tvorbu pracovních míst i schopnosti uplatnit část produkce mimo region. Pivo bylo jedním z mála produktů, které nacházely odbyt nejen na místních trzích, ale vyváželo se i za hranice Slezska, byť v celkové bilanci vykazovalo záporné saldo.¹

V rámci Předlitavska ovšem slezské pivovarnictví, produkující na konci 19. století ve 40 závodech něco přes 430 000 hl piva ročně, patřilo k těm nejmenším, srovnatelným spíše s málo industrializovaným Salcburskem či Tyrolskem.² Objem výroby piva ve Slezsku dokonce nedosahoval ani polovičních hodnot sousední, průmyslově zaostalé Haliče a byl ani ne třetinový oproti produkci Moravy. Zároveň však bylo toto odvětví

ve Slezsku na poměrně vysokém stupni zprůmyslnění. Drtivá část produkce totiž pocházela ze středně velkých parostrojních závodů, z nichž některé ještě před první světovou válkou přešly do kategorie velkopivovarů. Mezi střední průmyslové podniky patřil i pivovar v Radvanicích, jenž dodnes zůstává zajímavý tím, na jakých základech byl v polovině 19. století vlastně vybudován, i svým po určitou dobu netypickým majetkoprávním vývojem.

Na počátku průmyslové revoluce byla v Rakouském Slezsku stejně jako v dalších zemích habsburské říše výroba piva stanovena propinačním právem. Jeho základ tvořila na jedné straně výhradní oprávněnost k výrobě, na straně druhé protekčně chráněný trh. Nejinak tomu bylo na slezských panstvích a statcích (odhlédneme-li od rozdílného vývoje ve městech), jejichž pozemkové vrchnosti v době předbřeznové držely a vykonávaly propinační právo nad svými poddanskými vesnicemi. Prostředkem k vytěžení ekonomických výhod plynoucích z tohoto práva byl zpravidla jednak vrchnostenský pivovar ve správním a ekonomickém centru dominia a pak také pivovary zřizované na bázi emfyteuze (dědičného nájmu).³

Pohled na radvanický pivovar po přestavbě a modernizaci v 80. letech 19. století, kterou Emanuel Neumann realizoval i za pomoci svého zetě prof. Aloise Schwarze, předního rakouského odborníka na pivovarnictví a kvasné pochody, Archiv města Ostravy

Důležité odbytiště pro radvanický pivovar představovala Moravská Ostrava, kde Neumannové vlastnili několik výčepů. Nejvýznamnějším z nich byla Radvanická pivnice, zřízená r. 1874 v původním právovárečném domě na hlavním náměstí, Archiv města Ostravy

Je otázkou, zda a do jaké míry lze emfyteutický pivovar ztotožnit s institutem tzv. vařecí krčmy, tedy hospodou či hostincem s právem vaření a výčepu piva, jejichž geneze sahá až do 14. století. Jejich vznik souvisel s podporováním poddanského vaření piva ze strany pozemkových feudálů, kteří si kladli za cíl zvýšit rentový výnos z panství. Krčmy tohoto druhu se záhy stávaly výsadními a byly zapisovány i do zemských desek.⁴ V souvislosti s koncentrací pozemkového majetku a přechodem k režijnímu velkostatkářskému hospodaření docházelo postupně od 16. století k jejich vytlačování a rušení ve prospěch rozvoje vrchnostenského pivovarnictví. Přesto se takovéto privilegované hostince a výčepy zachovaly až do nástupu industriální éry a vzniku nových ekonomických forem.

Vládcí dominia využívali možnosti povolovat na základě emfyteutického práva volný prodej, případně výrobu alkoholických nápojů, venkovským poddaným. Zcela běžné to bylo v produkci lihovin, týkalo se to však i vaření piva. Jednalo se o součást tzv. arendátorství, jež bylo původně zpravidla vázáno na úřad dědičného fojta či rychtáře jako forma benefitu za služby odváděné vrchnosti. Výrobní zařízení takového emfyteutického pivovaru či vařecí krčmy nejspíš představoval pouze jednoduchý varný kotel s nezbytným příslušenstvím, jehož produkce odpovídala pouze spotřebě v jedné hospodě, s níž bylo privilegium spojeno. Je pravděpodobné, že základem, na němž byl vybudován pivovar ve slezských Radvanicích, se stala právě taková vařecí krčma.

Pro nedostatek pramenů není bohužel možné jednoznačně určit, kdy, v jakém rozsahu a za jakých okolností vzniklo v Radvanicích oprávnění k výrobě piva. Teprve z konce 18. a počátku 19. století pocházejí první zprávy o emfyteutickém hostinci, původně označeném Nr. 29, u Císařské silnice spojující Opavu s Těšínem, na němž je doloženo kromě výčepního práva také oprávnění k výrobě lihovin. Hostinec se nacházel poblíž hospodářského dvora, v části Radvanic, která byla součástí kunčického statku. Zmiňuje se o něm ve své topografii i Reginald Kneifel.⁵ Zda a případně odkdy bylo s nemovitostí formou emfyteuze spojeno i právo vaření piva, prameny neříkají. Počátkem 20. let 19. století získal dům do nájmu židovský obchodník Josef Neumann s manželkou Karolinou, dcerou známého těšínského obchodníka Valentina Fasala.⁶ V době Neumannova nájmu mohla být v rámci hostince zřízena malá pivní varna, čemuž by i nasvědčoval časový údaj o založení výroby piva v Radvanicích roku 1840, jenž se objevuje v literatuře – bohužel bez bližšího určení a zdůvodnění.⁷

Významná změna přišla s revolučním rokem 1848. Pro další vývoj radvanického pivovaru bylo rozhodující jednak zrušení patrimoniálního systému a jednak dočasné zpochybnění platnosti propinačního práva. Když říšský sněm ve Vídni odstranil počátkem září povinnost poddaných odebírat pivo od vrchnosti (přímus), vznikla ve společnosti v důsledku zmatků a nejasností ve výkladu nového zákona mylná představa, že tím došlo ke zrušení propinace jako takové. Právě v této době pak Josef Neumann odkoupil na základě smlouvy z 28. června 1850 do osobního vlastnictví část radvanického dvora, včetně původního emfyteutického hostince (č. p. 29) a též dominikální krčmy (č. p. 27) nacházející se poblíž řeky Lučiny. O přesném průběhu a podrobnostech odkupu nemáme žádné bližší zprávy. Každopádně otázka oprávnění k vaření piva nebyla řešena v rámci výkupu povinností při rušení poddanství.⁸ Odkupem nemovitostí získal nový soukromý vlastník oprávnění nejen k prodeji, ale s největší pravděpodobností i k výrobě piva, a to ještě před faktickým zrušením propinačních práv a uvolněním svobodného podnikání v oblasti pivovarnictví. Přitom mohlo být toto oprávnění vázáno jak na zmíněný hostinec č. p. 29, tak na krčmu č. p. 27, jejíž číslo bylo ostatně později přeneseno na nový pivovar. Ten byl sice vybudován Josefem Neumannem až v roce 1858, avšak lze si jen těžko představit, že by před zákonným odstraněním privilegovanosti výroby piva získal úřední souhlas k živnostenskému provozu pivovaru v zapadlé slezské vesnici, aniž by svoji žádost opřel o nějaké

oprávnění, vyplývající z někdejších feudálních vztahů. Povědomí o tom, že Neumannovi koupili pivovar od původních majitelů statku, se přes generace přenášelo rovněž v „podnikové paměti“.⁹

Pivovar se stal součástí postupně budovaného zemědělsko-potravinářského komplexu, který kromě polností tvořily lihovar, drožďárna a octárna. Firma *Josef Neumann & Co.* byla dodatečně zanesena do těšínského obchodního rejstříku až v roce 1863.¹⁰ I když tedy nejpozději od roku 1858 můžeme s jistotou hovořit o existenci pivovaru v Radvanicích, stále se jednalo o malou rukodělnou dílnu, jejíž produkce mohla být uplatněna především v zájezdním hostinci při cestě mezi Moravskou Ostravou a Těšínem. Žádný závrtný výrobní rozmach v následujícím období nenastal, neboť odbytové možnosti byly limitovány přetrvávajícími propinačními bariérami. Zvýšení odbytu nenapomáhala ani pomalu se rozvíjející průmyslová činnost v obci. Pouze doly v sousední Polské Ostravě a na ně vázaná hornická kolonie, založená na katastru Radvanic, sebou přinášela růst počtu potenciálních konzumentů. Naopak příhodně se mohla na rozvoji radvanického pivovaru projevit skutečnost, že nejpozději v polovině 19. století zanikly původní vrchnostenské pivovary v sousedních Kunčicích a Šenově a zásobování jejich propinačních okresů jistě musel někdo převzít. Zakladatel rodinného podniku Josef Neumann zemřel asi v roce 1868 a jeho dědictví bylo rozděleno mezi mužské dědice. Majitelem a provozovatelem ručního pivovaru se stal prvorozený syn Emanuel Neumann, jenž jej převzal na konci 60. let 19. století více méně současně s vydáním zemských zákonů o zrušení propinace.¹¹

Definitivní uvolnění volné kapitalistické soutěže v pivovarnictví nyní nabízelo příležitost k rozšíření výroby a uplatnění produkce na širším regionálním trhu. Proto přistoupil Emanuel Neumann během následujících dvou desetiletí k rozsáhlé stavební a technické modernizaci podniku a v podstatě vystavěl zcela nový průmyslový závod. Jako vůbec první na Ostravsku zavedl v pivovaru během 70. let parostrojní pohon. Kromě nezbytné mechanizace varny vybudoval nové ležácké sklepy a v letech 1887–1888 parní sladovnu s rozšířenými humny, kterou dodala strojírna Martinka & Spol. z Bubnů u Prahy.¹² Na počátku 70. let ještě činil výstav radvanického pivovaru jen 8 700 hl, o 20 let později se zde už vyrábělo více než 25 000 hl piva. V té době se však již Emanuel Neumann potýkal s vážnými zdravotními problémy a vedení pivovaru postupně přebíral jeho nejstarší syn Arthur, jenž byl ve firmě *Radwanitzer Dampfbrauerei Emanuel Neumann & Sohn* od roku 1889 veřejným společníkem.¹³

Volný konkurenční boj mezi pivovary na Ostravsku ovšem teprve vstupoval do své kulminační fáze a generační předání rodinného podniku nebylo dostatečnou reakcí na novou situaci. V sousední Moravské Ostravě totiž roku 1897 vznikl český konkurenční pivovar, založený na akciovém kapitálovém podílnictví. To přinutilo k okamžité reakci Markuse Strassmanna, jenž podobně jako radvaničtí Neumannovi vlastnil soukromý rodinný pivovar, vybudovaný v Moravské Ostravě na základech původního měšťanského pivovaru.¹⁴ Kapitálové posílení a transformace rodinného podniku v akciovou společnost se ukázaly rozhodujícími, neboť nově založený *Český akciový pivovar* se stal nakonec existenční hrozbou právě pro radvanický podnik Neumannů. Je nepochybné, že tento konkurent k sobě přetáhl během prvních let provozu část odběratelů a konzumentů obou dosavadních výrobců piva na Ostravsku. Český pivovar, podporovaný kapitálem Živnobanky, založil svoji komerční strategii na národní a vlastenecké agitační směřované ke všem společenským vrstvám a svůj odbyt směřoval v podstatě do celého ostravsko-karvinského revíru. Zatímco se na výrobě Strassmannova akciového pivovaru tato skutečnost příliš neprojevila, neboť společnost již tehdy uplatňovala významnou část své produkce i ve vzdálenějších odbytištích, u Neumanna bylo možné na počátku 20. století sledovat prudký pokles produkce z někdejších téměř 30 000 hl na pouhou pětinu. Neumannovi nebyli schopni čelit nové silné konkurenci a v potřebnou chvíli neměli dostatečný objem kapitálových investičních prostředků, nezbytných pro další modernizaci závodu a zejména rozšíření prodejní sítě a dopravní infrastruktury. Uplatnění pro svoji

V době, kdy nosil pivovar v Radvanicích přídomek „dělnický“, měl vydělávat prostředky nezbytné k financování sociálně demokratické strany a stávkového hnutí. Byl jediným podnikem tohoto druhu v Rakousko-Uhersku, Archiv města Ostravy

Erste mähr.-schles. Arbeiter - Brauerei

Skaret & Co.

Radwanitz, Öst.-Schlesien

Telegramm-Adresse:
Brauerei Radwanitz, Schlesien.

Telephon 17, Mähr.-Ostrau

*Pohlednice zobrazující
Dělnický pivovar
v Radvanicích, název podniku
na bráně je uveden v češtině,
polštině a němčině,
Archiv města Ostravy*

produkci hledali především v Moravské Ostravě a jejím nejbližším okolí, ovšem tento lokální trh se navzdory stálému růstu velmi rychle zaplňoval.

V prvních letech 20. století se pivovar radvanických Neumannů dostal do vážných ekonomických potíží. Prohlubující se provozní ztráty se snažili bezúspěšně čelit úspornými opatřeními, což se mj. projevovalo tím, že sám majitel Arthur Neumann vykonával asi od roku 1902 funkci sládka. Ve snaze vyhnout se úplnému úpadku začali vlastníci roku 1905 vyjednávat o prodeji pivovaru, o němž projevili zájem nejbližší okolní konkurenti. Jednak oba ostravské pivovary – Strassmannův i Český akciový – a jednak hraběcí pivovar Larisch-Mönnichův v Karvině. Jednání však vážla s největší pravděpodobností na prodejní ceně. Pro výše uvedené zájemce měly hodnotu pouze sklady a nasmlouvání odběratelů radvanického pivovaru. Nebylo proto ani příliš velkým překvapením, že se nakonec novým majitelem stal zcela jiný subjekt. O to překvapivějším však možná bylo, že tímto čtvrtým a nakonec úspěšným zájemcem bylo dělnické družstvo Skaret & Spol., jehož veřejnými zástupci byli říšský poslanec za sociální demokracii Ferdinand Skaret¹⁵ a sociálně demokratický propagátor spotřebního družstevnictví Benno Karpeles.

Posledně jmenovaný politik se s poměry v ostravsko-karvinském revíru seznámil již v době svých poznávacích cest na počátku 90. let 19. století. Od roku 1904 byl činný ve Vídni jako vůdčí osobnost tamějšího konzumního spolku Vorwärts a v následujícím roce se stal ředitelem nově založené Velkonákupní společnosti pro rakouské konzumní spolky *Skaret, Exner & Spol. (Großeinkaufsgesellschaft für österreichische Consumvereine – GöC)*.¹⁶ Jejím účelem bylo podnikání, jež by svými výnosy přispívalo ke zlepšení finanční situace sociálně demokratické strany a generovalo peněžní prostředky potřebné k vedení stávkových nátlakových akcí. Podstatné bylo v danou chvíli zejména to, že společnost byla ochotna koupit pivovar jako celek včetně výrobního zařízení, neboť jejím cílem bylo prosadit se na ostravském trhu s vlastním pivem, a to na bázi dělnického konzumního družstevnictví. Na koupi podniku, jehož cena činila 270 000 K, se kromě zmíněné velkonákupní společnosti přímo podílelo také vedení sociálně demokratické strany.¹⁷

K 1. říjnu 1908 zahájila svoji činnost nová firma, zanesená do obchodního rejstříku pod názvem *První moravsko-slezský dělnický pivovar Skaret & Spol., v. o. s.*, provozující v Radvanicích pivovar se sladovnou. Ředitelem závodu se stal Jacob Rosenzweig, jemuž bylo rovněž svěřeno vyřizování obchodních záležitostí formou kolektivní prokury společně s Wilhelmem Bräunerem, úředníkem zmiňované velkoobchodní společnosti a zástupcem konzumního spolku v Polské Ostravě. V roce 1910 došlo ke změně ve vedení pivovaru – ředitelem byl jmenován W. Bräuner a druhá prokura byla udělena Rudolfovi Kreiskemu, soukromému úředníkovi z Vídně.¹⁸ Společně s managementem došlo ke střídání i na postu sládka, Karla Altmanna po jeho krátkém působení vystřídal Josef Černý.

Koupě pivovaru sociálně demokratickou organizací měla souvislost se vznikem pivovarského kartelu a rostoucím daňovým zatížením konzumace piva. Drtivá většina pivovarů na Moravě a ve Slezsku byla od konce 19. století sdružena v zájmových spolcích, jakými byly *Der mährische Brauherrverein*, *Jednota českých pivovarů a sladoven na Moravě* či *Der schlesische Brauherrverein*. Tyto spolky pak roku 1900 uzavřely kartelovou dohodu, jejímž základem bylo rozdělení trhu mezi stávající členské pivovary a regulace obchodních podmínek. Zároveň docházelo na počátku 20. století k nárůstu zadlužení obecních a zemských samospráv, jež jako jeden z instrumentů ke zmírnění ekonomických problémů používaly přírážky ke spotřebním daním. Právě fiskální zatížení konzumace piva bývalo považováno za velmi efektivní nástroj, který ovšem vzhledem k sociální skladbě konzumentů

piva nejtěživěji doléhal zvláště na dělnictvo. Proto, když zemské samosprávy na Moravě i ve Slezsku zvažovaly zvýšení přírážky k dani z piva a pivovary se zároveň dohodly na prodloužení kartelové úmluvy, se sociální demokracie rozhodla pro koupi vlastního pivovaru stojícího mimo kartel, jenž by prostřednictvím sítě smluvně vázaných hostinských a prodejen konzumních družstev dodával levně a kvalitní pivo dělníkům.

Radvanickému pivovaru se díky propojení podniku se sociální demokracií a využití propagace v dělnických tiskovinách brzy podařilo zvýšit odbyt piva. A to i přes stávající národnostní a organizační roztržičnost konzumního družstevnictví a potravinových spolků na Ostravsku a Těšínsku i jejich nedostatečně profesionální ekonomické řízení.¹⁹ Alespoň v prvních letech vše nasvědčovalo tomu, že socialistický podnik v tržně kapitalistickém prostředí osvědčí svou životaschopnost. Měsíční produkce se po necelém roce provozu zvýšila z 200 na 1 700 hl piva a pro zajištění dalšího růstu přistoupilo vedení pivovaru k investičním akcím. Závod se po stavebně-technické stránce nenacházel zrovna v ideálním stavu a noví majitelé museli řešit řadu provozních problémů. Počátkem roku 1910 se zřítíla klenba a střední zeď severního traktu pivovaru, v němž se nacházely ležácké sklepy. Jejich další užívání bylo okamžitě zakázáno a vlastníkovi bylo nařízeno odstranění zchátralé stavby. Do roku 1912 proto byly vybudovány nové ležácké sklepy s rozšířenou kapacitou. Současně došlo k přestavbě varny a jejímu vybavení novým strojovým zařízením, jakož i k elektrifikaci provozu. V roce 1911 byla povolena stavba plnárny, umývárny a skladu lahového piva.²⁰ Právě obchod s lahovým pivem počátkem 20. století významně přispíval k rozšíření odbytových možností pivovarů v urbanizovaných oblastech a průmyslových regionech. Růst spotřeby lahového piva měl přímou souvislost s rozvojem stavební činnosti, neboť pivo plněné do lahve bylo praktické při zajišťování pitného režimu u stavebních dělníků.²¹

Po přestavbě pivovaru bylo možné vařit až dvě várky denně, přičemž kapacita varní garnitury činila 80 hl na jeden var. Roční produkce radvanického pivovaru se tak v posledních letech před válkou pohybovala znovu kolem 35 000 hl. Sladovna ročně vyrobila asi tisíc tun sladu a ležácké sklepy mohly najednou pojmout až šest tisíc hektolitrů piva. Pivovar zaměstnával sedm úředníků a zřízců a 35 dělníků. Jeho účetní hodnota se po přestavbě odhadovala na 680 000 K, přičemž do této sumy nebyly zahrnuty sklady v Bašce, Bludovicích, Hrabůvce, Moravské Ostravě a Orlové.²² Většinu své produkce pivovar distribuoval prostřednictvím dělnických konzumů a potravních spolků v četných

obcích na Těšínsku. Později rozšířil odbytový prostor o prodejní sklad v Pustkovci na Opavsku.

Pivovar v Radvanicích byl v rakouských podmínkách ojedinělou ukázkou snahy sociálně demokratické strany o podnikání v kapitalistickém výrobním systému, a to konkrétně v oblasti produkce v pravdě „dělnického nápoje“. Ve stejné době *Velkonákupní společnost pro rakouské konzumní spolky* uvedla do života v rámci své expanze úspěšný projekt Benna Karpelese na tovární výrobu chleba (*Hammerbrotwerke* ve Schwechatu u Vídně). V případě radvanického pivovaru šlo v zásadě o prostý, avšak současně i progresivní záměr vyrábět levně a kvalitní pivo, jehož hlavními spotřebiteli měli být průmysloví dělníci. Z jejich početnosti logicky vyrůstal předpoklad rentability a ekonomické efektivity takového podniku. Současně by pivo z Dělnického pivovaru sloužilo jako prostředek k zesílení sociálně třídní a politické identifikace dělnictva. Nebýt přestávky způsobené světovou válkou, snad by tento podnik dosáhl širšího uplatnění i delšího trvání. Jak se ukazovalo, prostor pro uskutečnění podobných snah v ostravské průmyslové oblasti zcela jistě byl. A nebylo by zřejmě ani bez zajímavosti sledovat, jak by se v průmyslovém závodě, ovládaném a řízeném sociální demokracií, vyvíjelo postavení jeho vlastních dělníků.

Důsledky válečného hospodářství, jež velmi tíživě dolehly především na pivovarnictví, udělaly za tímto ojedinělým podnikatelským projektem tečku. Dělnický pivovar v Radvanicích se potýkal s nedostatkem surovin, vyvolaným obilnou krizí, a s poklesem spotřeby piva zvláště u těch společenských vrstev, na něž byl cílově orientován a na nichž byl do značné míry existenčně závislý. Nejhlubší propad výroby nastal v kampani v letech 1916/17, kdy se v Radvanicích vařilo jen zhruba pět tisíc hektolitrů piva. V neposlední řadě došlo během války k posílení moci kapitálově silných společností s rozhodujícím zastoupením v kartelových organizacích a přerozdělovacích institucích typu Pivovarské centrály ve Vídni. To vše zapříčinilo, že v posledním roce války se vídeňské ústředí sociální demokracie rozhodlo radvanického pivovaru zbavit. Podnik táhlo rychle ke dnu rovněž nepředpokládané a nadměrné prodražování úvěrů, které si společnost vzala u holandských finančních ústavů, aby mohla realizovat modernizaci pivovaru.

Tím se otevřela možnost pro alokaci židovského obchodního kapitálu, jenž hledal příležitost k investičnímu uplatnění ve snaze vyhnout se očekávanému znehodnocení oběživa, jehož teaurace se stávala rizikovou. Hlavním iniciátorem transakce byl nejspíš Ignatz Lauber, který měl jako úředník pivovaru k dispozici všechny důležité informace a s pomocí příbuzných a známých

Ignatz (Izak) Lauber, narozený r. 1883 v haličském Chrzanówie, nastoupil v době první světové války do radvanického pivovaru jako hospodářský správce. V letech 1918–1937 stál v čele podniku a zároveň byl jeho spoluvlastníkem, Rewja międzypanstwowa przemysłu, handlu i żeglugi, dodatek kulturalny i turystyczny. Moravská Ostrava [1931]

z okruhu ostravských a vídeňských obchodníků byl schopen zajistit potřebný počet solventních investorů. V červnu 1918 byla založena společnost s ručením omezeným nazvaná *První moravsko-slezský pivovar a sladovna*. Kmenové jmění společnosti činilo milion korun a jejími společníky byli Josef Nossig, obchodník z Vídně (podíl 300 000 K), Richard Bronner, obchodník v Moravské Ostravě (100 000 K), jeho manželka Rosa Bronnerová (100 000 K), Ignatz Lauber, ředitel pivovaru (200 000 K), Paul Jonkler, obchodník v Moravské Ostravě (100 000 K), Paula Lorentz, soukromnice z Vídně (100 000 K) a dr. Max Reich, továrník z Vídně (100 000 K).²³ Toto rozložení vlastnických podílů zůstalo nezměněno až do roku 1923, kdy Ignatz Lauber část svého podílu ve výši 100 000 K odprodal Richardu a Rose Bronnerovým, jež se tak stali největšími podílíky společnosti.

Kontinuita byla zosobněna především v řediteli Lauberovi, dlouholetém hospodářském správci a pivovarským úředníkovi. Stejně tak zůstal podnik kapitálově napojen na Vídeň, odkud pocházela významná část nových investorů. V hlavním městě monarchie byla v květnu 1918 uzavřena společenská smlouva a rovněž se zde – vedle Radvanic – měly konat valné hromady společnosti. Zajímavé je, že celá transakce proběhla, aniž by o ní informoval místní dělnický tisk. Ba co víc, ještě déle než rok po odprodeji pivovaru *Duch času* ve své inzertní rubrice stále doporučoval všem dělníkům *pivo z Dělnického pivovaru v Radvanicích*, přestože pivovar už dávno nebyl „dělnický“ a jeho oficiální název zněl jinak.

To svědčí o tom, že ačkoliv se radvanický pivovar stal soukromým kapitalistickým podnikem s podílovým vlastnictvím, dělnictvo jako cílová skupina zákazníků ani ostravská průmyslová oblast jako hlavní odbytový rádius se

neměnily. V přetrvávajícím kartelovém systému ostatně ani nic jiného v danou chvíli nebylo možné. Hospodářská krize i politická nestabilita prvních poválečných let a prodloužení platnosti kartelových dohod až do roku 1921 značně limitovaly možnosti marketingových strategií. Přesto se úspěšně dařilo obnovovat výrobně-odbytový potenciál radvanického pivovaru, jehož produkce se v roce 1921 znovu vrátila na úroveň předválečného maxima. K tomu jistě přispívala i stálost personálního obsazení na postu sládky, jímž byl od roku 1916 Tomáš Mlčoch.

V lednu 1926 byla dovršena transformace v akciovou společnost pod zavedeným názvem *První moravsko-slezský pivovar a sladovna*. Firma byla kromě výroby a prodeje piva a sladu oprávněna obchodovat se všemi druhy nápojů. Vzhledem k tomu, že k podniku již od druhé poloviny 19. století stále patřil poměrně velký pozemkový majetek, k předmětu podnikání tak náleželo i pěstování plodin a provozování zemědělského průmyslu. Akciový kapitál společnosti činil milion korun a byl rozdělen do 50 000 kusů akcií v nominální hodnotě 200 Kč. Výše akciového kapitálu odpovídala přejímací ceně pivovaru. Jeho aktiva představovala více než 3,5 milionu Kč a byla tvořena především budovami a pozemky, strojním zařízením, zásobami sudů, surovin a pohledávkami.²⁴

Pivovar v té době již vykazoval relativně vysokou míru hypotekárního zadlužení. Jeho největším věřitelem byla Česká průmyslová a hospodářská banka v Praze, jíž dlužil přibližně 1,5 milionu Kč, menší úvěr měl i u Občanské záložny ve Frenštátě pod Radhoštěm. Předsedou správní rady se na ustavující schůzi společnosti 17. října 1925 stal vídeňský architekt Ing. Emil Lorenz, jeho zástupcem pak ostravský obchodník Richard Bronner. Dalšími členy byli obchodníci Paul Jonkler a Josef Nossig a ředitel pivovaru Ignatz Lauber. Vesměs se jednalo o osoby z původní investorské skupiny, které si v nové společnosti podržely větší podíly.

Nastala krátká a zároveň vrcholná éra v historii radvanického pivovaru. Od roku 1926, kdy post sládky a později též vedoucího závodu převzal František Pittermann, setrvale rostl objem produkce, jenž se během pouhých pěti let zvýšil z 28 000 na 48 000 hl. Společnost dosahovala na konci 20. let čistého ročního zisku ve výši téměř 90 000 Kč, což však nebyla ani pětina zisku, který ve stejném čase generovaly oba ostravské pivovary. Přitom výše akciového kapitálu byla srovnatelná s Českým akciovým pivovarem a z hlediska produkce zaostával radvanický pivovar zhruba jen o polovinu.²⁵ V době hospodářské konjunktury byly provedeny rozsáhlejší investiční akce jako mechanizace sladovny,

Radvanický pivovar se v meziválečné době prezentoval na několika výstavách. Jednou z nich byla i „Výstava moravsko-slezského Pobeskydí“ v Místku v létě 1926, archiv Milana Starce

přestavba kvasírny a její vybavení novými káděmi, nahrazení ležáckých sudů aluminiovými tanky, automatizace plnárny lahvového piva, zřízení chemické laboratoře a výstavba nové správní budovy. V rámci motorizace bylo zakoupeno pět nákladních automobilů, adaptovány stáje na garáže a zřízena zámečnická dílna. Celkový počet zaměstnanců se zvýšil na 57. Pivovar rozšiřoval své odbytové možnosti. Vedle skladů v dosavadním hlavním obchodním teritoriu na Ostravsku a Těšínsku (Bartovice, Dolní Bludovice, Frýdek, Fryštát, Moravská Ostrava, Orlová, Petřvald, Záblatí) otevřel nové prodejní sklady v Dolním Benešově, Frenštátě pod Radhoštěm, Petřkovicích, Příboře a Vratimově a také na Slovensku v Bratislavě, Čadci, Hlohovci, Košicích, Michalovcích, Sučanech a Žilině. Z Košic a Michalovců se radvanické pivo distribuovalo i na Podkarpatskou Rus.

V prvních letech existence akciové společnosti došlo k jistým posunům ve vlastnické struktuře, jež ovšem nebyla zcela přehledná. Tato záležitost měla zřejmě spojitost s usnesením valné hromady z roku 1927 o navýšení akciového kapitálu na dva miliony korun, k němuž ale fakticky nakonec nedošlo. Poměrně velký balík akcií (1 000 kusů) uplatňoval posléze na valných hromadách radvanický obecní tajemník František Žižka, z čehož bychom mohli usuzovat, že do vlastnické struktury pivovaru pronikla samotná obec Radvanice, případně lidé propojení s komunální politikou Radvanic. Stejně velký počet akcií držel ostravský advokát dr. Adolf Löwinger, avšak ten byl pouze zplnomocněným zástupcem blíže neurčeného investora či skupiny investorů. Na valné hromadě v prosinci 1928 pak tato část akcionářů uplatnila svůj vliv a využila příležitosti k obměně správní rady, do jejíhož čela se dostal právě zmíněný František Žižka. V návaznosti na tento krok se společnost a ředitel Ignatz Lauber dostali do sporu s manželi Richardem a Rosou Bronnerovými, dosavadními největšími podílníky pivovaru.

Videňští investoři se spojili v konsorcium, které se rozhodlo odprodat svůj balík 2 000 akcií za 400 000 Kč. Manželé Bronnerovi měli o jejich odkoupení zájem a zprostředkováním jednání pověřili ředitele Laubera. K nákupu akcií měly být použity peníze ze zápůjčky u Slezskoostravské městské spořitelny ve výši dvou milionů korun, která měla současně sloužit k úhradě části dluhu společnosti u České průmyslové a hospodářské banky. Manželé Bronnerovi se však nakonec majiteli akcií nestali, protože obvinili ředitele Laubera z podvodu a soudně se dožadovali vydání sporných akcií. Pře však byla po zhruba půl roce urovnána smírem, manželé Bronnerovi stáhli svoji žalobu a vzdali se veškerých nároků na odprodávané akcie.²⁶

Doporučujeme **PIVO** z Akc. pivovaru v RADVANICÍCH

▼

Výčepní 10°

Ležák 12°

Speciální 14°

světlé i tmavé

Rozpory mezi akcionářskými skupinami a managementem pivovaru však ani poté neustaly, naopak s nástupem hospodářské krize se opět vyostřily. Manželé Bronnerovi, zastupovaní ostravským advokátem dr. Emilem Goliatem, napadali usnesení o volbě správní rady z roku 1928 a požadovali jeho zrušení. Vedení společnosti podle nich nepožívalo patřičné důvěry. Další akcionáři měli výhrady vůči účetním bilancím a dožadovali se jejich zpětného prověření. Problematická byla zejména výše míry zadlužení společnosti, jež během krátké doby neúměrně narostla. Dluhy pivovaru u bank nyní činily více než 2,1 milionu Kč a dalších téměř 1,8 milionu Kč dlužil různým věřitelům. Zároveň společnost vykazovala pohledávky u odběratelů přesahující 2,2 milionu Kč.

Nepřehlednost vlastnické struktury společnosti a hádky akcionářů komplikovaly situaci podniku v časech hospodářské krize. Prudký pokles spotřeby piva na Slovensku i v samotné ostravské průmyslové oblasti měl pro pivovar v Radvanicích fatální dopady.²⁷ Jeho produkce po roce 1931 klesala meziročně téměř o třetinu. Společnost přestávala být schopná plnit závazky vůči dodavatelům, téměř 100 000 dluh za elektrickou energii, odebíranou od obce Radvanice, mohla uhradit jen formou postoupení svých pozemků.²⁸ Ovšem dluhy vzápětí opět rychle narůstaly – v roce 1935 se musela obec soudně domáhat alespoň částečného vyrovnání pohledávky ve výši dalších téměř 150 000 Kč. V té době již činil výstav pouhých 14 310 hl piva, čímž definitivně pivovar ztrácel schopnost uspokojovat nároky věřitelů. V důsledku vysokých daňových nedoplatků a platební neschopnosti odběratelů upadl v únoru 1935 do vyrovnávacího řízení. Konkurzním správcem se stal JUDr. Richard Weisl ze Slezské Ostravy.

Provozní budovy, včetně skladů, smluvně vázaných odběratelů a výrobního kontingentu

Pivovar v Radvanicích dosáhl výrobního maxima necelých 50 000 hl piva ročně. Svůj význam se snažil v propagaci umocnit stejně jako jiné podniky poněkud idealizovaným zpodobňováním závodu, budícím zdání mohutnosti, Archiv města Ostravy

zajištěného kartelovou smlouvou, odkoupil v roce 1937 údajně za tři miliony korun Larisch-Mönnichův pivovar v Karvině.²⁹ Jeho cílem samozřejmě nebylo udržení výroby v Radvanicích, ale pouze ovládnutí obchodní sítě pivovaru. V dubnu 1937 proto bylo v Radvanicích definitivně zastaveno vaření piva. Poslední známý výstav za rok 1936 činil již jen 11 791 hl, čímž se blížil úrovni, jíž závod vykazoval někdy na počátku průmyslové revoluce

v pivovarnictví ve druhé polovině 19. století. Pivovar Larisch-Mönnich v areálu zřídil prodejní sklad karvinského piva pro ostravskou oblast a od roku 1940 se pak tohoto majetku i v důsledku geopolitických změn postupně zbavoval. Tím se uzavřela staletá historie radvanického pivovaru, jehož budovy při Těšínské ulici sice ještě dnes zčásti existují (zejména charakteristická stavba sladovny), nikdy však již nesloužily svému původnímu účelu.

From a Cooking Pub to a Joint-stock Company

The Radvanice by Ostrava Brewery in the 19th Century and the First Half of the 20th Century

The paper deals with the economic transformation of beer production in Teschen Silesia, focusing particularly on the period between the mid-19th century and the mid-20th century. The Radvanice brewery, a medium-sized company, illustrates on the one hand both the industrialization process and technological modernization within the industry, and ownership transformations on the other, witnessing gradual development from a late feudal system of brewing licences to a capitalist market economy with all its development stages. At the same time, the paper investigates the modified forms of entrepreneurial activities within the context of both the general economic development and the brewing industry throughout the capitalist era, i.e. the shift from a family-run company to a company based on articles of association. In that context, the Radvanice brewery was unique throughout Austria-Hungary because of its capital links to the Austrian social democratic party just before World War I. Despite its marketing efforts centred on its links to and identification with the working class in this industrial agglomeration, the brewery was not untouched by the impact of the recessions of the 20th century, with the Great Depression of the 1930s triggering its demise.

POZNÁMKY

- Autor studie:
- PhDr. Radoslav Daněk; Magistrát města Ostravy, Archiv města Ostravy, Centrum pro hospodářské a sociální dějiny FF OU; RDanek@ostrava.cz
- 1 Gawrecki, Dan a kol.: Dějiny Českého Slezska 1740–2000. I. Opava 2003, s. 213–214.
 - 2 Urban, Karl: Die Brau- und Malz-Industrie Oesterreichs. In: Die Gross-Industrie Oesterreichs, V. Wien 1898, s. 216.
 - 3 Knittler, Herbert: Dominium und Brauhaus – herrschaftliche Bierbrauerei als vorindustrielles Gewerbe. In: Feigl, H. – Rosner, W. – Bezemek, E. – May, W. (edd.): Versuche und Ansätze zur Industrialisierung des Waldviertels. Wien 1990, s. 331–353.
 - 4 Chylík, Jindřich: Přehled dějin moravského průmyslu. Brno 1948, s. 104–105.
 - 5 Kneifel, Reginald: Topographie des kaiserl. königl. Antheils von Schlesien, 2/1. Brünn 1804, s. 296. Mladší topografické příručky se o této záležitosti nezmiňují vůbec – Hosák, Ladislav: Historický místopis země Moravskoslezské. Těšínský kraj. Brno 1937, s. 910–911.
 - 6 Daněk, Radoslav: Podnikatelská rodina Neumannů z Radvanic u Ostravy. In: Pálka, P. (ed.): Židé a Morava XI. Sborník z konference konané 3. listopadu 2004 v Muzeu Kroměřížska. Kroměříž 2005, s. 78–86.
 - 7 Likovský, Zbyněk: Pivovary československého území 1901–1950. Praha 1996, s. 272; týž: Pivovary Moravy a rakouského Slezska 1869–1900. Praha 2000, s. 57.
 - 8 Zemský archiv v Opavě (dále jen ZA Opava), fond Zemská vyvazovací komise slezská, Okresní vyvazovací komise ve Frýdku, sign. 16, č. k. VI/14–20, Dominium Radvanice.
 - 9 U bursztynowego źródła. Browar akcyjny w Radwanicach koło Mor. Ostrawy. In: Rewja międzypanstwowa przemysłu, handlu i żegluga, dodatek kulturalny i turystyczny / Mezistátní revue průmyslu, obchodu, plavby, kultury a turistiky, roč. 6, část 2 a 3. Moravská Ostrava [1931], s. 161–162. V tomto propagačním textu se však nepřesně uvádí, že manželé Neumannovi odkoupili pivovar od hraběte Wilczka, majitele sousedního polskoostravského panství, k němuž patřila i část Radvanic. Ve skutečnosti však Neumannovi koupili část radvanického statku se zmíněnými nemovitostmi od Theresie Kneissel.
 - 10 Jiřík, Karel a kol.: Dějiny Ostravy. Ostrava 1993, s. 565–567; Archiv města Ostravy (dále jen AMO), fond Archiv obce Radvanice (dále jen AO Radvanice), inv. č. 26, Kronika Radvanic 1932; Sobek, Adolf: Vlastivědná topografie obce Radvanice ve Slezsku. S. I. 1935 (rukopis uložen v AMO, Sběrka pamětí a historicko vlastivědných rukopisů, inv. č. 24, č. k. 4).
 - 11 Na Moravě to byl zákon č. 23 z 22. května 1869, týkající se zrušení a vykoupení propinačních práv, ve Slezsku pak zákon č. 18 z 23. května 1869.
 - 12 Státní okresní archiv Karviná, fond Okresní úřad Fryštát, inv. č. 335, č. k. 128.
 - 13 Mährisch-schlesischer Grenzbote, 7. 8. 1889, s. 2.
 - 14 Mezi radvanickými Neumanny a ostravskými Strassmanny existovaly nejen profesní, ale i jisté osobní vazby – blíže viz Daněk, Radoslav: Pivovarník. In: Myška, M. – Zářický, A. (edd.): Člověk v Ostravě v 19. století. Ostrava 2007, s. 65–74.
 - 15 Maderthaner, Wolfgang: Skaret, Ferdinand. In: Österreichisches Biographisches Lexikon 1815–1950, 12. Wien 2005, s. 318.
 - 16 Korp, Andreas: Stein auf Stein. 50 Jahre Grosseinkaufsgesellschaft österreichischer Consumvereine. Ein Gedenkbuch. Wien 1955.
 - 17 Naše Ostravsko. Moravská Ostrava 1909, s. 61.
 - 18 ZA Opava, fond Krajský soud Moravská Ostrava, Oddělení firemních spisů (dále jen KSMO – OFS), inv. č. 346, sign. A I Těš.
 - 19 Košata, Karel (ed.): Třicetpět let družstevního hnutí Ostravska. Moravská Ostrava 1929. K tomu srov. Fasora, Lukáš: Dělník a měšťan. Vývoj jejich vzájemných vztahů na příkladu šesti moravských měst 1870–1914. Brno 2010, s. 155–163.
 - 20 AMO, Sběrka stavebních spisů, Slezská katastrální území, inv. č. 4387, č. k. 572 (k. ú. Radvanice, č. p. 27).
 - 21 Na příkladu výstavby Berlína na tento fakt poukázal ve své disertační práci Gustav Stresemann – citováno v Teich, Mikuláš: Bier, Wissenschaft und Wirtschaft in Deutschland 1800–1914. Wien – Köln – Weimar 2000.
 - 22 Naše Ostravsko, s. 62–63.
 - 23 ZA Opava, fond KSMO – OFS, inv. č. 3256, sign. C I 191 Těš.
 - 24 Tamtéž, inv. č. 3157, sign. B II 187 Těš.
 - 25 K tomu srov. Daněk, Radoslav: Ostravské pivovary mezi válkou, krizí a znárodněním. Ostrava. Příspěvky k dějinám a současnosti Ostravy a Ostravska, 24, 2009, s. 229–270, zejm. tabulky na s. 268–270.
 - 26 Aféra radvanického pivovaru. Moravskoslezský deník (dále jen MSD), 18. 6. 1929, s. 2; K aféře radvanického pivovaru. MSD, 23. 6. 1929, s. 2.
 - 27 Orientace odbytu na východní části ČSR byla jednou z příčin velkých ekonomických potíží také u Strassmannova pivovaru v Moravské Ostravě – k tomu Daněk, R.: Ostravské pivovary, s. 237 a 242–248.
 - 28 AMO, fond AO Radvanice, inv. č. 239, č. k. 63.
 - 29 Glet, Antonín: Radvanice. Příspěvek k dějinám obce. Období 1932–1965. Ostrava 1964, s. 284–285 (rukopis uložen v AMO, Sběrka historicko-vlastivědných rukopisů, inv. č. 8, č. k. 2).

Německé politické strany na Těšínsku v letech 1930–1938

Michal Valeček

Tento článek navazuje na studii o německých stranách z předchozího čísla, která byla zaměřena na počátek německého politického života na Těšínsku za první republiky a také na jejich roli v regionu v období hospodářské konjunktury. Nyní se budeme věnovat roli německých stran na Těšínsku ve 30. letech, období hospodářské krize a zhoršující se situace československého státu. Jak uvidíme, bylo toto období pro většinu těšínských Němců ve znamení příklonu k Sudetoněmecké straně (*Sudetendeutsche Partei* – SdP), avšak i na Těšínsku se našli Němci, jež až do konce první republiky aktivně vystupovali proti nacismu a účastnili se masových manifestací na obranu republiky.

1930–1935

Na rok 1930 bylo naplánováno sčítání lidu. Nejaktivněji před ním vystupovala Německá národně socialistická strana dělnická (*Deutsche national-sozialistische Arbeiterpartei* – DNSAP) a Německá nacionální strana (*Deutsche Nationalpartei* – DNP), které na svých schůzích vyzdvihovaly význam sčítání lidu pro Němce, především pak upozorňovaly na důležitost překročení 20% hranice, jež zaručovala menšině větší ochranu jejího jazyka. Německé politické strany na Těšínsku dokonce zřizovaly speciální informační kanceláře (*Auskunftsstellen für die Volkszählung*) zabývající se poradní činností při sčítání. Jejich vzniku se československé úřady bránily různými obstrukcemi jako např. v Novém Bohumíně, kde nejdříve policejní ředitelství zakázalo vyvěsit plakáty upozorňující na takovou kancelář a poté okresní úřad zabránil jejímu otevření.¹

Podle výsledků sčítání lidu z roku 1930 žilo na Těšínsku 342 894 osob, což bylo zhruba o 30 000 více než v roce 1921. Zatímco obyvatel československé a polské národnosti přibýlo, počet Němců a Šlonzáků klesl. Přestože v absolutních číslech neklesl počet Němců výrazně (z 23 005 na 22 013), rapidně klesl procentuální podíl Němců (z 9,5 % na 6,7 %) kvůli přírůstku Poláků a Čechoslováků. Ještě výraznější byl pokles počtu Šlonzáků, když se k této specifické kategorii přihlásilo pouze 24 199 osob, což bylo takřka o polovinu méně než při posledním sčítání lidu roku 1921. Němci chápali výsledek jako doklad čechizačního tlaku na Těšínsku.²

Mimo německý tisk neprotestovaly německé strany nijak aktivně, neboť hlavním tématem všech stranických schůzí a debat se stala hospodářská krize, její příčiny a řešení, což se jednoznačně projevilo od roku 1931.³ Nejpodrobněji se zabývaly hospodářskou krizí Německá sociálně demokratická strana (*Deutsche sozial-demokratische Arbeiterpartei* – DSAP) a DNSAP, tedy strany, jejichž voliči se rekrutovali především z řad dělníků, poněvadž dělnictvo bylo výrazně zasaženo důsledky hospodářské krize. Tou se jako jeden z prvních na Těšínsku podrobně zabýval ve svém projevu Hans Jokl na společné schůzi české a německé sociální demokracie 16. února 1931 v Novém Bohumíně. Jokl navrhol řešit krizi po vzoru Sovětského svazu, tedy přidělováním práce dělníkům bez ohledu na kvalifikaci. Stanovisko DSAP ke krizi probral také Rudolf Heeger 20. března 1931 ve Fryštátě. Jako příčinu označil jednoznačně kapitalistickou společnost a způsob produkce, kdy se vyrábí především pro zisk. Lékem na krizi mělo být odstranění kapitalistické společnosti a zavedení čtyřicetihodinového pracovního týdne při stejných mzdách.⁴

Rudolf Jung (DNSAP) viděl hlavní prostředek na zmírnění krize ve snížení výdajů na militarismus, ministerstvo financí a (české) menšinové školství, takto získané finance by použil na zmenšení dopadů hospodářské krize. Skutečným řešením krize však mělo být odstranění celních bariér mezi jednotlivými evropskými státy. Také z tohoto důvodu jednoznačně podporoval plán německo-rakouské celní unie a viděl v něm příležitost i pro Československo, neboť právě ono se mělo společně s Maďarskem k této unii přidat a vytvořit tak dostatečný hospodářský prostor, ve kterém by byla jednotlivá hospodářská odvětví navzájem v rovnováze.⁵

Odlišný recept na řešení hospodářské krize měli němečtí křesťanští sociálové. Anton Schlusche⁶ na shromáždění ve Fryštátě z května 1931 označil za příčiny krize poválečné poměry v Evropě, špatné pozemkové reformy a chybnou nacionální politiku evropských států. Jediným východiskem mělo být podle Schluscheho křesťanské nazírání na hospodářský řád a dodržování zásad papežské encykliky *Rerum novarum*. *Sebelepší sociální politika jest nedostatečná, není-li doplňována křesťanskou láskou k bližnímu. Jen v křesťanské lásce a křesťanském nazírání*

Rudolf Heeger (1883–1939), nejvýznamnější představitel DSAP ve Slezsku, bytostný demokrat, zemřel v německém vězení, Archiv Poslanecké sněmovny, fond Poslanci a senátoři Národního a Federálního shromáždění

Ing. Rudolf Jung (1882–1945), jako zakladatel DNSAP měl ambice stát se vůdcem celého nacionálně socialistického hnutí, Archiv Poslanecké sněmovny, fond Poslanci a senátoři Národního a Federálního shromáždění

Leo Schubert (1885–1968), německý nacionalista, poslanec DNSAP, v letech 1920–1933 starosta Fulneku, zemřel v Düsseldorfu, Archiv Poslanecké sněmovny, fond Poslanci a senátoři Národního a Federálního shromáždění

na hospodářský řád a život možno očekávat nápravu poměrů.⁷

Politicky ožehavou otázkou počátku 30. let byl rovněž růst počtu přívrženců německých nacistů nejen v Německu, ale i v samotné ČSR. Stále větší úspěchy sesterské strany v Německu (NSDAP) povzbuzovaly DNSAP k vystupňování akcí na získání nových členů. Ty našly velmi kladný ohlas i mezi německým obyvatelstvem na Těšínsku, zvláště mezi německými nacionály, jež ve velké většině přecházeli do DNSAP, na některých místech, např. v Hrušově, dokonce i celé místní skupiny. V konečném důsledku to vedlo k naprostému rozpadu stranické sítě DNP na Těšínsku. Velkou pozornost věnovali němečtí nacionální socialisté především mládeži. Nástrojem k proniknutí DNSAP mezi německou mládež se měla stát organizace *Volkssport*, která vznikla v roce 1929 a byla velmi úzce propojena právě s DNSAP. *Volkssport* se však již od počátku velmi nápadně podobal organizaci SA v Německu, což neuniklo ani československým úřadům shromažďujícím důkazy o jeho protistátní činnosti.⁸

Na Těšínsku zintenzivnila DNSAP činnost především díky trojici vůdčích osobností – Leu Schubertovi, Albertu Smagonovi a Siegfriedu Zogelmannovi. Prvně jmenovaný byl rovněž jedním z vůdců *Volkssportu*, proto také jeho ohrozil úřední zásah proti této organizaci. Celostátní zákaz *Volkssportu* v roce 1932 samozřejmě zahrnul i jeho odbočky na Ostravsku a Těšínsku, jež byly rozpuštěny a jejich majetek byl zabaven. Soudní řízení s *Volkssportem* již zásadním způsobem ohrožovalo samotnou existenci DNSAP, neboť celá řada vedoucích stranických činitelů (Jung, Krebs, Kasper) byla zároveň vůdčími představiteli *Volkssportu*.⁹

Přes toto bezprostřední ohrožení stále narůstala aktivita DNSAP na Těšínsku, což dokládá konání velkého množství tzv. *Sprechabendů*. Ty se konaly v rámci jednotlivých místních skupin a jednalo se zpravidla o vzdělávací, ideologické přednášky zaměřené na program, historii a cíle nacionálního socialismu. Na těchto večerech vystupovali k tomu určení školitelé DNSAP, pro Těšínsko to byl Josef Poch.¹⁰

DNSAP sice bouřlivě oslavovala vítězství Hitlera v Německu v lednu 1933, avšak v Československu se dostala do kritické situace, když v návaznosti na proces proti *Volkssportu* byla zbavena imunity šestice jejích poslanců. Místní krajské vedení DNSAP v čele s Albertem Smagonem požadovalo od všech těšínských skupin,

aby se spojily s buňkami ostatních německých stran a společně protestovaly proti zrušení imunit nacistických poslanců. K této příležitosti rozeslalo krajské vedení dokonce již předtištěný formulář příslušné stížnosti, kde stačilo doplnit pouze místo, datum a podpisy.¹¹

Strana se snažila pokud možno co nejdéle vyhnout úřednímu zákazu, proto také Smagon varoval ve svých oběžnících všechny členy před jakýmkoliv kontaktem s Německem nebo s jeho občany. Kdo by takovéto nařízení porušil, měl být s okamžitou platností vyloučen ze strany. Bylo to však spíše symbolické gesto, neboť samotný Smagon se vlastním nařízením vůbec neřídil a byl úzce napojen na říšské úřady.¹²

Rostoucí vliv DNSAP s obavami sledovali také němečtí sociální demokraté. Snažili se bojovat proti nacistickému nebezpečí především informováním veřejnosti o praktikách, které využívají nacisté v Německu pro zastrašení politické konkurence. K tomu často sloužily veřejné stranické schůze, na nichž přednášeli i sociální demokraté ze zahraničí. Takto vystoupil např. v lednu 1931 v Novém Bohumíně a Moravské Ostravě říšský sociálně demokratický poslanec Johannes Stelling se svou přednáškou *Fašismus, poslední naděje zbankrotovaného kapitalismu*, v níž ostře kritizoval Hitlera a jeho politiku demagogie, jež měla být namířena především proti židům a sociální demokracii. Hitlera charakterizoval jako nástroj kapitalistů, kteří podporují jeho stranu značnými finančními prostředky.¹³

O rok později nahradil Stellinga Rolf Reventlow, vratislavský sociálně demokratický redaktor. Optimisticky předpovídal, že se dostává nacismus v Německu do úpadku. Přesto i nadále varoval před Hitlerem a jeho stranou, jíž podle Reventlowa výrazně pomohla hospodářská krize a zfanatizovaný proletariát upnuvší se k nacismu, poněvadž nenašel již žádnou jinou možnost pro nalezení práce. Přestože všechny strany v Německu údajně bojovaly hlavně proti sociální demokracii (SDP), věřil Reventlow v úspěch při říšských volbách 6. listopadu 1932, který by zabránil vítězství Hitlera nebo Papena. Výsledky voleb však pro něj musely být obrovským zklamáním, neboť NSDAP jasně zvítězila, zatímco SDP skončila hluboko v poli poražených.¹⁴

Po vítězství nacismu v Německu poukazovaly těšínské místní skupiny DSAP na svých schůzích především na tvrdou perzekuci SDP. Například krajský tajemník DSAP Emil Kutscha na schůzi v Přívoze jasně řekl, že jednání vůči SDP pokládá za naprosto barbarské a nacisty charakterizoval jako hnědé bestie, které si libují ve vraždění sociálních demokratů. DSAP se proto rozhodla ještě upevnit spolupráci s československou sociální demokracií a společně bojovat všemi prostředky

Silesia byl nejstarším a jediným německým deníkem na Těšínsku, vycházel v letech 1860–1939, Vědecká knihovna v Olomouci

i zbraněmi proti všem rozkladným snahám v Československu a chránit jeho demokratickou ústavu.¹⁵

V červnu 1933 se dostala DNSAP na Těšínsku do velmi složité situace, neboť Albert Smagon a Siegfried Zogelmann byli zatčeni pro své styky s SA v Ratiboři. A zatčení byli v letních měsících také další nacističtí představitelé na Těšínsku, např. Jan Keller, předseda místní organizace v Novém Bohumíně. Řízení krajského vedení strany se ujal poslanec Leo Schubert, ostravský místostarosta Josef Brosch a tajemník strany Otto Viehweger. Sekretariát strany byl přesunut do Fulneku, kde jej dočasně vedl Schubert, zdejší starosta. Až do zrušení strany však sekretariát nevyvíjel žádnou činnost. K jejímu oficiálnímu zrušení na Těšínsku došlo 4. října 1933. Úředně byly zrušeny všechny místní organizace a jejich majetek byl zabaven. Pozastavena činnost byla také DNP, jež se dostala od počátku 30. let jednoznačně do vleku DNSAP. Na Těšínsku však již v té době nehrála DNP v podstatě žádnou roli.¹⁶

Zbýlé německé politické strany doufaly, že rozpuštění DNSAP a DNP bude pro ně znamenat příliv nových členů. Nic takového se však nestalo zvláště kvůli prudkému nástupu nově vzniklého politického uskupení *Sudetendeutsche Heimatfront* (SHF) pod vedením Konrada Henleina, vůdce vlivné turnerské organizace. SHF se soustředila v prvních měsících své existence především na německé oblasti českého pohraničí, proto lze sledovat počátky SHF na Těšínsku až od poloviny roku 1934. Jedinou výjimkou v celé námi sledované oblasti byla místní skupina SHF v Moravské Ostravě, která vznikla již 7. prosince 1933. Svolavatelem ustavující schůze byl Otto Thomke, jenž se stal prvním okresním vedoucím SHF na Ostravsku a Těšínsku, místním vedoucím byl zvolen Ernst Schwachula. Přestože bylo přítomno pouze 12 osob, policejní orgány odhadovaly počet přívrženců SHF v celé Ostravě asi na 120. Místní organizace se v prvním roce velmi činila, neboť počet jejich členů z původních 12 stoupl do října 1934 na 190, a dokonce se začalo diskutovat o vydávání vlastních novin. K tomu nakonec nedošlo.¹⁷

První místní organizace na Těšínsku vznikla až 16. května 1934 v Novém Bohumíně. Jisté nebylo toto místo vybráno náhodně, vždyť na Bohumínsku bylo koncentrováno nejvíce německého obyvatelstva na Těšínsku, a také Nový Bohumín byl největším zdejším centrem DNSAP, proto byl ideálním místem k pevnému zakořenění SHF v regionu. Místní skupina SHF v Novém Bohumíně se měla soustředit především na Bohumín, Nový Bohumín a Pudlov. Počet jejich členů neustále rostl. V únoru 1935 registrovala již 160 členů, asi 60 % z nich byli původně členové zakázaných stran. Z toho

Diplom udělený evangelickému faráři a prvnímu předsedovi českotěšínské místní organizace Sudetendeutsche Heimatfront (SHF) Paulu Zahradníkovi (1893–1969) Německým kulturním svazem v Praze 31. října 1938 za „příkladnou práci pro německé školství a německou lidovou kulturu“. Zahradník byl po válce odsouzen z 17 letům vězení, v r. 1949 pak propuštěn a vyhoštěn do Německa, Muzeum Těšínska

je patrné, že SHF do určité míry nahrazovala organizace DNSAP a DNP, avšak toto tvrzení nelze generalizovat, neboť evidentně významnou část členské základny tvořili rovněž bývalí členové jiných německých stran nebo Němci, jež se doposud aktivně nezapojovali do politiky.¹⁸

O měsíc později než novobohumínská místní skupina vznikla místní organizace v Českém Těšíně (14. června). Prvním předsedou se stal zdejší evangelický farář Paul Zahradník, avšak klíčovým organizátorem SHF nejen v Českém Těšíně se stal Friedrich Erler. V září 1934 zahájila svou činnost i místní skupina v Lískovci u Frýdku. Zdejší německá kolonie získala v krátké době poměrně zásadní vliv na celou organizaci SHF na Těšínsku zvláště díky Bennu Fischerovi, původně jednatelem této skupiny, po parlamentních volbách však již poslanci za SdP, který si vydobyl rozhodující pozici v ostravském volebním kraji.¹⁹

Místní organizace na Těšínsku zastřešovala okresní organizace, která měla původně sídlo v Přívoze. Po Ottu Thomkovi převzal v průběhu roku 1934 post okresního vedoucího Eduard Weiser. V roce 1935 se již na tomto postu nachází Friedrich Erler.²⁰

1935–1938

Rok 1935 byl, dnešní terminologií, „supervolební“ rok. V květnu se konaly nejen parlamentní volby, ale i volby do okresních a zemských zastupitelstev, navíc v prosinci byl nečekaně volen nový československý prezident. Při zpětném pohledu se stal tento rok klíčovým pro řadu událostí, které v dalších třech letech následovaly. Politické strany

se chystaly především na parlamentní volby. Měly původně proběhnout v řádném termínu na podzim 1935, avšak i tentokrát nakonec proběhly předčasně, stejně jako v letech 1925 a 1929, ačkoliv „pouze“ o půl roku.

Jednoznačně nejaktivnější z německých stran byla nejen na Těšínsku SHF. Oblíbeným řečníkem na stranických schůzích byl Albert Christen ze Slezské Ostravy, jenž ve svých projevech především obhajoval legalitu henleinovského hnutí a odmítal, že by SHF měla cokoli společného se zakázanými stranami. V únoru zavítal do Moravské Ostravy také vedoucí zemského ústředí SHF Roman Skomorowski a člen vedení SHF Ernst Peschka, jeden z čelných kandidátů SHF v tomto volebním kraji. Na veřejném shromáždění, kterého se zúčastnilo přibližně 300 posluchačů, vyzdvihli oba ve svých projevech potřebu německé jednoty (*Volksgemeinschaft*), kterou mohla podle nich dosáhnout jedině SHF. Příkladem chtěl jít v dubnu 1935 Eduard Weiser (SHF), když inicioval setkání všech významných představitelů německých stran s výjimkou německých sociálních demokratů v Moravské Ostravě, aby se dohodli na společném postupu při volbách do okresních a zemských zastupitelstev. Weiser požadoval polovinu všech získaných mandátů případné jednotné kandidátky pro SHF a rovněž vytvoření zvláštního fondu, kam by plynuly veškeré příjmy všech zvolených zástupců kandidátky. Tento návrh ostatní německé strany razantně odmítly, neboť nevěřily, že by zdejší pozice SHF byly natolik silné, že by SHF získala polovinu mandátů.²¹

Od března se již naplno rozběhla ostrá agitační kampaň SHF, která se projevovala na Těšínsku především obrovským množstvím plakátů a letáků. Byly rozšiřovány i do míst s nepatrnou německou menšinou s cílem získat každého jednotlivce pro Henleinovo hnutí. Součástí této účinné kampaně byly i osobní návštěvy a přesvědčování. Její intenzita byla umně stupňována až do dne

parlamentních voleb, avšak skutečným vrcholem celé kampaně na Ostravsku a Těšínsku měl být projev Konráda Henleina v Moravské Ostravě 29. dubna 1935. V Německém domě se k této příležitosti shromáždilo přibližně 1 500 Henleinových přívrženců, jež se sjeli z celého Těšínska, jen aby viděli a slyšeli Henleina. Kromě něj vystoupili i Roman Skomorowski a také dva kandidáti pro zdejší volební kraj, Ernst Peschka a Franz Künzel, svorně volající po sjednocení veškerého německého obyvatelstva v SHF. Bylo však zklamáním, že Henlein promluvil jen velice krátce (asi tři minuty) a pak se omluvil pro hlasovou indispozici, což s posměchem komentovaly české plátky. Je pravděpodobné, že se Henlein šetřil na opavské shromáždění SHF, které se konalo ještě tentýž den.²²

Krátce před parlamentními volbami musela SHF z úředního rozhodnutí změnit svůj název, neboť podle volebního řádu nemohlo ve volbách kandidovat žádné politické uskupení, ale jen politická strana. Proto se *Sudetendeutsche Heimatfront* přejmenovala na *Sudetendeutsche Partei* (SdP) a již pod touto značkou se konaly poslední předvolební schůze v Bohumíně (9. května), Frýdku (11. května) a Českém Těšíně (17. května). Na všech byl hlavním řečníkem Ernst Peschka, jenž kritizoval politiku německých stran za posledních 16 let a ohrazoval se proti útokům vůči SdP. Zdůraznil, že SdP se chce dohodnout na rovnoprávnosti s českým národem a *společně pracovat pro blaho státu*.²³

Podobně jako SHF také němečtí sociální demokraté zintenzivnili před volbami svou činnost. Vydali několik druhů agitačních letáků, plakátů a nálepek, avšak díky výrazně nižšímu rozpočtu na kampaň nemohli henleinovcům adekvátně konkurovat. DSAP jednoznačně odsoudila program a cíle henleinovců a vyslovila se otevřeně pro silnou demokratickou Československou republiku, která se měla stát hrází proti německému nacismu. Na svých předvolebních schůzích rozvíjela nadále DSAP především kritiku nacismu v Německu a varovala před válečnou hrozbou, jež představuje nebezpečné chování Německa.²⁴

Kampaň německých sociálních demokratů vyvrcholila na Těšínsku v květnu, kdy strana nasadila poprvé i auto s amplióny, a samozřejmostí byly četné předvolební schůze. Účast na nich však nebyla příliš velká a dávala tušit, že strana patrně nemůže počítat s nějakým výraznějším úspěchem. V čele kandidátky DSAP do poslanecké sněmovny byl opět Rudolf Heeger, do senátu kandidoval místo zemřelého Hanse Jokla na prvním místě odborový sekretář Wilhelm Häusler.²⁵

O hlasy německých voličů se v roce 1935 ucházeli také němečtí křesťanští sociálové. Ti chápali zánik dvou německých stran na podzim 1933 jako potvrzení úspěšnosti své dosavadní

Městská střelnice v Českém Těšíně s „Plzeňskou pivní klinikou, kavárnou a restaurací“ byla nejčastějším místem politických shromáždění (nejen) německých politických stran, 30. léta 20. století, Muzeum Těšínska

politiky a snažili se aktivně pracovat na rozšíření členské základny.²⁶ Předvolební kampaň křesťanských sociálů (*Deutsche Christlichsoziale Volkspartei* – DCV) v roce 1935 byla soustředěna především na kritiku německých vládních stran, které podle jejich mínění udělaly za šest let pro sudetské Němce příliš málo. Druhým velkým tématem byl Henlein a jeho hnutí. Felix Luschka, přední kandidát DCV na Těšínsku ve volbách do poslanecké sněmovny, odmítl Henleinovo tvrzení, že každý národně uvědomělý Němec musí volit SHF a napadl henleinovce, že nepředstavili doposud žádný ucelený program a opírají se jen o hesla a klišé. V posledním předvolebním týdnu se konaly schůze ve Frýdku a Fryštátě, kde museli zástupci DCV především obhajovat své odmítnutí návrhů SdP na spojení kandidátek. Hlavním heslem německých křesťanských sociálů mělo být *Um Christ und Mensch zu sein*, avšak příliš štěstí jim ve volbách nepřineslo.²⁷

Důležitou roli při volbách do Národního shromáždění sehráli Šlonzáci. Přestože jejich vůdce Josef Koždoň prohlásil v dubnu 1935, že ponechá na rozhodnutí každého člena, jakou stranu si zvolí, krátce před volbami na stranickém shromáždění 16. května v Českém Těšíně však jednoznačně podpořil SdP a Henleina, jehož dokonce označil za jediného povoláního vůdce. Pro německé členy Slezské lidové strany označil Koždoň *Sudetendeutsche Partei* za jedinou přijatelnou stranu ve volbách, a měl tak výrazný podíl na úspěchu SdP na Těšínsku.²⁸

Výsledky voleb do Národního shromáždění byly pro všechny obrovským překvapením. Nejvíce hlasů ze všech stran obdržela SdP a rovněž v ostravském volebním kraji dosáhla obrovského zisku 111 023 hlasů. Její první tři kandidáti, Benno Fischer, Franz Künzel a Ernst Peschka, tak byli zvoleni poslanci již v prvním skrutiniu. Žádná další německá strana zde již nezískala poslanecký mandát. Henleinovci obdrželi dokonce ve dvou soudních okresech (s. o.) Těšínska více než deset procent hlasů, konkrétně v s. o. Bohumín 11 % a s. o. Český Těšín 10,79 %. Z ostatních německých stran se nejbližší k tomuto číslu přiblížila DSAP v s. o. Bohumín se ziskem 4,06 %. Sudetoněmecká strana porazila výrazně ostatní německé strany i ve většině těšínských měst. Přes 30 % všech hlasů získala SdP v Českém Těšíně, Novém Bohumíně a Bohumíně, více než deset procent ve Frýdku (14,77 %), Třinci (14,41 %) a Hrušově (13,34 %). Sudetoněmecká strana byla poražena jinou německou stranou pouze v Pudlově, kde zvítězila DSAP s 24,61 %, SdP zde skončila druhá s 19,89 %. DSAP i DCV ztratily na Těšínsku výraznou část svých voličů oproti roku 1929 a z této porážky se již jejich místní organizace až do roku 1938 nevzpamatovaly.²⁹

Po úspěšných volbách pokračovala výstavba organizační sítě SdP na Těšínsku. Dne 16. července 1935 byla založena místní skupina ve Fryštátě, v září téhož roku místní skupina v Třinci a na počátku roku 1936 byla výstavba ukončena vznikem místní organizace ve Frýdku oddělením od stranického centra v Lískovci.³⁰

Přes poměrně plynulý růst členské základny SdP na Těšínsku potkala stranu rovněž řada problémů. Již záhy po parlamentních volbách byl obviněn vedoucí místní skupiny v Moravské Ostravě Eduard Weiser z „různých peněžních machinací“ a s několika spolupracovníky byl vyloučen ze strany. Ve funkci místního vedoucího ho nahradil zdejší zámečník Robert Reh. V červenci 1936 byl dokonce zatčen okresní vedoucí SdP Josef Spaczek a další tři bohumínští činovníci pro porušení zákona na ochranu republiky. Ačkoliv se v tisku hojně spekovalo o Spaczkově napojení na říšské bezpečnostní orgány, byl nakonec obviněn „pouze“ pro urážku státu při několika projevech. Novým okresním vedoucím byl zvolen Benno Fischer, který v této funkci setrval až do září 1938. V souvislosti s touto změnou se rovněž okresní sekretariát strany přesunul do Frýdku, kde Fischer trvale působil. SdP dělala problémy také zdejší opozice vedená nám již dobře známým Albertem Smagonem, jenž byl sice oficiálně členem SdP, avšak nedosáhl na žádnou významnější pozici. Smagon nejpozději od roku 1935 úzce spolupracoval s německou bezpečnostní službou, pro niž vytvořil na Moravě a ve Slezsku síť důvěrníků. V roce 1937 odešel z SdP do *Deutschsoziale Partei*,³¹ která soustřeďovala podobné „nespokojence“ s Henleinovým vedením SdP, avšak tato strana nezískala dostatek přívrženců a ve Slezsku splynula na konci roku 1937 s BdL. Smagon poté uprchl v březnu 1938 do Německa před dalším zatčením, neboť československé úřady jeho činnost velmi bedlivě sledovaly.³²

Nejaktivnějšími oponenty SdP byli nadále němečtí sociální demokraté, jež věnovali hlavní pozornost boji proti fašismu. V tomto směru se opět prohloubila spolupráce nejen s československou, ale i s polskou sociální demokracií při společném pořádání protifašistických akcí. Velkým tématem se stala pro DSAP španělská občanská válka, kterou strana chápala jako skutečný boj mezi socialismem a fašismem. DSAP k tomuto tématu uspořádala dokonce cyklus přednášek *Španělsko, Evropa a my*. Němečtí sociální demokraté si velmi slibovali od dohod z 18. února 1937, jež se měly stát výrazným úspěchem tzv. neoaktivismu a pomoci tak zvrátit situaci v německém táboře ve prospěch aktivistických stran. Předními představiteli neoaktivismu se stali Wenzel Jaksch (DSAP), Hans Schütz (DCV) a Gustav Hacker (BdL). Cílem tohoto směru německé politiky bylo dosáhnout

Benno Fischer (1902–1981) je považován za vůdčí osobnost SdP na Těšínsku, v letech 1935–1938 poslanec, zemřel v Mnichově, Archiv Poslanecké sněmovny, fond Poslanci a senátoři Národního a Federálního shromáždění

Konrád Henlein (1898–1945), zakladatel a předseda SdP, v letech 1938–1945 říšský místodržící, Muzeum Těšínska

Deutsche Beskidenzeitung, týdeník vydávaný ve Frýdku v letech 1934–1938, v němž byly na Těšínsku propagovány myšlenky a cíle SdP, Slezské zemské muzeum

patříčného podílu na řízení státu, zejména většího množství Němců v oblasti výkonné moci. Iniciativa měla vést v konečném důsledku k národnostnímu vyrovnání v Československu. DSAP se dívala na možnosti vyrovnání Čechů s Němci velmi realisticky, což doložil i čelný těšínský činitel DSAP Wilhelm Haas, když prohlásil, že strana nepožaduje ani geografickou ani osobní autonomii, poněvadž *tuto autonomii nemohou dáti Češi ani Slovákům*.³³

Také DCV vstoupila v roce 1936 již pod novým předsedou, slezským velkostatkářem Friedrichem Stolbergem, do vládní koalice a jako spoluautoři dohod z 18. února 1937 do nich vkládali velkou naději. Samotné dohody představil oficiálně již 14. února 1937 v Moravské Ostravě ministr za DCV Erwin Zajicek, na patrně největším shromáždění DCV na Ostravsku a Těšínsku za dobu její existence. Zajicek ve svém projevu uvedl požadavky německých vládních stran na národnostní vyrovnání – zachování německého školství, zřízení německé rádiové stanice, rozdělení státních zakázek v pohraničí podle národnostního klíče apod. Na tomto shromáždění vystoupil i poslanec DCV Felix Luschka, který zdůraznil, že neoaktivisté nepožadují, na rozdíl od Henleina, nemožné a věřil v prosazení těchto požadavků.³⁴

Pro německé aktivistické strany bylo však již příliš pozdě. V březnu 1938 došlo k anšlusu Rakouska a všechny německé strany až na DSAP a DDFP v krátké době splynuly s SdP, jež rovněž viditelně změnila po anšlusu svou rétoriku. Již 13. března 1938 uvítal Gustav Peters (SdP) v Moravské Ostravě anšlus a deklaroval, že stále věří v možnost klidného soužití Čechů s Němci, pokud Češi přijmou dostatečné ústupky. V závěru projevu však zlověstně varoval: *Jestli to není tato cesta [myšlena cesta soužití Čechů s Němci – pozn. M. V.], potom budeme hledat jinou*.³⁵

Sudetoněmecká strana zaznamenala po anšlusu na Ostravsku a Těšínsku velký příliv členů, do konce března přes 1 200 lidí. Výrazný nárůst členské základny měly potvrdit i obecní volby vypsané na květen a červen 1938 československou vládou jako ústupek vůči SdP. Na Těšínsku však byly volby vypsané z větších měst jen v Českém Těšíně, Fryštátě a Třinci. Předvolebních schůzí SdP se v těchto městech účastnil také okresní

vedoucí Josef Barwig nebo poslanci Franz Künzel a Felix Luschka, po spojení DCV s SdP vystupující rovněž jako poslanec Sudetendeutsche Partei. SdP brala tyto volby nesmírně prestižně, neboť chtěla dokázat, že má skutečně nárok zastupovat všechny sudetské Němce. Výsledky voleb na Těšínsku dopadly pro SdP v tomto směru velice úspěšně. Strana zvítězila s přehledem v Českém Těšíně, kde získala 38,5 % hlasů a 15 mandátů a výrazně porazila i SLS, která obdržela pouze čtyři mandáty. Přesto byl po dohodě znovu zvolen Josef Koždoň českotěšínským starostou. SdP slavila vítězství i ve Fryštátě a v Třinci podlehl pouze spojené kandidátce všech českých stran. S obrovskou ztrátou nedosáhla DSAP v těchto městech ani jednoho procenta hlasů.³⁶

Patrně nejvýrazněji se zdejší Němci zapsali do dějin první republiky tzv. Ostravským incidentem, jenž proběhl 7. září před budovou okresního soudu v Moravské Ostravě, kdy několik set henleinovců, mezi nimiž byli i dva poslanci, protestovalo proti údajně surovému zacházení s několika sudetskými Němci, kteří zde byli souzeni pro pašování zbraní z Německa. Policie se rozhodla náměstí vyklidit a při tom došlo k osudnému konfliktu mezi poslancem Franzem Mayem, jenž škrtil českého občana, a strážmistrem Jaroslavem Skýbou, který měl Maye udeřit rákoskou. Právě tento „brutální útok“ na poslance SdP se pak stal záminkou pro definitivní ukončení jednání SdP s představiteli československého státu.³⁷

Kritickou situaci již nedokázalo zvrátit ani velké množství antifašistických shromáždění, jež se konala po celé ČSR. Jedno z největších proběhlo 9. září 1938 v Moravské Ostravě. Zúčastnilo se jej na 50 000 (!) lidí, mezi nimi i někteří místní Němci, zejména stoupenci DSAP. Za ně zde promluvil Rudolf Heeger, který se opět jménem strany přihlásil k Československu a k jeho obraně za použití všech prostředků. O dva dny později bylo uspořádáno podobné shromáždění v Novém Bohumíně za účasti 3 000 lidí.³⁸

Po pokusu SdP o povstání v českém pohraničí došlo 15. září k jejímu úřednímu zákazu a v této souvislosti byly rovněž zrušeny veškeré stranické organizace na Ostravsku a Těšínsku, všechny stranické kanceláře byly prohledány a zajištěny.³⁹

Němci na Těšínsku se snažili v posledních zářijových dnech ještě ovlivnit Hitlera, aby bylo k říší připojeno i Těšínsko jako klíčová oblast pro další rozvoj Německa. Autoři těchto memorand Rudolf Francus a Walter Harbich v nich dokonce tvrdili, že se Hitler zříká *50 000 Němců a 100 000 Šlonzáků*, jež jednoznačně podporují říšskou myšlenku. Stejnou iniciativu vyvinuli i bohumínští Němci, kteří se pokusili přesvědčit představitele říše alespoň o připojení Bohumínska k Německu. Vše bylo marné a politické okresy Fryštát a Český

Odznak SdP s oblíbenými symboly a heslem „Práce, právo a chléb“, r. 1938

Těšín a několik obcí na Frýdecku byly připojeny na počátku října 1938 k Polsku.⁴⁰

Závěr

Až do vzniku Československa drželi Němci na Těšínsku klíčové pozice. Díky kuriálnímu volebnímu systému vítězili pravidelně ve větších městech (Těšín, Bohumín, Bílsko), velmi silná byla jejich role v hospodářské oblasti, neboť řada podnikatelů a velkostatkářů byla německého původu. Rovněž velká část právníků, vyšších úředníků a kvalifikovaných dělníků se rekrutovala z německého obyvatelstva. Klíčové roli Němců však neodpovídala jejich početní síla, neboť představovali jen necelých 20 % obyvatelstva Těšínska.

Po první světové válce se jejich situace zásadně změnila. V prvních dvou poválečných letech se pokoušeli uhájít své klíčové pozice projektem neutralizace Těšínska a důležitou roli měli sehrát při plánovaném plebiscitu, který měl rozhodnout o jejich osudu. Nakonec však byli Němci zbaveni možnosti spolurozhodovat o budoucnosti Těšínska (stejně jako české a polské obyvatelstvo v oblasti), když bylo komisí 28. července 1920 stanoveno jeho rozdělení mezi Československo a Polsko.

V československém Těšínsku představovali Němci již velmi malou menšinu, jejich podíl na obyvatelstvu byl 9,5 % v roce 1921, resp. 6,7 % v roce 1930. Vývoj zdejších německých politických stran ve 20. letech se do určité míry odlišoval od celostátního vývoje, když zde i v době rozvíjející se česko-německé spolupráce ve druhé polovině 20. let měly nejsilnější pozice německé negativistické strany DNSAP a DNP. Jedinou zásadnější konkurencí těchto stran byli němečtí

sociální demokraté, kteří si udržovali své pozice zejména na Bohumínsku, přechodně zde na konci 20. let uspěla také DVC, ačkoliv její vyhlášený cíl, získat pro sebe veškeré Němce na Těšínsku, zůstal naprostou utopií. Nová jazyková nařízení, spojení Slezska s Moravou, nedostatečné výsledky česko-německé vládní spolupráce a propukající hospodářská krize na počátku 30. let, to vše přivádělo jen další německé voliče do tábora německých negativistů, především do DNSAP.

Po zákazu DNSAP na podzim 1933 se v celém Československu prudce rozvíjelo nové německé politické uskupení Sudetendeutsche Heimatfront (SHF) pod vedením Konrada Henleina. Přestože na Těšínsko pronikalo henleinovské hnutí až od poloviny roku 1934, získalo si mezi místními Němci velmi záhy naprosto dominantní postavení, což ostatně ukázaly již výsledky parlamentních voleb v roce 1935. V zásadě jedinými aktivními odpůrci henleinovců z německého tábora na Těšínsku byli němečtí sociální demokraté, jejichž antifašistická kampaň však nebyla příliš úspěšná. To potvrzují i výsledky obecních voleb v květnu a červnu 1938, kdy se ještě zvýraznily zisky Sudetendeutsche Partei na úkor DSAP, ale také Slezské lidové strany (Šlonzáků).

Přestože se našli rovněž na Těšínsku Němci, jež chtěli bojovat za zachování demokratického Československa, většina z nich si přála připojení k Německu. Přes obrovskou snahu se nepodařilo vedoucím německým činitelům na Těšínsku přesvědčit říšské politické špičky o nezbytnosti jeho připojení k Německu společně se Sudetami a nechápali, proč byli zdejší Němci opomenuti. Svého „snu“ se tak dočkali až na počátku září 1939, kdy bylo Těšínsko obsazeno německým Wehrmachtem.

Leták SdP s volebním heslem „S Konradem Henleinem pro německou národní obec“ vydán u příležitosti obecních voleb v r. 1938 v Deutsche Beskidenzeitung 25. května 1938, Slezské zemské muzeum

German Political Parties in the Těšín Region in 1930–1938

The article depicts the entity of German political parties in the Těšín Region in 1930–1938. Due to the economic crisis and rising national and socialist movement in Germany, the German minority in the Těšín Region also became more radical. This was apparent by the tendency of most Germans in the Těšín Region towards the Henlein Movement in the parliamentary elections in 1935. The Sudetendeutsche Partei almost pushed out all the other German parties from the Těšín Region, and only the German social democrats actively rose up against it. At the Munich times in 1938, the Germans strived to annex the Těšín Region to the Third Reich, but they were unsuccessful despite numerous memoranda and complaints.

POZNÁMKY

- Autor studie:
• Mgr. Michal Valeček; doktorand, Ústav historických věd, Slezská univerzita v Opavě; Valecek2@seznam.cz
- 1 Steiner, Jan: Národnost při sčítání lidu v roce 1930 a její zjišťování na Ostravsku. Slezský sborník, 85, 1987, s. 121; Gawrecki, Dan: Politické a národnostní poměry v Těšínském Slezsku. Studie o Těšínsku 15. Český Těšín 1999, s. 212; Gawrecká, Marie: Němci ve Slezsku. Opava 2002, s. 149–150; Zemský archiv v Opavě (dále jen ZA Opava), fond Policejní ředitelství Moravská Ostrava (dále jen PŘMO), inv. č. 4263, sign. 893, č. k. 323.
 - 2 Gawrecká, Marie: Československé Slezsko mezi světovými válkami 1918–1938. Opava 2004, s. 39; táž: Šlonzácké hnutí a Josef Koždoň. Acta historica et museologica Universitatis Silesianae Opaviensis, 3, 1997, s. 171; Gawrecki, Dan: Těšínsko v období mezi světovými válkami. In: Borák, M. – Gawrecki, D. (edd.): Nástin dějin Těšínska. Ostrava – Praha 1992, s. 86. Podrobné výsledky sčítání lidu na Těšínsku viz např. Uhlíř, František: Těšínské Slezsko. Moravská Ostrava – Praha 1946, s. 112–117.
 - 3 Steiner, J.: Národnost, s. 125–126; ZA Opava, fond PŘMO, inv. č. 4197, sign. 13, č. k. 321.
 - 4 ZA Opava, fond PŘMO, inv. č. 9674, sign. 10/180, č. k. 1206; Gawrecká, M.: Němci ve Slezsku, s. 151; Gawrecki, D.: Politické a národnostní poměry, s. 186; ZA Opava, fond PŘMO, inv. č. 9810, sign. 10/348, č. k. 1206; tamtéž, inv. č. 4197, sign. 13, č. k. 321.
 - 5 ZA Opava, fond PŘMO, inv. č. 4197, sign. 13, č. k. 321; tamtéž, inv. č. 10097, sign. 10/710, č. k. 1207; Gawrecká, M.: Němci ve Slezsku, s. 167.
 - 6 Anton Schlusche (1897–1940) byl redaktorem a politikem působícím v Bruntále. Aktivně se podílel na činnosti řady katolických spolků, pracoval jako tajemník DCV v Bruntále, a v roce 1935 byl za tuto stranu zvolen

- poslancem Národního shromáždění. Ve straně patřil mezi hlavní odpůrce sblížení DCV s SdP.
- 7 ZA Opava, fond PRMO, inv. č. 10060, sign. 10/661, č. k. 1207.
 - 8 Tamtéž, inv. č. 2798, sign. 3, č. k. 283; tamtéž, inv. č. 4937, sign. 111, č. k. 338.
 - 9 Tamtéž, inv. č. 10929, sign. 10/313, č. k. 1211; tamtéž, inv. č. 10936, sign. 10/322, č. k. 1211; tamtéž, inv. č. 4937, sign. 111, č. k. 338; Gawrecki, D.: Politické a národnostní poměry, s. 216; Klimek, Antonín: Velké dějiny zemí Koruny české XIV. 1929–1938. Praha – Litomyšl 2002, s. 211; César, Jaroslav – Černý, Bohumil: Politika německých buržoazních stran v Československu. Díl 2 (1930–1938). Praha 1962, s. 171–180; Šebek, Jaroslav: Mezi křížem a národem. Politické prostředí sudetoněmeckého katolicismu v meziválečném Československu. Brno 2006, s. 192–193; týž: Německé politické strany v ČSR 1918–1938. In: Marek, P. a kol.: Přehled politického stranictví na území českých zemí a Československa v letech 1861–1998. Olomouc 2000, s. 271.
 - 10 ZA Opava, fond PRMO, inv. č. 4937, sign. 111, č. k. 338; Gawrecki, D.: Politické a národnostní poměry, s. 215.
 - 11 ZA Opava, fond PRMO, inv. č. 5497, sign. 13/36, č. k. 350.
 - 12 Tamtéž, inv. č. 5566, sign. 13/143, č. k. 350; tamtéž, inv. č. 5552, sign. 13/122, č. k. 350; Gawrecká, M.: Němci ve Slezsku, s. 181; Gawrecki, D.: Politické a národnostní poměry, s. 214–215.
 - 13 ZA Opava, fond PRMO, inv. č. 9587, sign. 10/47, č. k. 1205; tamtéž, inv. č. 4197, sign. 13, č. k. 321; Gawrecká, M.: Němci ve Slezsku, s. 152; Gawrecki, D.: Politické a národnostní poměry, s. 212.
 - 14 ZA Opava, fond PRMO, inv. č. 10705, sign. 10/1213, č. k. 1214; tamtéž, inv. č. 10708, sign. 10/1218, č. k. 1214.
 - 15 Tamtéž, inv. č. 5697, sign. 165, č. k. 351; tamtéž, inv. č. 12261, sign. 10/672, č. k. 1215; tamtéž, inv. č. 12330, sign. 10/751, č. k. 1215.
 - 16 Tamtéž, inv. č. 5621, sign. 13/233, č. k. 350; tamtéž, inv. č. 4905, sign. 13/157, č. k. 336; tamtéž, inv. č. 4937, sign. 111, č. k. 338; Gawrecká, M.: Němci ve Slezsku, s. 182; Gawrecki, D.: Politické a národnostní poměry, s. 213–214, 217.
 - 17 ZA Opava, fond PRMO, inv. č. 5697, sign. 165, č. k. 351; tamtéž, inv. č. 6624, sign. 13/238, č. k. 366; tamtéž, inv. č. 6630, sign. 13/353, č. k. 366; tamtéž, inv. č. 6634, sign. 13/532, č. k. 366; Die Sudetendeutsche Heimatfront. Deutsche Beskidenzeitung, 11. 8. 1934, č. 18, s. 3; Gawrecki, D.: Politické a národnostní poměry, s. 218.
 - 18 ZA Opava, fond PRMO, inv. č. 6624, sign. 13/238, č. k. 366; tamtéž, inv. č. 6633, sign. 13/406, č. k. 366; tamtéž, inv. č. 7637, sign. 13/47, č. k. 382; Die Sudetendeutsche Heimatfront. Deutsche Beskidenzeitung, 17. 11. 1934, č. 32, s. 5; Gawrecki, D.: Politické a národnostní poměry, s. 289; Gawrecká, M.: Němci ve Slezsku, s. 199.
 - 19 Sudetendeutsche Heimatfront-Ortsgruppe in Tschech.-Teschen gegründet. Deutsche Beskidenzeitung, 23. 6. 1934, č. 11, s. 5; ZA Opava, fond PRMO, inv. č. 6630, sign. 13/353, č. k. 366; tamtéž, inv. č. 6632, sign. 13/389, č. k. 366; Von der Sudetendeutschen Heimatfront. Deutsche Beskidenzeitung, 15. 9. 1934, č. 23, s. 3.
 - 20 ZA Opava, fond PRMO, inv. č. 7637, sign. 13/47, č. k. 382.
 - 21 Tamtéž, inv. č. 7650, sign. 145, č. k. 384; tamtéž, inv. č. 7640, sign. 13/117/6, č. k. 382; tamtéž, inv. č. 8099, sign. 282, č. k. 396.
 - 22 Tamtéž, inv. č. 7650, sign. 145, č. k. 384; Řečnický výkon pana Henleina v M. Ostravě. Ostravský polední deník, 30. 4. 1935, č. 100, s. 1; Henlein se omluvil pro chrapotění. České slovo, 30. 4. 1935, č. 118, s. 1; Die Volksgemeinschaftsbewegung Konrad Henleins. Deutsche Beskidenzeitung, 4. 5. 1935, č. 18, s. 4.
 - 23 Heute Henlein-Versammlung in Friedek. Deutsche Beskidenzeitung, 11. 5. 1935, č. 19, s. 4; Die Sudetendeutsche Partei. Deutsche Beskidenzeitung, 18. 5. 1935, č. 20, s. 6; Die erste öffentliche Versammlung der Sudetendeutschen Partei in Tsch.-Teschen. Deutsche Beskidenzeitung, 18. 5. 1935, č. 20, s. 7.
 - 24 ZA Opava, fond PRMO, inv. č. 7650, sign. 145, č. k. 384; Gawrecká, M.: Němci ve Slezsku, s. 207.
 - 25 ZA Opava, fond PRMO, inv. č. 7650, sign. 145, č. k. 384; Die Listenführer der übrigen deutschen Wahlparteien. Deutsche Beskidenzeitung, 11. 5. 1935, č. 19, s. 2.
 - 26 ZA Opava, fond PRMO, inv. č. 5697, sign. 165, č. k. 351.
 - 27 Tamtéž, inv. č. 7650, sign. 145, č. k. 384; tamtéž, inv. č. 7650, sign. 145, č. k. 384; Seltener Besuch. Deutsche Beskidenzeitung, 23. 2. 1935, č. 8, s. 2; Abg. Dr. Luschka über sudetendeutsche Politik. Silesia, 25. 2. 1935, č. 47, s. 4; Abgeordneter Dr. Luschka. Deutsche Beskidenzeitung, 4. 5. 1935, č. 18, s. 6.
 - 28 Die schlesische Volkspartei und die Wahlen. Silesia, 27. 4. 1935, č. 99, s. 6; Die schlesische Volkspartei und die Wahlen. Deutsche Beskidenzeitung, 11. 5. 1935, č. 19, s. 6–7; Die Schlesische Volkspartei für Volksgemeinschaft. Deutsche Beskidenzeitung, 25. 5. 1935, č. 21, s. 6–7.
 - 29 Gawrecká, M.: Československé Slezsko, s. 79–82, 85–86; táž: Němci ve Slezsku, s. 210; Gesamtergebnisse in einzelnen Wahlkreisen. Silesia, 20. 5. 1935, č. 117, s. 1; Das Wahlergebnis in Tschech.-Teschen. Silesia, 20. 5. 1935, č. 117, s. 2; Mähren-Schlesien. Silesia, 20. 5. 1935, č. 117, s. 2–3; Mähr.-Ostrau. Silesia, 20. 5. 1935, č. 117, s. 2.
 - 30 Gründung einer Ortsgruppe der Sudetendeutsche Partei. Deutsche Beskidenzeitung, 20. 7. 1935, č. 29, s. 7; SdP-Ortsgruppe. Deutsche Beskidenzeitung, 19. 10. 1935, č. 42, s. 4; Fk.: SdP-Versammlung. Deutsche Beskidenzeitung, 26. 10. 1935, č. 43, s. 5; Grobelný, Andělín: Německá menšina v Třinci a její spojení s Třetí říší. In: Zahradník, S. a kol.: Z dějin Třineckých železáren. Kroniky práce a bojů 43. Praha 1970, s. 150; Die Sudetendeutsche Partei. Deutsche Beskidenzeitung, 11. 1. 1936, č. 2, s. 3; Ortsgruppengründung der SdP in Friedek. Deutsche Beskidenzeitung, 18. 1. 1936, č. 3, s. 3–4.
 - 31 Tato malá strana již od svého vzniku v roce 1934 sdružovala bývalé členy DNSAP, kteří byli nespokojeni s Henleinovou politikou. Deutschoziale Partei se pokusila využít v roce 1936 krizi v SdP a přetáhnout nespokojence z řad SdP, proto výrazně zvýšila v tomto období intenzitu svých útoků vůči SdP. Její snaha však nevedla k úspěchu a splýnula v roce 1937 s BdL. Viz César, J. – Černý, B.: Politika německých buržoazních stran, s. 370–372.
 - 32 ZA Opava, fond PRMO, inv. č. 7650, sign. 145, č. k. 384; tamtéž, inv. č. 8099, sign. 282, č. k. 396; Gawrecki, D.: Politické a národnostní poměry, s. 351; SdP Bezirksleiter Spatschek-freigesprochen (Die Odenberger „Sensation“ eine Seifenblase). Deutsche Beskidenzeitung, 10. 10. 1936, č. 41, s. 2; Rudolf Kasper spricht in M. Ostrau (Nach der Versöhnung der Opposition mit der Hauptleitung der SdP). Deutsche Beskidenzeitung, 10. 10. 1936, č. 41, s. 2.
 - 33 ZA Opava, fond PRMO, inv. č. 13472, sign. 10/577, č. k. 1224; tamtéž, inv. č. 13893, sign. 10/1200, č. k. 1226; tamtéž, inv. č. 13901, sign. 10/1210, č. k. 1226; tamtéž, inv. č. 8099, sign. 282, č. k. 396; tamtéž, inv. č. 14302, sign. 10/225, č. k. 1233; tamtéž, inv. č. 14311, sign. 10/263, č. k. 1233A; tamtéž, inv. č. 14337, sign. 10/308, č. k. 1233A.
 - 34 Tamtéž, inv. č. 7650, sign. 145, č. k. 384; tamtéž, inv. č. 14193, sign. 10/43, č. k. 1233; Šebek, J.: Mezi křížem, s. 258; Luschka, Felix: Vertrauen gegen Vertrauen. Silesia, 13. 2. 1937, č. 36, s. 1; Die Forderungen der Sudetendeutschen (Rede des Ministers Zajiček in Mähr.-Ostrau). Silesia, 15. 2. 1937, č. 32, s. 5.
 - 35 SdP-Versammlungen in Teschen und Ostrau (Reden des Abg. Peters). Silesia, 14. 3. 1938, č. 60, s. 4.
 - 36 Deutsche Wähler der Heimat. Deutsche Beskidenzeitung, 18. 5. 1938, č. 39, s. 7; Deutsche Ostschlesier! Deutsche Beskidenzeitung, 28. 5. 1938, č. 42, s. 6; Sonntag ist Gemeindevahl! Deutsche Beskidenzeitung, 7. 6. 1938, č. 45, s. 6; Die morgigen Gemeindevahlen. Silesia, 11. 6. 1938, č. 134, s. 4; Abg. dr. Felix Luschka in Teschen. Silesia, 8. 6. 1938, č. 131, s. 4; Wahlversammlung der SdP. Deutsche Beskidenzeitung, 7. 6. 1938, č. 45, s. 6; Die SdP-Wahlversammlung. Deutsche Beskidenzeitung, 15. 6. 1938, č. 47, s. 6; Podrobně o výsledcích obecních voleb viz Nosková, Miroslava: Československo ve volbách v roce 1938. Těšínsko, 41, 1998, č. 3, s. 23–31; táž: Frýdecko ve volbách v roce 1938. Těšínsko, 41, 1998, č. 4, s. 1–8; táž: Fryštátsko ve volbách v roce 1938. Těšínsko, 41, 1998, č. 2, s. 5–9; táž: Jablunkovsko ve volbách v roce 1938. Těšínsko, 40, 1997, č. 3, s. 15–19; táž: Ostravsko a Bohumínsko ve volbách v roce 1938. Těšínsko, 41, 1998, č. 1, s. 18–22; táž: Volební výsledky německých politických stran v obecních volbách v roce 1938 na Těšínsku. Těšínsko, 42, 1999, č. 2, s. 7–10; Bürgermeister Koždon-Teschen wiedergewählt. Deutsche Beskidenzeitung, 7. 9. 1938, č. 70, s. 6; Die Gemeindevahlen in unserer Heimat. Deutsche Beskidenzeitung, 2. 6. 1938, č. 43, s. 6; Der deutsche Sieg. Deutsche Beskidenzeitung, 15. 6. 1938, č. 47, s. 6.
 - 37 Kvaček, Robert: Ostravský incident henleinovců v září 1938 a jeho ohlas. Ostrava. Sborník k dějinám a výstavbě města, 14, 1987, s. 229–236; Nenička, Lubomír: Příklad strážníka č. 367. Tzv. ostravský incident 7. září 1938 a jeho ohlas v ostravském tisku. Slezský sborník, 103, 2005, s. 118–133; Baran, Ivo: Těšínsko v roce 1938. Diplomová práce, Slezská univerzita v Opavě. Opava 2002, s. 119–120; Gawrecki, D.: Politické a národnostní poměry, s. 365; Klimek, A.: Velké dějiny, s. 617; César, J. – Černý, B.: Politika německých buržoazních stran, s. 503; Richter, Karel: Sudety. Praha 1994, s. 108.
 - 38 ZA Opava, fond PRMO, inv. č. 15015, sign. 10/416, č. k. 1241; tamtéž, inv. č. 15018, sign. 10/420, č. k. 1241; Gawrecká, M.: Němci ve Slezsku, s. 242; Káňa, Otakar: Bohumín v období meziválečném (1918–1939). In: Grobelný, A. – Čepelák, B. (edd.): Bohumín. Studie a materiály k dějinám a výstavbě města. Ostrava 1976, s. 248.
 - 39 ZA Opava, fond PRMO, inv. č. 8979, sign. 13/975, č. k. 442.
 - 40 Gawrecká, M.: Němci ve Slezsku, s. 245–246; Gawrecki, D.: Politické a národnostní, s. 366–368; Káňa, Otakar: Dokumenty o proněmecké angažovanosti Josefa Koždoně a jeho stopenců (Šlonzáků). Slezský sborník, 69, 1971, s. 378–380; týž: Snahy německého imperialismu o ovládnutí ostravské oblasti před rokem 1939. In: Grobelný, A. – Pallas, L. (edd.): Zájem říšskoněmeckých koncernů o československé průmyslové oblasti. Materiály z konference konané v Opavě ve dnech 16.–17. října 1973. Rada interních tisků Slezského ústavu ČSAV v Opavě, č. 7. Opava 1974, s. 11–12; Baran, I.: Těšínsko, s. 122–123; Gawrecki, D.: Těšínsko, s. 99–100; Borák, Mečislav: Těšínsko v letech 1938–1945. In: Borák, M. – Gawrecki, D. (edd.): Nástin dějin Těšínska. Ostrava – Praha 1992, s. 102; Grobelný, Andělín: K úloze dr. Harbicha na Těšínsku na podzim 1938. Těšínsko, 18, 1975, č. 3, s. 4; týž: Kam chtěl Bohumín v roce 1938? Těšínsko, 14, 1971, č. 1–2, s. 17–18.

Zatajené popravы

Oběti „velkého teroru“ z let 1937–1938 v Sovětském svazu původem z Těšínska a případ Józefa Gibiece z Třince

Mečislav Borák

O osudech Čechů a československých občanů, kteří se stali oběťmi politických represí v bývalém Sovětském svazu, toho dodnes moc nevíme. Svědectví o nich sovětské úřady tajily už před válkou a po ní bylo mlčení ještě důraznější. Až po pádu komunistického režimu se i u nás začalo o jeho obětech otevřeně hovořit. Rozsah represí byl však předmětem nejrozumnějších dohadů, než se začaly otevírat přísně střežené archivy a objevily se první vědecké práce o skutečné podobě sovětského režimu. České výzkumy bohužel započaly až v době, kdy už se podmínky k takovému bádání začínaly v návaznosti na celkové politické klima v Rusku znatelně měnit. Přesto se podařilo využít některých odtajněných archivních fondů a zčásti i doložit rozsah a strukturu perzekuce Čechů a československých občanů v Sovětském svazu v letech 1918–1956.¹ Ukázalo se, že z předpokládaných více než 30 000 perzekvovaných osob z Československa jich nejméně 5 000 pocházelo z českých zemí, tedy z území dnešní České republiky, a zhruba polovina z nich na následky perzekuce zahynula.² Byli to nejen českoslovenští občané, jež do SSSR přišli za prací či se tam ocitli z mnoha jiných důvodů, např. jako bývalí rakouští váleční zajatci z první světové války, kteří se v Rusku oženili a usadili, specialisté různých oborů činnosti přející si uplatnit své schopnosti (v těžkém průmyslu, strojírenství, obuvnictví, cukrovařech, pivovarech, symfonických orchestrech, tělovýchově atd.), političtí idealisté i prostí dělníci a rolníci, kteří chtěli pomáhat při budování socialismu v dolech a hutích či v různých dělnických komunách, výrobních, spotřebních a zemědělských družstvech, uprchlíci před hrozbou německého nacismu a maďarského fašismu apod., ale též příslušníci početné české menšiny, jejichž předci do Ruska nebo na Ukrajinu přišli hospodařit na příslibenou půdu už za cara. Sovětský režim je však později označil za své nepřátele a odsoudil k věznění v táborech a věznicích, k internacím a deportacím, ale i k četným popravám.³

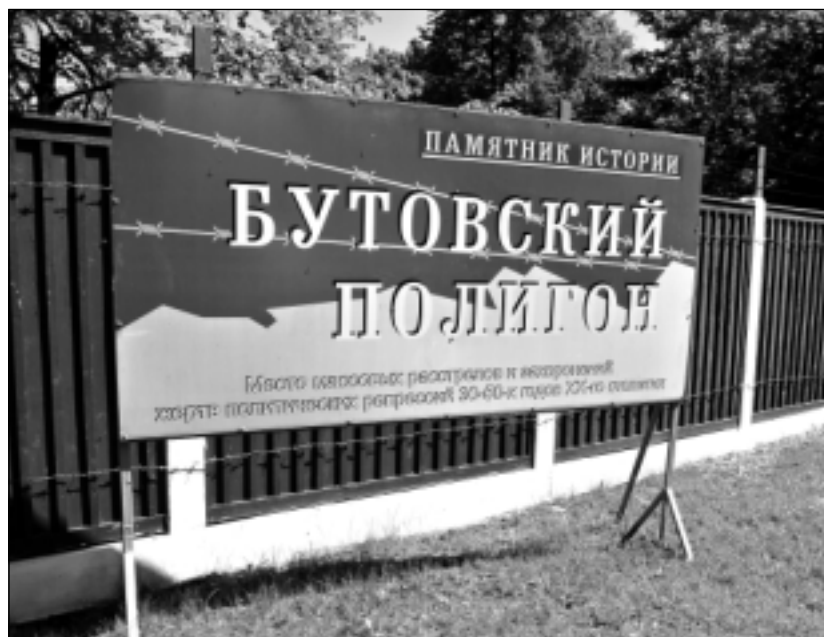
Naprostá většina těchto politicky motivovaných poprav se odehrála v období „velkého teroru“ v letech 1937–1938. Náš příspěvek si povšimne osudů asi dvou desítek občanů původem z Těšínska, jež se stali oběťmi těchto represí, a zařadí je do kontextu historických souvislostí. Naváže tak na sporadické zmínky

v dosud publikovaných studiích na téma perzekucí občanů z moravskoslezského regionu⁴ a položí základ k širšímu poznání této problematiky, neboť dosud byla blíže zpracována jen speciální kategorie obětí tzv. katyňského zločinu původem z Těšínska.⁵ K sepsání studie bylo využito nové ruské literatury a zčásti i fondů Státního archivu Ruské federace, Ruského státního archivu sociálně-politických dějin, archivu sdružení Memoriál a především jeho obsáhlé elektronické databáze *Oběti politického teroru v SSSR*.

Příčiny, rozsah a průběh politických represí v době „velkého teroru“

Vysvětlit příčiny „velkého teroru“ není nijak jednoduché. Ruští bolševici sice odmítali individuální teror anarchistů, ale jejich strana v praxi užívala násilí jako hnacího motoru revolučních přeměn a preventivní teror se postupně stal nezbytným prostředkem k udržení režimu. Provázel stát sovětů po celou dobu jeho existence, s výraznými vlnami „rudého teroru“ za občanské války nebo při násilné kolektivizaci rolníků na počátku 30. let, ale tak obrovské a krvavé vzepětí teroru se vymykalo všem představám. Vždyť za pouhých 18 měsíců, od června 1937 do listopadu 1938, přišlo násilným způsobem o život nejméně milion osob, zhruba 1 % obyvatel Sovětského svazu.⁶

Vstup na střelnici v Butovu u Moskvy, dnešní památník obětem politických represí, r. 2012, foto Mečislav Borák

*Kříž k uctění památky obětí
represí na jednom z míst,
kde se konaly popravy,
r. 2012, foto Mečislav Borák*

Historici se dosud přou o to, nakolik měla na zostření teroru zásadní vliv psychopatická osobnost Stalina, jeho chorobná podezíravost a bezohledná vůle k udržení osobní moci, soupeření politických elit ve vedení komunistické strany a státu, generační obměna staré revoluční gardy vrstvou politických úředníků oddaných Stalinovi nebo vnitřní rozporuplnost sovětského režimu, konflikt mezi propagandistickým obrazem země jako předvojem pokroku a drsnou realitou sovětského života či konflikt mezi regionálními strukturami moci a moskevským „centrem“, případně příliš zbytnělá role sovětské bezpečnosti NKVD (*Narodnyj komissariat vnutrennich děl*, česky *Lidový komisariát vnitřních záležitostí*) při realizaci rozhodnutí stranického vedení, anebo potřeba sjednocení a „očištění“ sovětské společnosti od cizorodých prvků v době rostoucího napětí před vypuknutím světové války, jak tvrdí někteří obhájci režimu.⁷

Zůstaneme-li u faktů, zjistíme, že zostření teroru předznamenaly již v roce 1936 politické procesy s opozicí vůči Stalinovi ve vedení komunistické strany. Zahájily propagandistickou kampaň zaměřenou na vyhledávání dalších „antisovětských center“ a skupin údajných záškodníků, teroristů a špiónů. Stalin zopakoval svou tezi o zostřování třídního boje a vedení komunistické strany podrobilo kritice aparát bezpečnosti NKVD za liknavost při odhalování „nepřátel lidu“. Souběžně probíhaly procesy s vedením armády, politickou opozicí i starými bolševiky, na nichž se obvinění, vystavení psychickému nátlaku i fyzickému násilí, až na výjimky sami

doznávali k protistátní činnosti. Bezpříkladný teror vzbuzoval všudypřítomný strach, jenž prostoupil všemi vrstvami společnosti a nadlouho poznamenal vědomí obyvatel, ba možná dodnes z mysli těch starších nezmizel. Vedle veřejných procesů se stále častěji konala rychlá uzavřená zasedání Vojenského kolegia Nejvyššího soudu SSSR. Avšak většinu politicky motivovaných poprav nenařídily žádné soudní či vojenské orgány, nýbrž orgány mimosoudní, různé „trojky“ (složené podle republikové, krajské a oblastní úrovně z lidového komisaře vnitra nebo náčelníka příslušné správy NKVD, prvního tajemníka příslušné organizace komunistické strany a prokurátora republiky, kraje či oblasti), „dvojky“ (složené jen ze zástupců bezpečnosti a prokuratury) a jiná „kolegia“ a „zvláštní rady“. Zmíněné „trojky“ NKVD v regionech získaly právo odsuzovat obviněné k zastřelení i bez souhlasu ústředí. Od června 1937 začaly z iniciativy ústředního výboru komunistické strany masové represivní akce, zaměřené vždy proti konkrétní skupině obyvatel – proti kulakům a „jiným antisovětským živlům“, Němcům, Polákům, Lotyšům, Japoncům, běžencům, špiónům, cizincům, manžulkám „zrádců Vlasti“ či vězňům v gulagu. Příkazy NKVD, potvrzené politbyrem ústředního výboru komunistické strany, členily osoby určené k represi jen na dvě kategorie. Do první patřily „nepřátelské živly“, které měly být neprodleně zatčeny a po výroku „trojky“ zastřeleny, méně nebezpečné osoby druhé kategorie měly být poslány na osm až deset let do gulagu nebo do věznic. Vyšetřování mělo být urychlené, ve zjednodušeném řízení stačilo pouze prokázat zločinné styky zatčeného.⁸ U přistěhovalců to bylo jednoduché, protože obvinění ze špiónáže šlo zcela snadno vykombinovat již z jejich zahraničního původu, což platilo i o příslušnících menšin, jež se sice v Rusku již narodili, ale třeba si ještě dopisovali s rodinou v cizině.

Rozsudek o popravě se před příbuznými obětí tajil. Proto mnohé rodiny ani dnes ještě netuší, že jejich příbuzný byl už před válkou popraven a domnívají se, že zemřel až po válce na nemoc či na útrapy stáří někde na Sibiři ve vyhnanství či v gulagu. Tak jim totiž úřady na jejich dotazy odpovídaly. Příkázaly dokonce zfalšovat matriční záznamy o úmrtí, aby se pravda o popravách nedostala na veřejnost. Příčina, datum i místo smrti a pohřbení obětí byly státním tajemstvím. Charakter lživých odpovědí příbuzným obětí upravovala rozhodnutí ústředního výboru komunistické strany, která se promítla do příslušných příkazů bezpečnostních orgánů. Od počátku roku 1939 se příbuzným zastřelených zasílalo potvrzení v ustálené formulaci: *Odsouzen k deseti letům ITL [nápravně-pracovního tábora] bez*

práva na dopisování. V době od srpna 1955 do roku 1963 posílaly orgány státní bezpečnosti (a někdy i Nejvyšší soud SSSR) všem matričním úřadům oznámení o smrti zastřelených osob s vysvětlením, že tyto osoby byly odsouzeny na deset let pobytu v táboře a že zemřely v místě svého věznění na nemoc (obvykle infarkt, zápal plic apod.), a s vymyšleným datem jejich smrti, podstatně pozdějším od skutečného data zastřelení. Takovou odpověď pak dostávali i příbuzní obětí. Započatá rehabilitace tyto lži neodstranila, naopak je upevnila. V dochovaných osobních spisech obětí jsou i vyjádření pracovníků provádějících rehabilitaci s návodem, jak falešné potvrzení pro rodinu oběti zformulovat. V letech 1963–1988 už matriky obdržely skutečné datum smrti obětí, ale pořád ještě s falešnou příčinou úmrtí. Sdělování informací příbuzným obětí se však lišilo – pokud žádali informace poprvé, dostali od úřadu pravdivé datum smrti, jen rubriku „příčina smrti“ na formuláři proškrtli; pokud se dotazovali již někdy v minulosti, úřad jim potvrdil předchozí lživé údaje o datu smrti. Do zahraničí se zasílaly výhradně lživé informace. Až od března 1989 došlo ke změně a příbuzní se konečně směli dovědět, že jejich blízcí byli zastřeleni. Mnozí však už uvěřili lžím a na úřady se znovu ani neobrátili.⁹

Zastřelení tak velkého množství lidí a pohřbení jejich těl se odehrávalo v přísném utajení a umožnila jej především okolnost, že vše bylo v rukou bezpečnosti, jež zatýkala, soudila, popravovala, pohřbívala i vystavovala úmrtní listy. Trvalo mnoho let, než byl tento vražedný mechanismus odhalen a zveřejněn. K zastřelení odsouzených osob docházelo většinou ve sklepech oblastních správ sovětské policie NKVD a mrtví byli zakopáváni na pozemcích za městem patřících obvykle také do majetku bezpečnosti; někdy byly oběti vražděny až tam. V každém větším okrese či oblasti bylo takové místo a skoro v každém z nich najdeme nějaké povražděné Čechy a československé občany.

Přímo v Moskvě je dnes pět pietně upravených pohřebišť obětí politických represí. V parčíku u nemocnice Jauza, na Vagaňkovském hřbitově a na komunálním hřbitově u Donského kláštera byli zastřelení pohřbíváni již od 20. let. Když nastalo období „velkého teroru“, dosavadní hřbitovy pro desetitisíce nových obětí už zdaleka nestačily. Nová pohřebiště se proto měla zbudovat na předměstí Moskvy v areálech NKVD, aby likvidace ostatků nebudila pozornost veřejnosti. Jedno vzniklo na pozemcích státního statku NKVD Kommunarka, kde leží přes 6 000 obětí.¹⁰ Na tom největším, které se nachází v bývalé panské usedlosti v Butovu u Moskvy, v níž byla zřízena střelnice moskevské správy NKVD, leží přes

20 000 jmenovitě určených lidí, ale podle některých odhadů jich v celém areálu může být mnohem víc. Masové střelení zde začalo 8. srpna 1937, kdy bylo popraveno prvních 91 osob, a skončilo 19. října 1938.¹¹ Mezi oběťmi operace proti kulakům a antisovětským živlům v těchto místech spočívají mnozí kněží a mniši pravoslavné církve nebo oběti národnostních operací NKVD, mrtví více než 60 různých národností. Je mezi nimi přes 60 československých občanů, z nichž tři pocházeli z Těšínska, proto si jejich osudy blíže připomeneme.

O tom, jak střelení v Butovu probíhalo, vypovídal počátkem 90. let bývalý kapitán bezpečnosti V. A. Sadovskij. Nejvíce vězňů přiváželi z věznice na Tagance, další z Butyrek. Často je před odjezdem svlékli donaha nebo do trenek, dávali jim roubík, svázali je nebo je krutě zbili, aby předešli případným projevům odporu. Neřekli jim, kam je vezou. Kolem střelnice nebyl ještě neprůhledný plot, zóna byla jen obehnaná ostnatým drátem a ostraha měla strážní věž zavěšenou na stromě. Přijížděli až za tmy kolem půlnoci a odváděli odsouzence do dlouhého dřevěného baráku. Tam ověřovali jejich totožnost a každému těsně před střelbou přečetli výrok. Po jednom je pak odváděli k jámě v hloubi cvičiště. Stříleli z pistole značky „nagan“ ranou do týla a tělo shodili do hrobu. Konečný úklid provedlo speciální komando NKVD. Obvyklá noční dávka představovala zabití více než sta osob, ale jsou zapsány i počty několika set zastřelených. Stojí za zmínku, že v popravčím komandu často figuroval třeba tehdejší kapitán bezpečnosti V. M. Blochin, jenž se později stal generálem a měl podíl i na vraždění polských důstojníků v Katyni, Charkově a Tveru. Právě tady získával zkušenosti, kterých později využil. Po ukončení akce byla podepsána potvrzení o vykonání rozsudků a ve zděné budově byl podáván oběd. Venku bylo přichystáno vědro

Parkové záhony v Butovu skrývají ostatky tisíců povražděných obětí, r. 2012, foto Mečislav Borák

*Chrám novomučedníků
a zpovědníků ruských,
postavený v blízkosti
střelnice, r. 2012,
foto Mečislav Borák*

s vodkou a nádoba s voňavkou, protože všichni z komanda páchli krví a střelným prachem. Buldozer pak zahrnul hromadné hroby a připravil novou jámu na příští noc.¹²

Počátkem 90. let předala ruská bezpečnost většinu těchto pohřebišť pravoslavné církvi, takže i v Butovu byl záhy postaven dřevěný kostelík a místo bylo zpřístupněno veřejnosti. Dílčí exhumace několika hrobů v letech 1997 a 2003 potvrdily, že tu skutečně leží oběti teroru, nicméně z pietních důvodů se v dalších exhumacích už nepokračovalo. Hroby byly označeny dřevěnými sloupky spojenými lanem, ale dnešní nová úprava hroby zvýraznila jen zvýšením travnatých záhonů. Za silnicí vyrostl velký *Chrám novomučedníků a zpovědníků ruských* a naštěstí se postavil do cesty butovskému sídlišti, které už směřovalo až k pietním místům. Od metra ze stanice Dmitrije Donského byla až sem zavedena autobusová linka A 18. Náhodný poutník, jenž usedne na lavičku pod vzrostlými stromy a sleduje, jak keře růží zvolna přecházejí v zahrady a ovocný sad, k němuž se v zelených loukách vzpínají dlouhé záhony, sotva uvěří, že pod těmi záhony a loukami leží desetitisíce postřelených lidí. Nejsou zde náhrobky ani pomníky, není to hřbitov. Zastřelení zde nebyli pohřbeni, jenom je zahrabali do jam vyhloubených buldozerem.

Rekonstrukce případu Józefa Gibiece z Třince

Ze dvou desítek životních příběhů obětí „velkého teroru“ původem z Těšínska jsme vybrali

alespoň jeden, který je doložen potřebným množstvím dokumentů. Může tak dobře ukázat onen zvrácený mechanismus politických perzekucí, jenž působil podobně i v jiných případech. Zároveň je i tragickým svědectvím o nenaplněných nadějích, v mnohém ohledu naivních, s nimiž do „země sovětů“ přijížděli nadšenci z celého světa budovat sociálně spravedlivou společnost, a o jejich zbytečně zmařených životech.

Józef Gibiec měl už v mládí všechny předpoklady k tomu, aby se stal výraznou postavou společensko-politického života na Třinecku. Narodil se 28. září 1903 v Konské u Třince v rodině polského dělníka, který pracoval v ustroňských hutích. Po otcově předčasné smrti už v 15 letech nastoupil i on do hutí v Třinci. Již tenkrát působil v dělnických sportovních a osvětových spolcích, a nakonec se mu podařilo úspěšně vystudovat i polské gymnázium v Těšíně. Aktivně působil v komunistické straně i v odborech a zdálo se, že jako mladý a vzdělaný dělník má před sebou skvělou budoucnost. Na jaře 1925 se stal jedním z organizátorů velké stávky třineckých hutníků za zvýšení mezd. Možná právě jeho měl na mysli ředitel železáren Ing. Karl Kundl, když ve zprávě o vypuknutí stávky napsal: *Stávkový výbor je složen z mladých lidí. V čele stojí 23letý chlapec [...]*.¹³ Stávka skončila po několika dnech neúspěchem, protože se k ní nepřidal Svaz kovodělníků ani další závody Baňské a hutní společnosti. Komunisté dočasně ztratili podporu dělníků, v následujících volbách do závodní rady Třineckých železáren nezískaly Rudé odbory ani jeden mandát. Organizátoři stávky byli propuštěni z práce. Józef se pak živil jen příležitostně jako dělník v karvinském pivovaru. Na návrh komunistického funkcionáře a poslance Národního shromáždění Karola Śliwky byl pak vedením strany spolu s dalšími dvěma dělníky vybrán ke studiu v Sovětském svazu. Jejich konspirativní cestu zařídil tajemník Mezinárodního všeodborového svazu Josef Pergl a 12. března 1926 odjeli přes Polsko a Kyjev do Moskvy. Józef Gibiec určitě netušil, že domů se již nikdy nevrátí.

Gibieci pováleční životopisci (Jiří Lampa, Ondřej Widenka, Mikuláš Molitoris, Emil Vávrovský a zvláště Alojzy Mainka) uváděli,¹⁴ že se v Sovětském svazu stal významným pracovníkem Akademie věd a profesorem moskevské Lomonosovovy univerzity. Skutečnost ale byla skromnější – v letech 1926–1930 vystudoval Komunistickou univerzitu národnostních menšin Západu (KUNMZ) a později navštěvoval večerní kurz Institutu rudé profesury zaměřený na světovou ekonomiku a politiku. Sám to ale později v životopisném dotazníku, jenž se dochoval v jeho vyšetřovacím spisu, raději vůbec nezminil a uvedl, že má jen střední vzdělání. Do roku 1935

pracoval jako redaktor a také vedoucí literární sekce v nakladatelství *Mladá garda* a nakonec se stal vědeckým pracovníkem Muzea revoluce v Moskvě, kde působil až do svého zatčení.¹⁵

Potíže s úřady začaly nenápadně už v roce 1930, kdy Gibiec ukončil studium na Komunistické univerzitě. Jako vyškolený revolucionář měl být vyslán zpátky do Slezska, aby tam podle instrukcí Kominterny pomáhal organizovat komunistické hnutí. Jeho dva krajané se disciplinovaně vrátili, ale on nakonec neodjel, protože v té době onemocněl a pak už dostal jiné úkoly. Patrně se mu domů ani moc nechtělo, protože si už v Moskvě vytvořil dobré zázemí a chtěl se tu usadit. Proto sem pozval i svou přítelkyni z dětství Marii Ježovou (Ježovou), která za ním z Třince v roce 1931 přijela a záhy se vzali. Maria pak vystudovala zdravotnickou školu a našla si práci jako zdravotní sestra na hygienickém odboru městských restaurací v Moskvě. Bydleli přímo v centru Moskvy v domě č. 9 na Velké Dmitrovce, odkud to měl Józef do práce v Muzeu revoluce na Rudém náměstí jen pár set metrů. Poměrně poklidný život ale neměl trvat moc dlouho.

Ve stále vyhrocenější atmosféře 30. let, poznamenané nedůvěrou a hledáním potenciálních nepřátel režimu, to političtí emigranti měli den ode dne těžší. K nemnoha zárukám ochrany patřil stranický průkaz a sovětské občanství, i když ani to vždy nepomohlo. S politickou příslušností neměl Gibiec problém, již v roce 1929 jej přijali za člena sovětské komunistické strany VKS(b) a započítali mu i předchozí členství v KSČ. Své povolení k dočasnému pobytu v SSSR změnil na skutečný sovětský „pasport“ 26. února

1935, kdy na základě záruky dvou důvěryhodných občanů získal sovětské občanství. V očích strany i úřadů však nešlo onu podezřívavost vůči cizincům, byť i bývalým, jenom tak setřít. Týkalo se to i absolventů Komunistické univerzity národnostních menšin Západu, vždyť už jen ten název školy musel v tehdejší módě špionomanie vzbuzovat mimořádnou nedůvěru. Při stranických čistkách na něj vytáhli, že vlastně odmítl splnit příkaz Kominterny, když neodjel domů. Potvrdila to i její československá sekce v posudku, pod nímž byl podepsán nějaký „soudruh Tom“. Gibiec se samozřejmě bránil a v dopise výkonnému výboru Kominterny 15. prosince 1937 protestoval proti takovému nařčení. Tvrdil, že šlo o nedorozumění a že je připraven v případě potřeby ihned odjet do zahraničí a vykonávat práci, která mu bude přidělena. Na to již ale bylo pozdě, mlýn represí jel tehdy naplno.

Kruh kolem Gibiece se začal stále viditelněji svírat. O rozsahu zatýkání a teroru v Moskvě svědčí třeba statistika Memoriálu, jež spočítala tehdy zastřelené osoby podle jejich bydliště. Gibiec bydlel ve Velké Dmitrovce, staré ulici vedoucí od Ochotného rjadu u Kremlu do mírného kopce ke Strastnému bulváru. Zrovna v roce 1937 ji u příležitosti 100. výročí smrti básníka Puškina ve známém duelu přejmenovali na Puškinovu, i když s ním měla společné jen to, že tu v roce 1830 v domě karbaníka V. S. Ogoně-Doganovského prohrál v kartách tolik peněz, že je museli splácet ještě jeho dědicové (v roce 1994 se ulice opět vrátila k původnímu názvu).¹⁶ Jen z této nepříliš dlouhé ulice bylo v době teroru zastřeleno 61 obyvatel a z toho 11 z nich bydlelo ve stejném nájemním domě č. 9, v němž

Józef Gibiec s rodinou před odjezdem do SSSR v r. 1926, zleva bratr Emil, J. Gibiec, sestra Helena a matka Anna Gibiecová, archiv rodiny Ježových a Oldřicha Cieslara

Nájemní dům ve Velké Dmitrovce č. 9, v němž bydlel Gibiec se svou ženou v době zatčení, r. 2012, foto Mečislav Borák

bydlel i Gibiec. Nedosti na tom, že přímo v jeho bytě č. 70 byl už 6. listopadu 1936 zatčen spolunájemník Boris Procházka, Čech z Ačinsku na Transsibiřské magistrále, který pracoval jako vedoucí pivovarnického úseku ústředních laboratoří kvasného průmyslu, obviněn z kontrarevoluční činnosti a spolu se svou ženou Olgou, redaktorkou Všeruského rádia a překladatelkou, byli 16. srpna 1937 vojenským kolegiem Nejvyššího soudu SSSR odsouzeni k trestu smrti a téhož dne zastřeleni; jejich ostatky jsou uloženy na Donském hřbitově.¹⁷

Gibiec tedy mohl tušit, co ho čeká. Pochybností o své spolehlivosti se nezbavil a něco si jistě přidali i závistivci na jeho tehdejší práci. Na taková udání se odvolával i návrh na zatčení, vystavený 5. března 1938 a podepsaný operativním zplnomocněncem Kuštalovem, zástupcem náčelníka Úřadu státní bezpečnosti UNKVD Moskevské oblasti seržantem státní bezpečnosti Sedovem a náčelníkem III. oddělení Úřadu státní bezpečnosti UNKVD Moskevské oblasti kapitánem státní bezpečnosti Sorokinem. Stálo v něm: *Okresnímu oddělení Úřadu státní bezpečnosti Správy NKVD Moskevské oblasti byla postoupena kompromitující hlášení na Gibiece Josefa Pavloviče. [...] Má spojení se zahraničím (jeho příbuzní žijí v Československu), a vede způsob života podezřelý ze špionáže.* Návrh byl téhož dne potvrzen náměstkem ministra vnitra SSSR, náčelníkem Úřadu státní bezpečnosti UNKVD Moskevské oblasti komisařem státní bezpečnosti I. stupně Zakovským. Zatýkácí rozkaz byl zakončen slovy: *Gibiece Josefa Pavloviče, jako obviněného podle článku 58 bod b) Trestního zákoníku, pro zamezení případnému vyhybání se vyšetřování a soudu zadržet pod stráží ve věznici č. 1 v Moskvě.*

K zatčení došlo v místě Gibiecovy bydliště 8. března 1938 za účasti domovníka Nikifora

Dejkina, jenž podepsal protokol o domovní prohlídce. Gibieci byl zabaven osobní průkaz a „různá korespondence“, ale zmínka o zabavení stranické legitimace a spořitelní knížky se v zápise vůbec neobjevila. Víme o tom jen z dopisu, s nímž průkazku policisté poslali okresnímu výboru strany, a z pozdější stížnosti Gibiecovy manželky. Hned po svém zatčení musel Gibiec vyplnit dvoustránkový „Dotazník zatčeného“ s údaji o původu, vzdělání, vojenské službě, průběhu zaměstnání a rodině, aby se podle nich vyšetřovatelé mohli lépe zaměřit na „slabá místa“ jeho života, z nichž by šlo vyjít při tvorbě obvinění. Zahraniční původ k takovým „vadám“ nesporně patřil.

První výslech se odehrál již 9. března 1938. Vyšetřovatelé při něm ještě opatrně sondovali půdu a hledali vhodnou záminku k obvinění. Vyptávali se, kde Gibiec žil před příchodem do Sovětského svazu, čím se zabýval později, s kým se stýká a kdo z rodiny žije v zahraničí. O příčině zatčení vůbec nemluví a nic nenasvědčovalo tomu, že hned příštího dne se Gibiec ochotně přizná k těm nejtěžším zločinům. Co se tenkrát v Taganské věznici, kde byl ve vazbě, nebo na Lubjance, kde probíhaly výslechy, asi odehrálo? Násilí, hrozby a sliby, vydírání možným postihem manželky? To se sotva kdy dovíme, nicméně v poválečném záznamu generálního vojenského prokurátora, který navrhoval Gibiecovu rehabilitaci, je zmínka o tom, že *bývalý pracovník NKVD G. M. Jakubovič, jenž jeho vyšetřování vedl, byl odsouzen za protirevoluční činnost a falšování vyšetřovacích spisů.*

Hned první otázka při výslechu z 10. března nebyla vlastně žádnou otázkou, nýbrž sugestivně přikročila rovnou k jádru věci: *Vyšetřování od Vás žádá přiznání k Vaší špionážní činnosti na území SSSR.* A Gibiec na ni hned odpověděl přesně tak, jak to chtěli vyšetřovatelé slyšet: *Ano, rozhodl jsem se podat pravdivé důkazy o své kontrarevoluční špionážní činnosti na území SSSR.* A v další odpovědi to znovu potvrdil: *Ano, skutečně jsem se během svého pobytu na území SSSR zabýval špionážní činností a plně se k tomu přiznávám.* Pak vypovídal, jak byl těsně před svým odjezdem do SSSR v roce 1926 poprvé zverbován ke špionážní spolupráci ve prospěch Československa. Když si vyřizoval na policii doklady k odjezdu, navrhli mu prý, aby jim poskytoval *špionážní hlášení o absolventech KUNMZ a o komunistech vyslaných do Československa na revoluční práci.* Hlášení pak každoročně dodával pověřenému pracovníkovi na československém vyslanectví v Moskvě až do roku 1928, kdy dotyčný pracovník ze SSSR odjel a kromě něj už nikoho z rozvědky neznal. Tehdy se ale na Komunistické univerzitě seznámil

Maria Gibiecová, rozená Ježová, konec 20. let 20. století, archiv rodiny Ježových a Oldřicha Cieslara

s jistým Kupermanem, který ho zverboval pro německou rozvědku. Tentokrát měl podávat hlášení o *náladách mas v souvislosti s počátkem první pětiletky a kolektivizace socialistického hospodářství* a vyhledávat na univerzitě mezi Rusy i příslušníky jiných národností kontrarevoluční živly, jichž by šlo využít v další podvratné práci. Taková hlášení prý dával Kupermanovi až do roku 1937, kdy na něj ztratil spojení a už se špionážní činností nezabýval. Jen stěží si lze představit, v jakém rozpoložení se Gibiec musel nacházet, když na otázku vyšetřovatele *Co Vás vedlo k tomu, že jste se dal na tuto zločineckou dráhu?* odpověděl slovy, v nichž naprosto popřel celý svůj předchozí život: *Bylo to moje osobní nacionalistické cítění a nepřátelský vztah k socialistické výstavbě v SSSR, jež jsem po celou dobu skrýval před stranou.*

Doznání dokonce dvojí špionážní spolupráce by na trest smrti bohatě stačilo, není proto jasné, proč se až po více než dvou měsících objevilo ve spise ještě svědectví kyjevské Rusky Jeleny Borisovny Levecké, které již sotva mohlo výsledek šetření nějak ovlivnit. Levecká znala Gibiece od roku 1934, kdy dostala přiděl na ubytování v jeho bytě, zřejmě ještě před manžely Procházkovými. Takové komunální soužití, kdy si různé rodiny, ubytované často v jediné místnosti, zajišťovaly trochu soukromí jen zástěnami paravanů, bylo v Moskvě tenkrát častým zjevem. Spolunájemníci tak o sobě věděli skoro všechno. Jelena Levecká však 28. května 1938 vypověděla i to, co si sama vykombovala: *Občana Gibiece J. P. znám jako temnou a podezřelou osobu nevzbuzující politickou důvěru. Gibiec je Čechoslovák, přijel do SSSR z Československa, až do svého zatčení měl spojení se zahraničím. Kromě toho měl také těsné svazky se zahraničními Čechy a Němci, kteří systematicky navštěvovali jeho byt. Gibiec se projevoval jako antisovětsky zaměřený člověk, který hlásal protistranické názory a přál si odjet ze SSSR do Československa, přičemž vychvaloval život v zahraničí a tvrdil, že v Československu je lepší kultura než u nás. Takové jednání občana Gibiece mi dává právo si myslet a domnívat se, že se zabývá kontrarevoluční podvratnou činností proti SSSR.*

Mimosoudní „dvojka“ orgánů NKVD a Prokuratury SSSR odsoudila 29. července 1938 Józefa Gibiece k trestu smrti. Jak dokládá cyklostylovaný útržek formuláře o provedení výroku, bylo „rozhodnutí o zastřelení“ vykonáno o dva týdny později, 13. srpna 1938. Dochovala se i jeho matná fotografie, pořízená před odjezdem do Butova ve věznici na Tagance. Klopí na ní oči a zdá se, že už na všechno rezignoval.

Když se Józef Gibiec příliš dlouho nevracel domů, začala se po něm jeho manželka vyptávat

Titulní strana
vyšetřovacího spisu
obviněného Józefa Gibiece
z policejního archivu,
Státní archiv Ruské federace
v Moskvě

na policii. Později uvedla: *Na můj dotaz u orgánů NKVD mi v červenci 1938 sdělili, že můj muž byl odsouzen trojkou na deset let táborového režimu bez práva na dopisování. Neměla ani tušení, že její muž byl ve skutečnosti právě v těch dnech odsouzen k zastřelení.*

Na řadu let se pak rozhostilo mlčení. Až v roce 1975 se u nás objevila zmínka tehdejšího pracovníka československého muzea Alojzyho Mainky o Gibiecově náhlém zmizení. Byla však opředena snůškou výmyslů, zcela zkreslujících skutečný průběh událostí. Z podílu na jeho smrti dokonce obvinil československé „buržoazní“ úřady, i když pravý opak byl pravdou, neboť jedním z prvních podnětů k perzekuci byl nelichotivý posudek z československé sekce Kominterny. V článku se psalo: *Profesor Gibiec, vynikající pedagog, svědomitý vědec, byl v roce 1938, pod silným tlakem dogmaticko-sektářských uskupení, které v době zkreslování a deformací při hodnocení mnoha událostí byly využívány západními buržoazními státy, spolu se svými soudruhy z katedry na základě rozsudku moskevské Generální prokuratury zbaven osobní svobody. Byl obviněn z účasti ve spiknutí proti sovětskému státu, z podněcování ke třídní nenávisti, z podvratné propagandy. Zinscenované důkazy, jež se opíraly o posudky českých buržoazních úřadů, byly předloženy moskevské prokuratuře. Byl umístěn v táboře určeném pro vědecké pracovníky a rychle si na novou situaci zvykl, opět si osvojil své charakteristické vlastnosti – nadšení, vitalitu a podnikavost. Snil o projektech rozsáhlých prací, sbíral materiály, dělal si poznámky, vedl diskuse.*

Józef Gibiec,
konec 20. let 20. století,
archiv rodiny Ježových
a Oldřicha Cieslara

Úporně věřil, že všechny ty zručnosti a deformace nemohou zničit podstatu socialistického zřízení, nezmění ani všeobecný směr rozvoje, nezmaří bilanci velikých úspěchů Země sovětů. Když na smrtelné posteli v roce 1942 rekapituloval své zkušenosti, dával výraz svým kladným postojům, uměl si i v těch nejvíce nepříznivých podmínkách povšimnout kladných prvků.¹⁸

Zpráva o Gibiecově smrti v táboře, který v Mainkově líčení nebyl žádným gulagem, ale vlastně jakýmsi sanatoriem pro nepohodlné vědce, byla jen rafinovanou lží. Vždyť Gibiec nezemřel v roce 1942, protože už čtyři roky ležel s kulkou v těle v hromadném hrobě na policejní střelnici v obci Butovo u Moskvy. Ani jeho manželka to však netušila, protože jí úřady v roce 1945 sdělily, že zemřel 27. března 1942 na zápal mozkových blan; místo smrti neuvedly. A uplynulo dalších deset let, než se odhodlala napsat znovu do Moskvy, aby jí konečně řekli pravdu: *Celych 18 let tyto okolnosti ovlivňovaly můj právní i morální stav. Jsem přesvědčena, že Gibiec nemohl spáchat zločiny, neboť ho znám od dětských let (vyrostli jsme společně). Přijela jsem za ním ze své vlasti v přesvědčení o jeho naprosté čestnosti, jako komunisty i občana.* Argumentovala mj. i tím, že za války umučili nacisté v koncentračním táboře Gibiecovu bratrance, prý mj. proto, že měl příbuzného v Sovětském svazu. Stejný důvod (příbuzní v nepřátelské cizině) vlastně přispěl i ke smrti Józefa Gibiece už před válkou, protože totalitní režimy jsou si v mnohém velmi podobné. Maria Gibiecová svůj dopis zakončila ráznou žádostí: *Jeho jediná sestra mě neustále žádá, abych jí o bratrovi napsala, a já jí nejsem schopna povědět, co se stalo. Důrazně žádám o prošetření případu mého muže a o jeho posmrtnou rehabilitaci.*

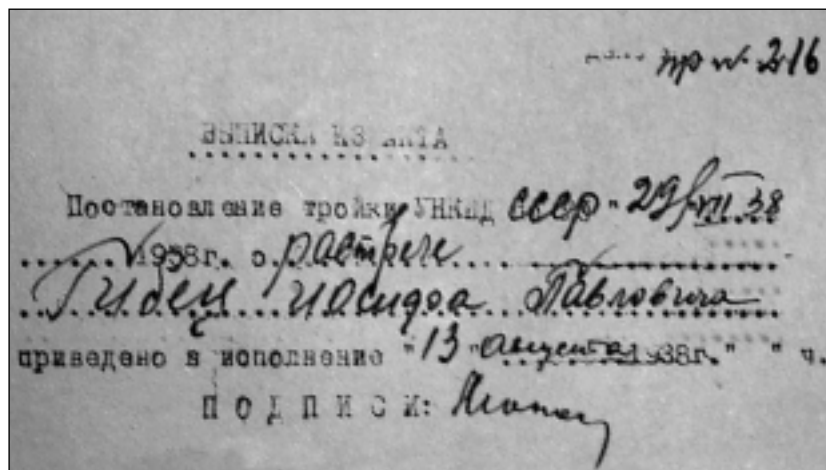
Psal se červenec 1955 a její dopis by nepochybně skončil bez odpovědi, tak jako tisíce jiných toho druhu. V únoru 1956 se ale v Sovětském svazu odehrál XX. sjezd komunistické strany,

spojený s kritikou „kultu osobnosti“, takže se žádost už v dubnu 1956 dočkala šetření. K novému výsledku byla předvolána též Jelena Borisovna Leveckaja, jež před válkou žila ve společném bytě s Gibiecovými. Právě její udání bylo jediným reálným dokladem o protisovětských postojích Józefa Gibiece, vše ostatní stálo jen na vynuceném vlastním doznání. S odstupem let nyní Levecká popřela svou někdejší výpověď a dodala, že tehdy měla na Gibiece vztek, protože si myslela, že přispěl k jejímu vyloučení ze svazu mládeže: *Když jsem se seznámila s protokolem své výpovědi z 11. května 1938, nepotvrzuji v něm zapsané svědectví. Skutečně se mě tehdy ptali na Gibiece, ale zaprvé nepoznávám svůj podpis na protokolu, zdá se mi, že jsem se tak nepodepisovala, a zadruhé, v roce 1938 jsem nesvědčila o tom, že Gibiec měl protisovětské postoje, že se dopouštěl protistranických výroků, že se snažil odjet ze SSSR. – Proč tedy, když jste nedávala takové svědectví, se to ocitlo v protokolu o výsledku? – Těžko odpovědět na tuto otázku, okolnosti výsledku si už nepamatuji.*

Také druhá záminka k obvinění se ukázala jako vymyšlená. Gibiec měl předávat Salamonu Kupermanovi, vedoucímu polské sekce oné univerzity pro menšiny Západu, kde oba působili, špionážní zprávy pro německou rozvědku. Důkazy o špionážní činnosti se však v žádných spisech nenašly, Kuperman při výsleších Gibiece vůbec nejmenoval. Už samo obvinění postrádalo přesvědčivost, sotva by vlastenecky cítící Polák mohl dělat špiona Němcům. Zřejmě si to již tenkrát uvědomili i vyšetřovatelé, když právě na tom založili nové obvinění Kupermana – ze členství v Polské vojenské organizaci (POW). Kuperman se ani k tomu nechtěl doznat, ale nakonec podlehl a 1. listopadu 1937 byl Nejvyšším soudem SSSR odsouzen k trestu smrti. Také v jeho případě kontrola zjistila, že bývalí pracovníci NKVD, kteří se na případu podíleli, byli za falšování trestních spisů odsouzeni již před válkou.

Plukovník justice Jakovlev mohl tedy 1. prosince 1956 případ uzavřít s tím, že Gibiec byl obviněn neodůvodněně a potvrdil jeho rehabilitaci. Maria Gibiecová se tak dočkala alespoň takové spravedlnosti. Pozvali ji 17. prosince 1956 na prokuraturu, aby podepsala, že byla seznámena s výsledky rehabilitace a dali jí potvrzení o přerušení trestního řízení vůči jejímu muži. S těmito doklady se v lednu 1957 písemně obrátila na Ministerstvo vnitra se žádostí, aby jí vrátili spořitelní knížku jejího muže, na níž byla v době jeho zatčení v roce 1937 částka 3 224 rublů a 95 kopejek. Chtěla po ministerstvu i úhradu úroků ze vkladu až do roku 1957, ale pochybuji, že se nějaké platby dočkala. Dva roky nato v Moskvě zemřela a nikdy se nedověděla, že její

Potvrzení o tom, že příkaz k zastřelení Józefa Gibiece byl 13. srpna 1938 vykonán, Státní archiv Ruské federace v Moskvě

manžel nezemřel na nemoc někde v táboře, ale že byl zastřelen již dávno před válkou.

Před časem se v ruském tisku objevila zpráva, že zemřeli poslední svědkové události v Butovu, bývalí příslušníci bezpečnosti i místní občané, takže se žádné přímé sdělení o zločinu už nedovíme. Také v Třinci jsem marně hledal jakékoli stopy po Józefu Gibieci a jeho rodině. Domek, v němž se narodil, už dávno ustoupil kyslíkárně tříneckých hutí. V matrice Městského úřadu v Třinci nelze najít ani zápis o jeho narození, ten chybí i v evangelických matrikách v Zemském archivu v Opavě. Jak to dopadlo s jeho rodinou, zvláště s mladší sestrou Helenou a jejími dětmi nebo s příbuznými jeho ženy Marie, to nevěděli ani znalci místní historie. Nepomohl ani telefonní seznam – nikdo z Gibieců žijících v Lyžbicích, Neborech, Koňákově ani v Těšíně (p. Cieszyn) k rodině hledaného Józefa nepatřil. Ani na článku o jeho skutečném osudu, publikovaný ve sborníku *Ostrava*,¹⁹ se nikdo neozval. A když jsem psal další článek do kalendáře polské menšiny, už jsem ani nedoufal, že se mi podaří ještě něco zjistit. Proto jsem ho zakončil slovy: *Zbyly jen zažloutlé stránky z vyšetřovacího spisu v moskevském archivu, jež mohou ještě dnes dosvědčit, že to všechno se opravdu stalo.*²⁰

Ale už o Vánocích 2012 jsem se nestačil divit. Ozvali se mi manželé Kukuczkovi z Oldřichovic a paní Irena se představila jako příbuzná Gibiecovy rodiny. Jak se ukázalo, je sestřenicí Hermíny Lukášové, jejíž matka Anna Friedlová byla sestrou Gibiecovy manželky Marie, rozené Ježové. Záhy se spustila skutečná lavina dalších rodinných příslušníků, takže jsem mohl nahlédnout do Gibiecovy rodokmenu.

Józefův otec Paweł Gibiec pocházel z Holešova (p. Goleśzów), kde prý dodnes žijí potomci jeho bratranců a sestřenic (např. Goruszkovi), a v Těšíně žijí potomci jeho dvou sester (Foberowa a Macurowa-Borkowska). Jeho žena Anna Kafonková pocházela z východních Čech, z Podkrkonoší, z její rodiny se připomíná jen sestra, která se v Čechách provdala za policistu Skláře. Gibieci měli tři děti – hrdinu našeho příběhu Józefa (* 1903), Emila (* 1911), jenž po nešťastném pádu v roce 1928 zemřel, a Helenu (* 1913), která se po krátkém manželství, z něž vzešla dcera Alma, znovu provdala za Karla Cieslara, s nímž měla děti Oldřicha (* 1942), Alenku (* 1946) a Danu (* 1947). Manželství Józefa Gibiece s Marií Ježovou (uzavřené 13. srpna 1935 v Moskvě) bylo bezdětné, Maria měla však bratra Józefa a údajně sedm sester, z nichž známe už připomenutou Annu Friedlovou, Kateřinu Chmielovou a Adělu Konderlovou, jež měla děti Viléma, Ottu a Václava. Vezmeme-li v úvahu i zde nejmenované příslušníky třetí

generace a početné sestřenice a bratrance ze všech tří generací, pak nám nepřipadne nijak divné, že se nakonec našlo asi 30 Gibiecových příbuzných. Sešli se v květnu 2013 v Českém Těšíně a většinou se viděli poprvé v životě. Ani svatba nebo pohřeb by asi nesvedly dohromady tolik rodinných příslušníků, často i z dosti vzdálených končin. Sjeli se z Třince, Českého Těšína, Těrlicka, Oldřichovic, Mostů u Českého Těšína, Bystřice, Ropice, Ostravy, Brna a Ochozu u Brna, aby se dověděli o skutečném osudu svého předka a uctili jeho památku. Skoro třetinu z nich tvořili mladí lidé.

Někteří z příbuzných našli doma i vzácné rodinné fotografie a dokumenty, třeba korespondenci Gibiecových s rodinou na Třinecku. Až mrazí při pomyšlení, že druhá část rodinné korespondence, zabavená v Moskvě policií NKVD, se stala jedním z motivů pro označení Józefa Gibiece za špiona a přispěla k jeho zastřelení. Objevily se i neznámé fotografie manželů a několik snímků z Mariina pohřbu v Moskvě v roce 1958. Ukázalo se, že na pohřeb tehdy do Moskvy přijeli vlakem Mariini sourozenci – bratr Józef a sestry Adéla a Kateřina. Jejich pozvání zařídil známý z Třince Zdeněk Měkyna, který tenkrát v Moskvě studoval a už se tam dobře vyznal. S překvapením jsme zjistili, že dosud pobývá v blízkém sanatoriu, kde jsme jej navštívili. Vzpomněl si na tu událost a s velkým údivem se teprve od nás dověděl, že Józef Gibiec byl zastřelen. Sovětské úřady to totiž tajily až skoro do pádu komunistického režimu. Dodal také, že to byl on, kdo pak přivezl do Třince urnu s popelem Marie Gibiecové. Je uložena na hřbitově v Třinci – Dolní Lískné, v pravé části rodinného hrobu Ježů a Ostruszků. Maria se alespoň takto vrátila domů, ale Józef Gibiec žádný hrob nemá, protože leží zakopaný bez pohřbu v jámě na bývalé střelnici v Butově u Moskvy spolu s 20 000 nevinnými oběťmi sovětského režimu.

Dopis matky a sestry Heleny Józefu Gibieci do Moskvy ze 7. prosince 1937, archiv rodiny Ježových a Oldřicha Cieslara

*Pohřeb Marie Gibiecové
v Moskvě v roce 1958,
zleva Mariin bratr Józef Jež,
neznámý Rus, sestry Adéla
Konderlová a Kateřina
Chmielová, Zdeněk Měkyna,
archiv rodiny Ježových
a Oldřicha Cieslara*

Hledání téměř zapomenutých osudů

Případ Józefa Gibiece je v kontextu ostatních obětí „velkého teroru“ z Těšínska poněkud specifický v tom, že se o něm u nás alespoň již něco vědělo (a to podstatné mohlo být doplněno z vyšetřovacího spisu, který je badatelům přístupný), že jsou známy okolnosti i místo jeho smrti a že se našly kontakty na jeho rodinu, takže propojení všech těchto příznivých aspektů mohlo poskytnout poměrně plastický obraz jeho osudu. Šlo by sem alespoň částečně zařadit ještě další dvě osoby, jež byly také zastřeleny v moskevském Butovu, a tudíž jsme měli možnost prostudovat jejich vyšetřovací spisy uložené ve státním archivu v Moskvě.

Wilhelm Lobkowicz se narodil 3. listopadu 1893 ve Frýdku,²¹ údajně jako potomek jedné z méně známých větví českého šlechtického rodu Lobkowiczů. On sám i jeho již zchudlá rodina se však hlásili k národnosti německé. Podle potomka z křimické linie rodu, Mons. Františka Václava Lobkowicze, O. Praem., biskupa Biskupství ostravsko-opavského, jakási „slezská“ větev rodu Lobkowiczů skutečně existovala.²² Wilhelm v roce 1906 vystudoval frýdecké gymnázium, pak vojenskou školu v Hranicích a v roce 1914 ukončil Akademii císařovny Marie Terezie ve Vídni. Válka jeho vojenskou kariéru urychlila, sloužil v různých funkcích na několika frontách a prošel třemi kursy akademií generálních štábů německé i rakouské armády. Na konci války byl zástupcem náčelníka štábu 18. střeleckého sboru německé armády na francouzské frontě pod Verdunem. V prosinci 1918 byl demobilizován a přijel domů do Frýdku, kde žil bez zaměstnání asi až do března 1919. V té době prý dostal řadu nabídek k další vojenské službě, od armády

československé, německé, polské až po japonskou. Všechny z různých důvodů odmítl, až nakonec přijal nabídku ke službě v Haličsko-ukrajinské armádě, v níž se stal kapitánem Generálního štábu. Fakticky prý štábu velel, osobně vypracoval kvalitní plán na dobytí Kyjeva. I když zprvu bojoval proti Rudé armádě, později přešel na její stranu jako náčelník štábu brigády. V roce 1920 byl zajat Poláky, ale podařilo se mu uprchnout do Německa a přejít do Československa, kde byl internován v zajateckém táboře v Liberci jako ruský voják až do března 1921. Ruští zajatci ho pak přemluvili, aby se s nimi vrátil do SSSR, s pomocí Kominterny se mu to podařilo. Zprvu působil jako učitel taktiky na Mezinárodní škole, kde se stal později vedoucím sektoru střední Evropy. Záhy se vypracoval do vysokých funkcí v armádě – byl náčelníkem plukovní školy u 14. střelecké divize, vojenským vedoucím vysokých škol v Moskvě, náčelníkem taktického sektoru inspekce pěchoty Rudé armády, koncem 30. let přednášel taktiku na vysoké vojenské škole. Možná se vrátil do Ruska i proto, že se tam údajně už v roce 1920 oženil. V roce 1922 se mu narodila dcera Anna, která žije dodnes v Moskvě. Později se rozvedl a znovu oženil, jeho další dvě dcery Karolina (* 1933) a Tamara (* 1935) žijí ve Rjazani.²³

Předzvěst katastrofy přišla 15. prosince 1936, kdy byl propuštěn z armády jako *nespolehlivý v politickém smyslu*. I když 1. srpna 1937 přijal sovětské občanství, v atmosféře rostoucí podezřavosti zůstal podezřelým cizincem. Určitě mu v očích úřadů uškodil i jeho „šlechtický“ původ, jenž v dotaznících nijak nezapíral. V noci na 3. října 1937 byl zatčen a po řadě výslechů se plně doznal k tomu, že už od roku 1921 byl špiónem a prováděl *aktivní rozvědnou práci ve prospěch Německa*. Přidali k tomu i tvrzení, že tajil svou *sociální minulost* a že byl členem *protisovětského vojenského spiknutí*. Komise NKVD a Prokurátora SSSR jej za zradu Vlasti odsoudila 24. ledna 1938 k trestu smrti, který byl vykonán 5. února 1938 na střešnici v Butovu. V ústředně bezpečnosti na Lubjance však jeho ženě sdělili, že byl odsouzen na deset let věznění v gulagu bez práva na dopisování. Jeho rodina tedy nic netušila, zanedlouho se ale musela vystěhovat z moskevského bytu a uchýlila se do Rjazaně.

Až po 20 letech začala Lobkowiczova dcera Karolina statečně bojovat s úřady, aby vypátrala pravdu o svém otci.²⁴ Poprvé napsala předsedovi Nejvyššího sovětu SSSR Klimentu Vorošilovovi už v říjnu 1959. Ptala se ho otevřeně, proč se vlastně nesmí dovědět, co otec provedl a co se s ním stalo. Protože zrovna nastalo období krátkého politického oteplení po kritice kultu osobnosti, tak se bezpečnost odhodlala přiznat alespoň

část pravdy. Matriční úřad Kujbyševského rajonu města Moskvy dostal od KGB příkaz, aby ihned zaregistroval smrt V. V. Lobkowicze jako infarkt myokardu, k němuž mělo dojít 18. listopadu 1941. Potvrzení měl pak poslat na matriku do Rjazaně, aby jej místní úřad předal stěžovateli. Tak se rodina konečně dověděla alespoň to, že jejich manžel a otec se domů už nevrátí. V únoru 1960 bylo ukončeno i rehabilitační řízení se závěrem, že Lobkowicz *byl odsouzen neodůvodněně*. Prokázalo se, že doznání obviněného bylo vynucené tehdejšími důstojníky NKVD, jež *porušili socialistickou zákonost*. Nové výpovědi obětí, které mučení přežily, ličily Lobkowiczova vyšetřovatele Nikolaje I. Borodulina jako sadistu, jenž vězňům bránil celé dny a noci ve spánku, nutil je sedět ve své kanceláři pod dohledem strážce střídající se co dvě hodiny, dokud neucinili doznání. Bil zatčené řemenem s kovovou přezkou až do bezvědomí. Jiné zase mučil zimou, když nařídil nezavírat dveře cel vedoucí do dvora ani za silných mrazů, nebo na jeho příkaz nechávali vězně stát na mraze a pak je sprchovali vařící vodou apod. Když zatčenému pohrozili, že podobně budou mučit i jeho ženu a děti, není divu, že se ke smyšleným obviněním raději přiznal. Přestože Borodulin byl v té době ještě naživu a vědělo se, že přivedl na smrt nejméně pět vyslýchaných, unikl spravedlivému potrestání jen se stranicou důtkou, druhý Lobkowiczův vyšetřovatel Vladimir I. Anochinov vyvázl dokonce jen s pouhou kritikou na uzavřené stranické schůzi.

O ničem z toho se veřejnost samozřejmě nesměla dovědět. Až na sklonku 80. let vznikla trochu příznivější atmosféra a Karolina se v dubnu 1988 opět obrátila na ústředí KGB do Moskvy a požadovala „podrobnější zprávu“ o smrti svého otce. Úřady jí zopakovaly starou lež o otcově úmrtí v gulagu v roce 1941, proto se vypravila na ústředí KGB do Moskvy osobně a trvala na pravdivé odpovědi. Napsala pak rozlobený dopis tehdejšímu předsedovi KGB SSSR Vladimíru Krjučkovovi, ale otcův vyšetřovací spis jí stejně odmítli ukázat. Když pohrozila, že půjde až za generálním tajemníkem komunistické strany Gorbačovem, vystavili jí nový otcův úmrtní list, tentokrát už s pravdivým datem a příčinou jeho smrti. Z vyšetřovacího spisu jí však ukázali jen vybrané dokumenty, protože ukázat celý spis prý *není možné z morálně-etických důvodů*. Lhaní úřadů skončilo až přijetím zákona o rehabilitaci v říjnu 1991. Karolina se na zákon hned odvolala a na konci prosince 1991 jí otcův spis konečně ukázali. Z něj se dověděla o věcech, které otci zabavili při zatčení – osobní zbraň, medaile a vyznamenání z cenných kovů, mapy, fotografie, zápisníky, dopisy... Chtěla ty věci zpátky, ale šetření v prosinci 1995 konstatovalo,

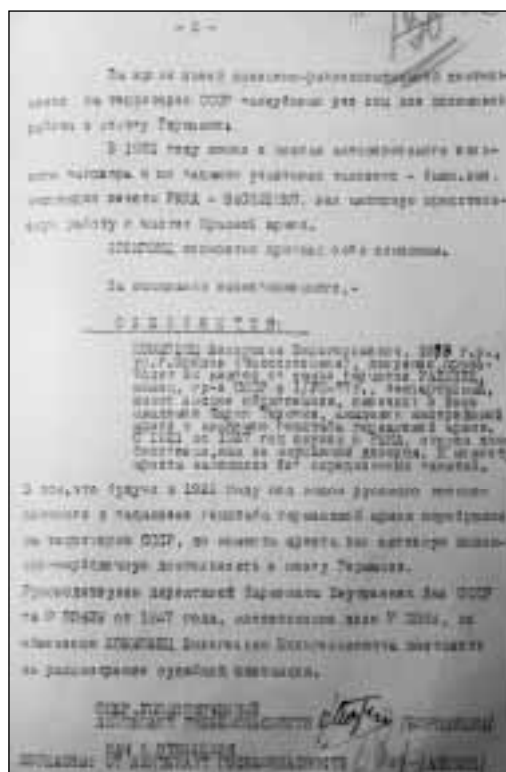
že žádný ze zkonfiskovaných předmětů již nelze nijak dohledat.

Tou druhou osobou s poměrně dobře doloženým životopisem byl inženýr **Viktor Polák** z Lazů u Orlové (narodil se zde 18. května 1896). Odešel do Sovětského svazu ilegálně jako politický emigrant v roce 1924 po incidentu s příslušníkem policie. Protože byl absolventem hornické školy, v SSSR vystudoval hornicko-technický institut a získal diplom inženýra specialisty. Stal se pak ředitelem Lesokombinátu ve stanici Stupino v Kaširském okrese, ale nepohodl se s místním vedením komunistické strany. Udání z pomlouvání sovětského režimu a ze styků s cizinou na sebe nenechalo dlouho čekat, 18. září 1937 byl zatčen. Výrazně k tomu přispěla i okolnost, že se mu nepodařilo dosáhnout převodu svého členství v KSC do sovětské komunistické strany²⁵ a že požádal o prodloužení platnosti svého československého pasu. Osočili ho, že pomlouvá sovětský režim, chová se hrubě k dělníkům v závodě a úmyslně přehlíží nedostatky v protipožární ochraně podniku. Během vazby v Kaširské věznici v něm dokonce jeden spoluvězeň, 85letý stařík, údajně poznal někdejšího velitele města Kanskú z roku 1919.

Tato snůška pomluv a nekonkrétních udání musela vyšetřovatelům stačit, protože Polák veškerá obvinění kategoricky odmítal a přes nátlak u výsledků se k ničemu nepřiznal. Podle závěrů šetření byl však *plně usvědčen svědeckými výpověďmi a dokumenty vyšetřování*. Komise NKVD a Prokurátora SSSR ho 20. prosince 1937 odsoudila k trestu smrti, 8. ledna 1938 byl zastřelen.

Wilhelm Lobkowicz,
20. léta 20. století, archiv
Anny Vilhelmovny Loginové

Závěry vyšetřování Wilhelma
Lobkowicze – obvinění
ze špionáže pro Německo,
Státní archiv Ruské federace
v Moskvě

*Vězeňská fotografie
Viktora Poláka pořízená
těsně před popravou, r. 1938,
Státní archiv Ruské federace
v Moskvě*

Jeho rodina o tom nevěděla, ale již tehdy vznesla manželka stížnost na postup vyšetřování, ta však byla v roce 1940 Vojenskou prokuraturou Moskevského vojenského okruhu zamítnuta jako neodůvodněná. Počátkem 60. let podala Polákova manželka novou žádost o prošetření případu. Tentokrát bylo zjištěno, že výpovědi svědků žádné důkazy Polákova protisovětského smýšlení neobsahují a byly pro jeho odsouzení nedostatečné, takže byl plně rehabilitován. Tím naše informace bohužel končí. Z dotazníku, jenž musel každý zatčený vyplnit hned po vzetí do vazby, sice víme, že Viktor Polák měl syny Vladimíra a Eduarda, ale už se nám je nepodařilo najít, ani stopy po jeho příbuzných v Orlové.²⁶

Základním zdrojem informací o životě obětí politických represí a někdy i o tom, co vlastně vedlo k jejich smrti, jsou především vyšetřovací spisy, pečlivě schraňované v archivech. Většina z nich se však bohužel dosud nachází v archivech složek ministerstva vnitra a bezpečnostních služeb, do nichž badatelé mají značně omezený přístup. S výjimkou oněch tří uvedených osob (Gibiec, Lobkowicz a Polák), jejichž spisy už byly předány do státního archivu, si tak musíme vystačit s informacemi z jiných zdrojů. Pokud ale chybí i kontakt s rodinou oběti, sotva se její životní osudy podaří rekonstruovat. Alespoň zprostředkovaně se to povedlo v případě popraveného **Artura Škuty** (možná **Szkuty**) z Karviné, na který jsem nedávno narazil v archivu moskevského sdružení Memoriál. Počátkem 90. let se na sdružení obrátila dcera popraveného, paní Arleta Konstantinovna Samojlova z Rjazaně s prosbou, aby jí někdo pomohl najít otcovy příbuzné žijící v Karviné. Půjčila si v knihovně encyklopedický slovník a zjistila, že to město s podivným názvem leží „v uhelné pánvi ČSR“. Nebyla si však jistá, zda tam může napsat rusky, nebo má pořídit český překlad dopisu.

Arleta si pamatovala, že otec se narodil v Glivicích (p. Gliwice) a že se rodina později přestěhovala do Karviné. Živil se tam jako

horník, stejně jako jeho bratři František, Alfons a Arnold. Měl ještě sestry Stefanií, Gertrudu a Blanku, všichni žili v Karviné. Otec prý vyprávěl, že jeho rodiče žili někde v Rakousku ve velkém domě se 60 pokoji, ale to byla se vši pravděpodobností jen rodinná legenda připomínající spíše vzpomínku na Iarischovský zámek, v poměrech ruské provincie tak ale mohla vyhlížet třeba i hornická kolonie. Podle Arlety byl otec Němec nebo Rakušan, ale v evidenci obětí je veden jako Čech; zrovna tak dobře ale mohl být i Polák, protože byl nakonec popraven jako agent polské rozvědky. V roce 1922 se rozhodl odejít z Karviné za prací do Sovětského svazu. Podle názoru sovětské policie byl už tehdy poslán jako špión do Kazaně, odkud se dostal do Novosibirska, až byl s autokolonou vojenské silniční základny, v níž pracoval jako šofér, v roce 1929 převelen do Altajského kraje. V roce 1930 se zde oženil a usídlil se s rodinou v obci Inia v Ongundajském okrese. Podle dokumentace Memoriálu byl v červenci 1937 zatčen a obviněn ze špionáže pro Polsko – měl sbírat a předávat rozvědce informace o vojenské základně, o překladech exportních zásilek apod. Zvláštní porada NKVD ho 5. ledna 1938 odsoudila k trestu smrti, 26. ledna byl v oblastním městě Ojrot-Tur (dnes Gorno-Altajsk) zastřelen. Vojenský tribunál Sibiřského vojenského okruhu v prosinci 1957 rozsudek zrušil a Škuta byl rehabilitován.²⁷

Arletina matka s dcerou odjela k rodičům, ale později se šla do bývalého bytu podívat, zda se jí nepodaří zachránit nějaký majetek. Všechno však bylo pryč, zmizely i otcovy šaty. Zřejmě již proběhla konfiskace a zbytek rozkradli sousedé. Matka se po válce znovu provdala a Arleta převzala příjmení i otčestvo po svém otčímovi. Po rodině svého skutečného otce začala pátrat až v důchodu, kdy si opatřila doklady o jeho rehabilitaci. Má sice syna, ale na jeho pomoc v pátrání prý nemůže spoléhat, ten nemá na nic čas, oženil se s Maďarkou a odešel za ní, živí se ve světě jako muzikant (hraje na klarinet). Chtěla by mu však předat nějaké spojení na rodinu jeho dědečka, aby znal své kořeny. V dokumentaci Memoriálu bohužel chybí jakákoli zmínka o korespondenci s Karvinou. A dnes, po dalších 20 letech, je šance na kontakt s rodinou Škutových ještě mizivější. Nebo si na ni snad někdo přece jen vzpomene?

Příběhy dalších 24 osob z Těšínska popravených během „velkého teroru“ v letech 1937–1938 už tak podrobně neznáme, protože nám chybí sebemenší kontakt s jejich rodinami. Známe pouze jejich základní životopisné údaje ze soupisů obětí vydávaných Memoriálem, jehož zástupci kdysi směli do bezpečnostních archivů nahlédnout. Bez znalosti rodinného zázemí je ovšem dosti složité určit národnost obětí. Jak

jsme viděli na Škutově případu, sovětské úřady si s určením národnosti zatčených hlavu moc nelámaly, vždyť i Józef Gibiec byl v jejich evidenci veden jako Čech. Pokusíme se tedy vyjít z této nepřesné úřední evidence. Údaje o jménu otce, známé ruské otčestvo, mohou pomoci při verifikaci osob.

K popraveným Čechům patřil **Jan Řehák**, syn Karla, narozený v roce 1888 v „Těšínském újezdu“, jak stojí v záznamu, název obce není uveden. Pracoval jako dělník ve mlýně lihovaru v Kurganu v Krasnojarském kraji, byl zatčen za údajnou špionáž, 28. března 1938 odsouzen dvojkou NKVD a Prokurátora SSSR k trestu smrti a zastřelen; rehabilitován byl v červnu 1957 vojenským tribunálem Uralského vojenského okruhu.²⁸ **Maxmilián Novák**, syn Františka, narozený v roce 1909 v Karvině, pracoval jako soustružník v Almě-Atě v Kazachstánu. Byl zatčen za špionáž, odsouzen 2. září 1938 k trestu smrti a zastřelen, v září 1989 ho vojenský prokurátor Turkmenského vojenského okruhu rehabilitoval.²⁹ **Viktor Braun** se narodil v roce 1895 ve Frýdku a pracoval jako náčelník zásobování na ministerstvu těžkého průmyslu v Moskvě. V prosinci 1937 byl zatčen pro špionáž a protisovětskou agitaci, komisi NKVD a prokurátora Tambovské oblasti byl 2. září 1938 odsouzen k trestu smrti a 11. září byl, patrně v Tambově (jihovýchodně od Moskvy), zastřelen. V Moskvě žije jeho dcera Jelena.³⁰ **Jan Sikora**, syn Řehoře, narozený v roce 1895 (nebo 1898) v Dolní Lomné, žil v obci Hrebynki ve vasilkovském okrese na Ukrajině. Byl zatčen v únoru 1938 za protisovětskou agitaci, odsouzen trojkou NKVD Kyjevské oblasti k trestu smrti a 14. října 1938 zastřelen v Kyjevě. Leží pravděpodobně v Bykovni u Kyjeva, na jednom z největších pohřebišť obětí politické perzekuce.³¹ **František Kašíňský**, syn Františka, narozený v roce 1885 v Petřvaldu, pracoval jako horník na šachtě č. 13 v Makijivce v Doněcké oblasti, v dubnu 1938 byl zatčen a trojkou NKVD odsouzen k zastřelení, údaje o době a místě vykonání rozsudku v jeho spise bohužel chybí.³² Protože záběr našeho časopisu obvykle mírně překračuje hranice historického Těšínska, měli bychom přidat další dvě osoby. **Maxmilián Nykl**, syn Václava, se narodil v roce 1897 v Dolním Sklenově poblíž Hukvald a osud ho zavál až do Marijské autonomní sovětské socialistické republiky, která je od roku 1991 samostatným subjektem Ruské federace, republikou Marij El.³³ Působil zde jako předseda vesnického spotřebního družstva, když byl v říjnu 1938 zatčen a vzápětí v tehdejším hlavním městě Krasnokokšajsku (dnes Joškar-Ola) zastřelen.³⁴ **František Burdyna**, syn Pavla, pocházel z nedalekých Fryčovic (* 1890) a žil v obci Gubacha v Kizelovském okrese v Permské oblasti

v podhůří středního Uralu (dnes Permský kraj Ruské federace). V říjnu 1937 byl zatčen a obviněn ze špionáže, trest smrti byl vykonán 2. března 1938 v Permu.³⁵

Ke skupině popravených Poláků patřil **Alois Rucki**, syn Jerzyho, narozený v roce 1905 v Karvině. Měl středoškolské vzdělání a živil se jako účetní, žil ve městě Kustanaj v Kazachstánu. Byl zatčen 4. září 1937 za špionáž, odsouzen 11. prosince 1937 zvláštní poradou NKVD SSSR k trestu smrti a zastřelen. Rehabilitován byl 28. září 1989 Kustanajskou oblastní prokuraturou.³⁶ **Jan Szczuka**, syn Jana, narozený v roce 1881 ve Vendryni, pracoval jako zedník na státním statku Avantgarda v Synelnykivském okrese Dněpropetrovské oblasti. Byl zatčen za špionáž pro Polsko, 27. ledna 1938 odsouzen k trestu smrti a záhy nato zastřelen. K jeho rehabilitaci došlo 7. července 1989.³⁷ **Ferdynand Bomski**, syn Jakuba, se narodil v roce 1883 v Těšíně, byl ševcem v obci Koprijivka v Tulčynském okrese na Ukrajině. Byl zatčen za protisovětskou agitaci už v roce 1933, ale tehdy ho ještě propustili, podruhé byl zatčen v srpnu 1937 a 14. prosince 1937 byl zastřelen ve Vinnici. Rehabilitován byl 17. srpna 1963.³⁸ **Józef Kawecki** (Kowecki?), syn Antona, narozený v roce 1890 v Moravské Ostravě, byl zámečnickem a žil v pracovní osadě č. 14 v Akmolinské oblasti. Byl zatčen 13. července 1938 za špionáž a protisovětskou agitaci, trojkou UNKVD Karagandinské oblasti odsouzen k trestu smrti a zastřelen. Rehabilitován byl 1. června 1989 Prokuraturou Celinogradské oblasti.³⁹ **Ludwik Krawczuk**, syn Kazimierza, narozený v roce 1906 v Moravské Ostravě, šofér dopravně-zdravotního oddělení Doněcké železnice, byl zatčen 2. srpna 1937 a zvláštní poradou NKVD odsouzen k zastřelení.⁴⁰

Ústředí sovětské bezpečnosti na Lubjance v Moskvě, kde probíhalo vyšetřování zatčených, r. 2012, foto Mečislav Borák

*Neprůhledný plot s ostnatým
drátem ukryval areál
butovské střešnice
před veřejností,
r. 2012, foto Mečislav Borák*

Do výčtu popravených patří ještě Němci. **Johann Schneider**, syn Georga, narozený v roce 1890 v Bohumíně, byl učitelem v obci Hryhorivka v Obuchinském okrese na Ukrajině. Zatkli ho patrně v rámci „německé operace“ NKVD. „Dvojka“ NKVD a Prokurátora SSSR ho 18. prosince 1937 odsoudila k trestu smrti a 25. prosince byl zastřelen v Kyjevě, takže i on nejspíš leží v Bykovni.⁴¹ **Nikolaus Markowitz**, syn Franze, se narodil v roce 1893 v Moravské Ostravě. Pracoval jako mechanik v kovodílnách závodu J. V. Stalina ve městě Stalino, jak se tehdy nazýval Doněck na Ukrajině, kde bydlel na Stalinově ulici. V srpnu 1937 byl zatčen a patrně záhy poté zastřelen, ale údaje o popravě prozatím chybí.⁴²

Náš přehled se týká jen politických poprav z doby „velkého teroru“, ale to vůbec neznamená, že by tam v jiných letech žádné nebyly. A že by nepostihly i občany původem z Těšínska. Například **Viktor Novák** z Fryštátu byl rozhodnutím guberniální Čeky v Omsku odsouzen za službu v „bílé“ armádě k trestu smrti a 7. října 1920 popraven. Bohumínský Němec **Günther Gorniak**, narozený v roce 1924, žil po válce sice v západním Berlíně, ale byl odsouzen vojenským soudem v sovětské okupační zóně za údajnou špionáž a převezen do Moskvy, aby tu mohl být 10. září 1952 popraven (leží na Donském hřbitově). V těch 30 letech, jež mezi oběma popravami uplynuly, se skrývá ještě mnoho podobných případů; to však již nepatří k tématu našeho článku.

Naopak bychom sem mohli přidat ještě alespoň osoby, jež byly v době „velkého teroru“ s vykonstruovaným obviněním zatčeny a zemřely ve věznicích nebo v táborech Gulagu. **František Karzelek**, syn Františka, narozený v roce 1895 v Karvině, byl podle evidence „Čechoslovák“, ale podle příjmení to mohl být spíše Polák.

Pracoval jako brusič dílny krytinového plechu ve Vyksunském kovozávodě, žil v obci Dosčatoje v Gorkovské oblasti. Byl zatčen v únoru 1937 za protisovětskou agitaci a odsouzen do pracovního tábora. Zemřel 20. března 1938 v nemocnici tábora Oranky v Nižněgorodské oblasti na tuberkulózu plic. Polák **Ludwik Szebesta**, syn Ludwika, narozený v roce 1897 v Karvině, měl nedokončené střední vzdělání a pracoval jako zámečnický instalatér ve fabrice Maják revoluce ve městě Penza. Byl zatčen 10. ledna 1938 UNKVD Tambovské oblasti pro podezření ze špionáže a zemřel 6. září 1938 ve vězení. O tom, jak skončil **Karel Čermák**, syn Antonína, narozený 17. srpna 1901 v Březové (okr. Moravská Třebová), který před odchodem do SSSR žil v Záblatí u Bohumína a pracoval v Hahnových železárnách, nic bližšího nevíme. Nejprve byl jako nespolehlivý vypovězen do Tobolska, pak si našel místo technika masokombinátu v Petropavlovsku v Kazachstánu, ale v září 1937 byl zatčen pro údajnou špionáž a Nejvyšší soud SSSR jej v listopadu 1938 odsoudil ke 25 letům v gulagu. Rozsudkem jeho stopa prozatím končí.⁴³

Seznam všech nezákonně popravených, bez soudu zastřelených, v gulagu umučených a vězněných nebo na Sibiř vyhnaných obyvatel Sovětského svazu, včetně rodáků z Těšínska, není ještě ani zdaleka úplný, stále totiž přibývají informace postupně uvolňované z ruských a ukrajinských archivů. Příliš dlouho se o nich vědět nesmělo a úřady dělají v tomto ohledu potíže dodnes, hlavně ty ruské. Na rozdíl od archivů státních, jež jsou už poněkud vstřícnější, tak archivy Ministerstva vnitra a Federální bezpečnostní služby Ruské federace, v nichž se nachází většina dokumentů o obětech, striktně vyžadují pro nahlédnutí do vyšetřovacího spisu oběti politické perzekuce notářsky ověřený souhlas jejich přímých příbuzných, aby prý hájily právo občanů na ochranu osobních informací. Že tak chtějí chránit spíše někdejší udavače, vyšetřovatele, kteří falšovali výsledky, samozvané soudce a vykonavatele represí než samotné oběti, to ani příliš neskrývají. Proto je i pro historiky tak důležité najít příbuzné obětí a splnit podmínku ruských úřadů, aby mohli nahlédnout do vyšetřovacích spisů. Jinak jsou i oni odkázáni jen na dobrou vůli úřadů. Jistou útěchou může být skutečnost, že zrovna miji 75 let od doby, kdy období „velkého teroru“ skončilo. Uplynula tak i ochranná lhůta 75 let, kterou ruské úřady odůvodňují zákaz přístupu k archiváliím. Všechny spisy vzniklé do konce roku 1938 by tedy měly být od roku 2014 badatelům přístupné, což by konečně umožnilo náležitě popsat a zhodnotit toto historické období, jež se tak tragicky zapsalo do novodobých dějin naší civilizace.

*Portrét Józefa Gibiece,
září 1935,
archiv rodiny Ježových
a Oldřicha Cieslara*

Clandestine Executions

Victims of the Great Purge of 1937–1938 in the Soviet Union Originally from Těšín Silesia, and the Case of Józef Gibiec from Třinec

The cause of the political repressions within the Great Purge of 1937–1938 is still subject to ongoing debate. At least a million people have been proven to have been victims of execution by shooting for political reasons. These included several hundred ethnic Czechs resident in Russia as well as Czechoslovak nationals who were later economic migrants and political émigrés. About twenty of them hailed from Těšín Silesia. Archive documents revealed the fate of Józef Gibiec from Třinec. His is a showcase of a rigged police investigation and the decision-making process of extrajudicial bodies that used fabricated charges in order to pass death sentences on their innocent victims. Further victims of execution still await their fate to be revealed in Russian archives.

POZNÁMKY

- Autor studie:
- prof. PhDr. Mečislav Borák, CSc.; Ústav středoevropských studií, Fakulta veřejných politik, Slezská univerzita v Opavě; mecislav.borak@fvp.slu.cz
 - Text vznikl v rámci řešení projektu Grantové agentury ČR č. 409/09/0555 Perzekuce československých občanů v Sovětském svazu (1918–1956).
- 1 Např. Borák, Mečislav a kol.: Perzekuce občanů z území dnešní České republiky v SSSR. Sešity Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR, sv. 38. Praha 2003.
 - 2 Týž: České stopy v Gulagu. Z výzkumu perzekuce Čechů a občanů ČSR v Sovětském svazu. Opava 2003, s. 119–121.
 - 3 Seznam 476 popravených, zjištěných v první fázi výzkumu, viz týž: Popravy jako součást politických represí v SSSR a dosud zjištěné oběti z řad Čechů a československých občanů. In: týž (ed.): Perzekuce československých občanů v Sovětském svazu (1918–1956). Část I. Vězni a popravení. Opava 2007, s. 207–218.
 - 4 Např. Janák, Dušan: Z českého Slezska do sovětských věznic a táborů. In: Acta historica Universitatis Silesianae Opaviensis, 1 (= Confinia Silesiae / K životnímu jubileu Rudolfa Záchy), 2008, s. 237–251; Borák, Mečislav: Oběti „velkého teroru“ v Sovětském svazu v letech 1937–1938 původem z Ostravska. Ostrava. Příspěvky k dějinám a současnosti Ostravy a Ostravska, 24, 2009, s. 9–40; týž: Z nacistického koncentračního tábora do sovětských gulagů (Osudy ostravských Židů z transportů do Niska nad Sanem). Ostrava. Příspěvky k dějinám a současnosti Ostravy a Ostravska, 25, 2011, s. 97–135.
 - 5 Týž: Katyň – neznámé souvislosti. Občané z Těšínska obětmi zločinu NKVD. Těšínsko, 34, 1991, č. 3, s. 10–15; týž: Mrtví od Charkova. Občané z Těšínska v Katyni číslo 2. Těšínsko, 35, 1992, č. 1, s. 16–22; týž: Tragédie slezských policistů. Těšínsko, 36, 1993, č. 4, s. 11–19; týž: Katyňský zločin a jeho oběti z Těšínského Slezska. Časopis Slezského zemského muzea – série B, 55, 2006, č. 3, s. 218–250; týž: Ofiary Zbrodni Katyńskiej z obszaru byłej Czechosłowacji. Opava 2011.
 - 6 Nejnovější analýza ztrát viz Kropačev, Sergej – Krinko, Jevgenij: Poteri naselenija SSSR v 1937–1945 gg.: masštaby i formy. Otečestvennaja istoriografija. Moskva 2012, s. 116–118.
 - 7 Kompletní přehled příčin „velkého teroru“ lze najít u samotného autora tohoto termínu v nedávno i u nás vydané a přepracované verzi jeho stěžejní monografie – Conquest, Robert: Velký teror. Nové zhodnocení. Praha 2012.
 - 8 Mozochin, Oleg B.: Pravo na represii. Vnesudebnyje polnomočija organov gosudarstvennoj bezopasnosti (1918–1953). Moskva 2006, s. 152–155, 183.
 - 9 Blíže viz Vinogradov, Oleg I. – Lukin, Jevgenij V.: Boľšoj terror v Leningrade. In: Razumov, A. J. (ed.): Leningradskij martirolog 1937–1938. T. 1. Sankt-Peterburg 1995, s. 53; Rasstreľnyje spiski. Vyp. 1 – Donskoje kladbišče, 1934–1940. Moskva 1993, s. 191; Mozochin, O. B.: Pravo na represii, s. 244–245.
 - 10 Golovkova, Lidija A.: V rodnom kraju. In: táž a kol. (ed.): Butovskij poligon. 1937–1938. Kniga pamjati žertv političeskich represij. Vyp. 8, Moskva 2004, s. 146–147; Pamjat o bespravii. Databáze Muzea A. Sacharova v Moskvě: Specobjekt „Kommunarka“. Moskva, b. r. v.
 - 11 Golovkova, L. A.: V rodnom kraju, s. 61, 70, 141, 144; Martirolog rasstreľjannyh i zachoronennyh na poligone NKVD „Ob’ekt Butovo“. 8. 8. 1937 – 19. 10. 1938. Moskva-Butovo 1997 (přináší soupis 20 765 pohřbených osob).
 - 12 Golovkova, L. A.: V rodnom kraju, s. 71, 85–87.
 - 13 Molitoris, Mikuláš: Rudé odbory v Třineckých železárnách v letech 1922–1925. Těšínsko, 19, 1976, č. 2, s. 6.
 - 14 Lampa, Jiří: Od včerejška k dnešku. Z dějin dělnického hnutí a Třineckých železáren. Třinec 1964, s. 61–64; Widenka, Ondřej: Dějiny dělnického hnutí na Třinecku (Vzpomínky a dokumenty). Studie o Těšínsku, 1, 1972, s. 144; Molitoris, Mikuláš: Rudé odbory v Třineckých železárnách v letech 1925–1929. Těšínsko, 20, 1977, č. 2, s. 3; Vávrovský, Emil: Stopami strádání a bojů. I. díl, Frýdek-Místek 1981, s. 213; Mainka, Alojzy: Józef Gibiec. Zwrot, 27, 1975, č. 9, s. 21–23.
 - 15 Státní archiv Ruské federace v Moskvě (Gosudarstvennyj archiv Rossijskoj federacii, dále jen GARF), fond 10035, op. (opis) 1, d. (delo) P-28713. Z tohoto zdroje jsou čerpány všechny následující informace o J. Gibieci, pokud není uvedeno jinak.
 - 16 Viz www.bdmitrovka.ru [cit. 20. 7. 2012].
 - 17 Memorial. Topografija terrora. Rasstrely v Moskve. Adresnaja baza dannych, viz www.memo.ru/d/3352.html [cit. 20. 7. 2012]; Rasstreľnyje spiski: Moskva 1935–1953. Donskoje kladbišče (Donskoj krematorij). Kniga pamjati žertv političeskich represij. Moskva 2005, s. 202 (Kaveckaja-Prochaska Olga Michajlovna) a 378 (Prochaska Boris Iosefovič).
 - 18 Mainka, A.: Józef Gibiec, s. 22.
 - 19 Borák, M.: Oběti „velkého teroru“, s. 29–32.
 - 20 Týž: Zmarnowane žycie Józefa Gibca z Końskieje. Kalendarz Ślaski 2013, 49, 2012, s. 88–99.
 - 21 Zemský archiv v Opavě, fond Sbírka matrik Severomoravského kraje, inv. č. 2879, sign. Fr-VII-22, fol. 669.
 - 22 Viz dokumentární film Zatajené popravy (rež. Petra Všelichová), Česká televize Ostrava 2009.
 - 23 GARF, fond 10035, op. 1, d. P-63631. Z tohoto zdroje jsou čerpány všechny další informace o W. Lobkowiczovi, pokud není uvedeno jinak.
 - 24 Archiv sdružení Memoriál, Moskva, fond 1., op. 3, d. 2896 (dopis K. V. Krasotinové z 21. října 1991).
 - 25 Ruský státní archiv sociálně-politických dějin (Rossijskij gosudarstvennyj archiv socialno-političeskij istorii, RGASPI), fond 17, op. 98, d. 11579. V prověřovacích materiálech Kominterny jsou jeho dělnické průkazy z Lazů i potvrzení B. Köhlera z krajského výboru KSC v Ostravě, že Polák byl komunistou ještě jako člen sociálně demokratické levice v roce 1919, je zde i evidenční lístek z 8. května 1926 o převodu do VKS(b), ale nic z toho při pozdějších stranických čistkách neobstálo.
 - 26 GARF, fond 10035, op. 1, d. P-65404.
 - 27 Archiv sdružení Memoriál, Moskva, fond 1, op. 4, d. 684.
 - 28 Žertvy politického terora v SSSR. 4. vyd. Moskva, Memorial 2007.
 - 29 Kniga skorbí. Rasstreľnyje spiski. Vypusk I. Alma-Ata i Alma-Atinskaja oblast. Almaty 1996, s. 237.
 - 30 Archiv sdružení Memoriál, Moskva, fond 1, op. 3, d. 525.
 - 31 Amons, Andrij I.: Bykivnjanskja tragedija. Dokumenty i materialy, Kyjiv 2006, s. 456; Reabilitovani istorijeju. Kyjivskaja oblast. Kn. 2. Kyjiv 2006, s. 281–282.
 - 32 Reabilitovani istorijeju. Doněckaja oblast. Kn. 4. Kyjiv – Doněck 2008, s. 242.
 - 33 Nachází se na Volze západně od Tatarstánu, na jihu sousedí s Čuvašskem. Žijí zde Tataři, Čuvaši, Rusové a Marijci, po nichž má jméno; dříve se jim říkalo Čeremisové a jejich řeč patří do finské skupiny uralských jazyků.
 - 34 Žertvy politického terora.
 - 35 Tamtéž.
 - 36 Tamtéž.
 - 37 Reabilitovani istorijeju. Dnipropetrovs’ka oblast. Kn. 2. Dnipropetrovs’k 2008, s. 1096.
 - 38 Reabilitovani istorijeju. Vinnyč’ka oblast. Kn. 2. Vinnyča 2007, s. 232.
 - 39 Žertvy politického terora.
 - 40 Reabilitovani istorijeju. Doněckaja oblast. Kn. 4. Kyjiv – Doněck 2008, s. 568.
 - 41 Reabilitovani istorijeju. Kyjivskaja oblast. Kn. 2. Kyjiv 2006, s. 637.
 - 42 Reabilitovani istorijeju. Doněckaja oblast. Kn. 5. Kyjiv – Doněck 2008, s. 371.
 - 43 Janák, D.: Z českého Slezska, s. 248–249; dále viz Archiv Ministerstva zahraničních věcí ČR, fond II. sekce 1918–1939, katalog 4, k. 15, sl. Čermák Karel; tamtéž, fond Zastupitelský úřad v Moskvě 1918–1939, sl. Konzulární agenda V–Ž; Žertvy politického terora, Svedenija DKNB RK po Severo-Kazachstanskij oblasti.

Jan Martinek (1862–1920)

Polský učitel, společenský a národní aktivista

Michael Morys-Twarowski

Jan Nepomuk Martinek (Martynek), polský učitel, společenský a národní aktivista z Těšínska, se dosud ze strany badatelů netěšil větší pozorností. Psal o něm Edward Pasek v článku věnovaném hospodářské spolkové činnosti na Těšínsku. Krátký biogram tohoto pedagoga zpracovali Stefania Bojda a Józef Golec ve *Słowniku biograficznym ziemi cieszyńskiej*. Zmiňoval se o něm rovněž Władysław Szweda v monografii *Ohrazené* (p. Ogrodzona), lokality, s níž byl Martinek spjat po většinu života.¹ S ohledem na tyto dosavadní kusé informace jsem se rozhodl doplnit tuto mezeru z oblasti slezské prosopografie.

Jan Nepomuk Martinek byl synem Jiřího Martinka a Anny Tkačikové. Narodil se 9. května 1862 v Mostech u Jablunkova a o dva dny později byl pokřtěn v tamějším farním kostele sv. Hedviky. Jeho kmotry byli manželé Hermanovi, Jiří, chalupník z Jablunkova, a jeho žena Rozina.² Jan Nepomuk přišel na svět v polské rodině.³ Jeho otec Jiří pocházel z Milíkova, kde se narodil 27. března 1834. Byl synem komorníka Jana a jeho manželky Marie, rozené Višchorové.⁴ Dne 3. února 1857 se ve věku 23 let oženil s Annou, dcerou Pavla Tkačika, chalupníka v Jablunkově.⁵ Mladí manželé bydleli po svatbě v Jablunkově, později se přestěhovali do Mostů u Jablunkova. Za pár let se vrátili zpět do Jablunkova (1862–1865). Kromě Jana měli Martinkovi ještě dvě dcery: Johanu Marianu (* 10. května 1859) a Marii Barboru (* 25. listopadu 1865).⁶ Nebyla to tedy typická rodina s velkým množstvím dětí. Těžko říci, zda byl důvodem méně početného potomstva materiální nedostatek či alkoholismus hlavy rodiny, každopádně Jiří

Martinek na jeho následky zemřel 1. června 1876. O dva roky později, 10. května 1878 zemřela rovněž Janova matka na „ochrnutí“, jak je uvedeno v matrice,⁷ což zřejmě znamenalo mozkovou mrtvici.

Jak uvedl *Rolnik Śląski*, kde byl o čtyři dekády později publikován nekrolog Jana Martinka, trávil dětství v Mostech u Jablunkova a v Milíkově.⁸ Je pravděpodobné, že nějaký čas bydlel u prarodičů z otcovy strany. Po matčině smrti byl jeho oficiálním poručníkem jablunkovský měšťan Ignác Zwilling.⁹

Jan Martinek od roku 1877 čili jako 15letý (když byla splněna základní podmínka pro přijetí na střední školu)¹⁰ zahájil studium ve Státním mužském učitelském ústavu v Těšíně, které řádně ukončil po čtyřech letech v roce 1881.¹¹ Téhož roku nastoupil jako pomocný učitel (*Aushilflehrer*) v Jistebně (p. Istebna).¹² Po čtyřleté pedagogické praxi vykonal v dubnu 1885 kvalifikační zkoušku, jež ho opravňovala k zaměstnání na pozici stálého učitele v nižší obecné škole.¹³ Již o dva roky později, k 1. dubnu 1887, se stal správcem školy v Ohrazené u Těšína. Jan Martinek zde působil jako řídící učitel až do konce svého života.¹⁴ Úspěchy tohoto období se prolínaly i do soukromí. Potvrdil to sňatek 14. května 1888 s Gabrielou Czadanovou, narozenou 27. února 1870 v Záříčí u Strumeně (p. Zarzecze).¹⁵ Z manželského svazku vzešlo devět dětí:

1. Laurencja Joanna (* 7. srpna 1889 Ohrazená).¹⁶
2. Joanna (Janina) Franciszka (* 30. března 1891 Ohrazená), od 7. října 1911 manželka Franciszka Fójcika, učitele v Lazech,¹⁷ v období první světové války vojína rakouské armády, který zemřel v roce 1914 u Lublinu.¹⁸
3. Gabriel Maurycy (* 12. dubna 1893 Ohrazená, † 5. listopadu 1915 Kostiuchówka), absolvent německého gymnázia v Těšíně, v letech 1912–1914 předseda polské mládežnické organizace Jedność, žoldák Slezské kompanie polských legií (Kompania Śląska Legionów Polskich), počátkem roku 1915 byl po bitvě u Pasieczné jmenován rádcem (zastępowym), v červnu 1915 byl raněn v Bukovině a jako četař padl u Kostiuchówki.¹⁹
4. Anna Maria (* 21. února 1894 Ohrazená, † 17. února 1985 Bielsko-Biała), od 19. září 1918 manželka Aloise Hesse, učitele ve Lhotě u Bílska (p. Ligota).²⁰
5. Konrad Karol (* 29. ledna 1898 Ohrazená, † 7. prosince 1918 Těšín), absolvent polského

Centrum Mostů
u Jablunkova, rodné obce
Jana Martinka, zleva fara,
farní kostel sv. Hedviky
(v němž byl 12. května 1862
pokřtěn) a obecná škola,
r. 1901, Muzeum Těšínska

*Gabriela Martinek,
rozená Czadan, Szkoła
Podstawowa w Ogródzkiej*

*Jan Martinek, Szkoła
Podstawowa w Ogródzkiej*

- gymnázia v Těšíně (maturoval s vyznamenáním v roce 1917), student práv na Jagellonské univerzitě v Krakově, dobrovolník polské armády, podlehl úpalici ve vojenské nemocnici v Těšíně.²¹
6. Elżbieta Antonia (* 4. srpna 1900 Ohrazená, † 5. července 1901 Ohrazená).²²
 7. Karol Antoni (* 25. prosince 1901 Ohrazená, † 6. dubna 1926 Lubliniec), absolvent polského gymnázia v Těšíně, od roku 1920 psychicky nemocný, zemřel v nemocnici v Lublinci.²³
 8. Jadwiga Maria zvaná Wiška (* 8. srpna 1903 Ohrazená, † 20. srpna 1912 Ohrazená).²⁴
 9. Hildegarda Helena (* 30. července 1907 Ohrazená, † 19. ledna 2010 Bielsko-Biala), od 21. července 1935 manželka Jana Maczyńskiego.²⁵

Bohužel není možno obsáhleji zmínit pedagogické aktivity Jana Martinka. Vzhledem ke skutečnosti, že působil v jedné lokalitě přes 33 let, můžeme usuzovat, že byl solidním učitelem, který řádně plnil své povinnosti. Z nalezených zajímavostí vyplývá, že jako správce školy se musel potýkat s různými problémy, jež způsobovali nejen žáci. Dne 29. srpna 1911, na samém prahu nového školního roku, podpálil školu 12letý pastýř Paweł Mszólek, zaměstnaný právě u řídícího učitele Martinka.²⁶ Výstavba nového objektu probíhala rychle. Již o rok později, 15. září 1912, byla posvěcena nová školní budova.²⁷ První světová válka byla příčinou dalších problémů, včetně nedostatečné docházky žáků do školy.²⁸

Jako správce školy a svědomitý pedagog musel v místní společnosti plnit doplňkové služby. Práce pro veřejnost byla neodmyslitelnou součástí výkonu tohoto povolání, takže od poloviny 90. let 19. století se Martinek začal společensky

angažovat. Již 10. února 1895 byl z jeho podnětu v Ohrazené založen hospodářský spolek (Kółko Rolnicze),²⁹ který navázal spolupráci se Zniczem, těšínskou organizací sdružující polské studenty z Těšínska (členové Znicze věnovali knihy do knihovny ohrazenského hospodářského spolku).³⁰ V roce 1902 na sebe poukázal jako hasič, když společně s rolníky Janem Zajacem a Jerzym Brodou založili v Ohrazené sbor dobrovolných hasičů (Ochotnicza Straż Pożarna) a více než deset let (1902–1912) byl jeho pokladníkem.³¹

Martinek rovněž podporoval polský národní ruch. Vybíral příspěvky na polské gymnázium v Těšíně³² a sám finančně přispíval na Školskou matici Těšínského knížectví (Macierz Szkolna Księstwa Cieszyńskiego)³³ a Internát blahoslaveného Melichara Grodeckého (Internat bl. Melchiora Grodzieckiego) v Těšíně.³⁴ Byl členem Sdružení Národního domu (Towarzystwo Domu Narodowego) v Těšíně³⁵ a politicky se ztotožňoval se Svazem slezských katolíků (Związek Śląskich Katolików).³⁶ Aktivně se angažoval i v Hospodářském sdružení Těšínského knížectví (Towarzystwo Rolnicze Księstwa Cieszyńskiego). V letech 1901–1903 a 1905–1906 byl členem jeho výboru (v roce 1904 byl zástupce člena vedení).³⁷

Martinkova společenská činnost se neomezovala pouze na propagování hospodářského pokroku a osvěty, ale byla spjata s mnoha oblastmi místního života. V této souvislosti nepřekvapí skutečnost, že od roku 1904 byl členem Polského pedagogického sdružení (Polskie Towarzystwo Pedagogiczne),³⁸ a o několik let později kandidoval, bohužel neúspěšně, ve volbách do Obvodní školní rady (Rada Szkolna Okręgowa) v Těšíně. Polští národovci usuzovali, že by Martinek mohl získat podporu německých či proněmeckých učitelů. Ti však dali hlasy

*Poškozený společný náhrobek
Laurencje Joanny, Elżbiety
Antonie a Jadwigi Marii,
předčasně zesnulých dcer
manželů Martinkových,
na starém hřbitově
v Ohrazené,
foto David Pindur*

svým kandidátům, Armandovi Karellovi, řediteli německého Učitelského ústavu v Těšíně, a Janu Folwarcznému, správci školy v Tyři.³⁹

Z rozmanitých Martinkových aktivit je nutno zmínit jeho podíl na poli družstevnictví. V roce 1897 společně s Janem Sztwiertnou, starostou Kyselova (p. Kisielów), a rolníkem Janem Zajacem založili raiffeisenku v Ohrazené. Jan Martinek byl zvolen jejím jednatelem.⁴⁰ Jako mnoho tehdejších učitelů propagoval ideu družstevních spojitelných pokladen. Založil mj. pokladny v Prstci (p. Pierściec) v roce 1898,⁴¹ Písku u Jablunkova v roce 1906,⁴² Bystřici,⁴³ Javořince (p. Jaworzynka),⁴⁴ Mostech u Jablunkova⁴⁵ a Neborech⁴⁶ v roce 1908.

Tyto první pokladny fungovaly v rámci německého Verband der Spar- und Darlehensvereine Schlesien se sídlem v Bílsku. Již v roce 1900 však reprezentanti raiffeisenek v polskojazyčných obcích na Těšínsku chtěli založit polský svaz.⁴⁷ Avšak bez úspěchu. Namísto toho byl ustanoven vlastní revizor pro polské pokladny. Stal se jím Martinek.⁴⁸ Jelikož se situace nezlepšila, byla obnovena myšlenka vytvoření polského Svazu spojitelných pokladen (Związek Kas Spółdzielczych), a i když byl samotný Martinek vůči tomuto nápadu skeptický,⁴⁹ časem změnil názor. Zřejmě k tomu došlo po kritice jeho osoby publikované na stránkách *Dzienniku Cieszyńskiego*.⁵⁰ V roce 1908 byl založen Svaz spojitelných pokladen v Těšínském knížectví

(Związek Kas Spółdzielczych w Księstwie Cieszyńskim) a Martinek byl zvolen do jeho vedení (5. září 1908) a následně jmenován revizorem (5. října 1908).⁵¹ O čtyři roky později se stal inspektorem (1. června 1912) a tuto funkci vykonával až do smrti.⁵² Jak stojí v jeho nekrologu v *Miesięczniku Pedagogicznym*: *nebylo obce, do které by nezavítal zesnulý Martinek přednášet nebo na revizi pokladny*.⁵³ Jan Martinek pomáhal založit pokladny v roce 1908 v Kyčicích (p. Kiczycze),⁵⁴ v roce 1909 v Děhylově (p. Dziegielów),⁵⁵ Hradišti,⁵⁶ Mistřovicích,⁵⁷ Ochabech (p. Ochaby)⁵⁸ a Tisovnici (p. Cisownica),⁵⁹ v roce 1910 v Pohvizdově (p. Pogwizdów)⁶⁰ a Porubě,⁶¹ v roce 1912 v Závadě⁶² a v roce 1919 ve Lhotě u Bílska.⁶³ Když byla 7. prosince 1917 v Polské Ostravě utvořena Centrální komise hospodářských korporací jako reprezentace sloučených českých a polských hospodářských organizací, byl Martinek zvolen místopředsedou (15. ledna 1918). Předsedou se stal František Zíka, souběžně plnicí stejnou funkci v hospodářské společnosti v Opavě.⁶⁴ V roce 1919 se Martinek stal vicepatronem Svazu hospodářských družstev v Těšínském knížectví (Związek Spółek Rolniczych w Księstwie Cieszyńskim).⁶⁵

Jan Martinek byl coby činný animátor osvětových aktivit autorem řady článků v místních periodikách. Jeho texty na stránkách *Rolnika Śląského*, *Gwiazdki Cieszyńskiej* a *Miesięczniku Pedagogicznym* byly nejčastěji věnovány spojitelným tématům, avšak referát o agrárním pokroku, který přednesl 23. února 1918 na valné hromadě Svazu hospodářských družstev, byl vydán tiskem nákladem Dědictví bl. Jana Sarkandra.⁶⁶ Jak vyplývá z výše představených skutečností, Jan Martinek hrál vážnou úlohu v životě Ohrazené, kde pracoval nejen jako učitel, ale plnil i funkci varhaníka ve farním kostele sv. Matouše apoštola (do roku 1897 byl rovněž kostelníkem).⁶⁷ Do osvětové reformy v roce 1869 nebyla doplňková služba kostelu pro učitele ničím nezvyklým. Na konci 19. století se však vyskytovala stále vzácněji. Zbývá dodat, že za zásluhy spojené s výkupem rakouské válečné půjčky v roce 1917 získal Martinek válečný kříž pro civilní zásluhy 3. třídy.⁶⁸

Jan Nepomuk Martinek, polský učitel, společenský a národní aktivista, zemřel náhle na srdeční mrtvici 1. února 1920 ve věku 58 let.⁶⁹ Byl typickým příkladem pedagoga angažovaného ve společenském dění na Těšínsku. Jeho životopis může být rovněž podnětem k zamyšlení, nakolik bylo povolání učitele možností ke společenskému vzestupu pro obyvatele pocházející z chudších vrstev.

Z polštiny přeložil David Pindur

Ohrazená na počátku
20. století, dole farní kostel
sv. Matouše a škola, s níž
Martinek spojil většinu
profesní dráhy,
archiv Davida Pindura

- 1 Pasek, Edward: Powstanie i rozwój spółdzielczości rolniczej na Śląsku Cieszyńskim. Cieszyński Rocznik Muzealny, 2, 1970–1971, s. 43–44; Golec, Józef – Bojda, Stefania: Słownik biograficzny ziemi cieszyńskiej 2. Cieszyn 1995, s. 133; Szweda, Władysław: Z dziejów Ogrodzonej. Ogrodzona 2008.
- 2 Zemský archiv v Opavě (dále jen ZA Opava), fond Sběrka matrik Severomoravského kraje (dále jen SMSK), inv. č. 2938, sign. Ja-III-2, pag. 211.
- 3 Archiwum Państwowe w Katowicach, Oddział w Cieszynie (dále jen AP Cieszyn), fond K. k. Lehrerbildungsanstalt in Teschen, sign. 56, č. 26; tamtéž, fond K. k. Lehrerbildungsanstalt in Teschen, sign. 62, č. 23; sign. 64, č. 22.
- 4 ZA Opava, fond SMSK, inv. č. 2917, sign. Ja-I-11, fol. 121.
- 5 Tamtéž, inv. č. 2922, sign. Ja-I-16, fol. 106.
- 6 Tamtéž, inv. č. 2912, sign. Ja-I-6, fol. 37, 52.
- 7 Tamtéž, inv. č. 2927, sign. Ja-I-21, fol. 134 (*Alkoholvergiftung*), 142 (*Lähmung*).
- 8 Rolnik Śląski, 15. 2. 1920, s. 33.
- 9 AP Cieszyn, fond K. k. Lehrerbildungsanstalt in Teschen, sign. 62, č. 23; tamtéž, fond K. k. Lehrerbildungsanstalt in Teschen, sign. 64, č. 22.
- 10 Bogus, Marzena: Nauczyciele szkół ludowych Śląska Cieszyńskiego w XIX i na początku XX wieku. Uwarunkowania prawne i zawodowe. Czeski Cieszyn – Częstochowa 2013, s. 203.
- 11 AP Cieszyn, fond K. k. Lehrerbildungsanstalt in Teschen, sign. 56, č. 26; tamtéž, fond K. k. Lehrerbildungsanstalt in Teschen, sign. 62, č. 23; tamtéž, fond K. k. Lehrerbildungsanstalt in Teschen, sign. 64, č. 22. Srov. Rolnik Śląski, 15. 2. 1920, s. 33.
- 12 Schlesischer Schul- und Lehere-Schematismus. Jägerndorf 1912, s. 80; Miesięcznik Pedagogiczny, 1920, č. 4, s. 11.
- 13 Schlesischer Schul- und Lehrer-Schematismus. Jägerndorf 1912, s. 80.
- 14 Rolnik Śląski, 15. 2. 1920, s. 33; Szweda, W.: Z dziejów Ogrodzonej, s. 91; Golec, J. – Bojda, S.: Słownik, s. 133. V posledně jmenované literatuře je uvedeno, že od roku 1897 byl učitelem v Ohrazené a teprve v roce 1912 byl jmenován starším učitelem v této škole. Omyl zapříčinila skutečnost, že v roce 1912 byl jmenován stálým starším učitelem na této škole, viz Poseł Ewangelicki, 26. 10. 1912, s. 5; Ślązak, 26. 10. 1912, s. 6.
- 15 Urząd Stanu Cwilnego w Dębowcu (dále jen USCD), Metryki chrztów – Ogrodzona (1889–1945), pag. 54, 59.
- 16 Tamtéž, pag. 37.
- 17 Tamtéž, pag. 41; Dziennik Cieszyński, 4. 10. 1911, s. 3; Gwiazdka Cieszyńska, 4. 10. 1911, s. 4; Poseł Ewangelicki, 7. 10. 1911, s. 6.
- 18 Rolnik Śląski, 15. 2. 1920, s. 33. Podle nepodložených informací měl být držen v zajetí v Moskvě, viz Gwiazdka Cieszyńska, 16. 2. 1915, s. 4; tamtéž, 19. 2. 1915, s. 4; tamtéž, 23. 2. 1915, s. 4; Dziennik Cieszyński, 19. 2. 1915, s. 4.
- 19 USCD, Metryki chrztów – Ogrodzona (1889–1945), pag. 45; Wiadomości Polskie (Cieszyn), 21. 2. 1915, s. 9; Robotnik Śląski, 27. 2. 1915, s. 3; tamtéž, 3. 7. 1915, s. 3; tamtéž, 23. 11. 1915, s. 2; Gwiazdka Cieszyńska, 2. 3. 1915, s. 3; tamtéž, 2. 7. 1915, s. 4; tamtéž, 19. 11. 1915, s. 4; Dziennik Cieszyński, 18. 11. 1915, s. 1; Jahresbericht des Deutschen Staats-Gymnasiums in Teschen 1918/1919. Teschen 1919, s. 3; Galicz, Jan: Związki młodzieży polskiej w szkołach średnich Śląska Cieszyńskiego. In: Galicz, J. (ed.): Księga pamiątkowa ku uczczeniu 40. rocznicy założenia stowarzyszenia „Jedność” w Cieszynie. Cieszyn 1926, s. 31; Buława, Edward: Egzamin wobec Polski. Cieszyn 1998, s. 59, 186.
- 20 USCD, Metryki chrztów – Ogrodzona (1889–1945), s. 48; Gwiazdka Cieszyńska, 20. 8. 1918, s. 4; Ślązak, 7. 9. 1918, s. 5.
- 21 USCD, Metryki chrztów – Ogrodzona (1889–1945), s. 54; Dziennik Cieszyński, 10. 12. 1918, s. 4; Gwiazdka Cieszyńska, 10. 7. 1917, s. 3; tamtéž, 10. 12. 1918, s. 4; Głos Ludu Śląskiego, 15. 12. 1918, s. 3; Wykaz absolwentów z lat 1903–1959. In: Miękina, L. (ed.): Księga Pamiątkowa Polskiego Gimnazjum Macierzy Szkolnej w Cieszynie obecnie Liceum Ogólnokształcącego imienia Antoniego Osuchowskiego w Cieszynie. Cieszyn 1995, s. 197.
- 22 USCD, Metryki chrztów – Ogrodzona (1889–1945), s. 59; Parafia rzymskokatolicka p. w. św. Mateusza Apostoła w Ogrodzonej (dále jen PMAO), Odpisy metryk zgonów z lat 1900–1951, Ogrodzona, s. 71–72.
- 23 USCD, Metryki chrztów – Ogrodzona (1889–1945), s. 62; Gwiazdka Cieszyńska, 9. 4. 1926, s. 3.
- 24 USCD, Metryki chrztów – Ogrodzona (1889–1945), s. 68; PMAO, Odpisy metryk zgonów z lat 1900–1951, Ogrodzona, s. 82; Gwiazdka Cieszyńska, 28. 8. 1912, s. 3; Poseł Ewangelicki, 31. 8. 1912, s. 5.
- 25 USCD, Metryki chrztów – Ogrodzona (1889–1945), s. 72; W Bielsku-Białej. Magazyn samorządowy, 15. 8. 2008, s. 2.
- 26 Dziennik Cieszyński, 6. 9. 1911, s. 3; Gwiazdka Cieszyńska, 6. 9. 1911, s. 4; Poseł Ewangelicki, 9. 9. 1911, s. 5; Ślązak, 9. 9. 1911, s. 4 (Paweł Wszolek); Szweda, W.: Z dziejów Ogrodzonej, s. 94.
- 27 Poseł Ewangelicki, 14. 9. 1912, s. 5; tamtéž, 21. 9. 1912, s. 5; Ślązak, 21. 9. 1912, s. 4; Gwiazdka Cieszyńska, 27. 9. 1912, s. 4; Nowy Czas, 29. 9. 1912, s. 311.
- 28 Szweda, W.: Z dziejów Ogrodzonej, s. 96–97.
- 29 Rolnik Śląski, 27. 1. 1895, s. 18; tamtéž, 24. 2. 1895, s. 27; Gwiazdka Cieszyńska, 23. 2. 1895, s. 79–80.
- 30 Gwiazdka Cieszyńska, 11. 4. 1896, s. 155; tamtéž, 14. 11. 1896, s. 468.
- 31 Szweda, W.: Z dziejów Ogrodzonej, s. 245–246.
- 32 Gwiazdka Cieszyńska, 8. 2. 1896, s. 59 (při poloněze na bále hospodářského spolku v Ohrazené); tamtéž, 4. 11. 1899, s. 445 (na svatbě Franciszka Pońca a Marie Sztwiertniówny).
- 33 Dziennik Cieszyński, 27. 11. 1907, s. 4; tamtéž, 14. 3. 1908, s. 3; tamtéž, 18. 5. 1918, s. 4; Gwiazdka Cieszyńska, 11. 4. 1908, s. 148.
- 34 Gwiazdka Cieszyńska, 3. 2. 1906, s. 35; tamtéž, 4. 12. 1912, s. 3; tamtéž, 18. 12. 1912, s. 3; tamtéž, 25. 12. 1912, s. 6; tamtéž, 12. 6. 1914, s. 5; tamtéž, 13. 8. 1915, s. 3; tamtéž, 24. 4. 1917, s. 4; tamtéž, 11. 1. 1918, s. 3; tamtéž, 29. 11. 1918, s. 4.
- 35 Gwiazdka Cieszyńska, 4. 12. 1897, s. 581.
- 36 Rečnil dokonce na lidovém shromáždění organizovaném Svazem slezských katolíků 29. dubna 1906 ve Velkých Kunčicích u Těšína (p. Kończyce Wielkie), viz Gwiazdka Cieszyńska, 25. 4. 1906, s. 137; tamtéž, 28. 4. 1906, s. 141; tamtéž, 5. 5. 1906, s. 150.
- 37 Rolnik Śląski, 8. 6. 1902, s. 82; tamtéž, 26. 4. 1903, s. 88; tamtéž, 13. 3. 1904, s. 51; tamtéž, 27. 3. 1904, s. 74; 28. 4. 1906, s. 87; Rolnik Śląski, 14. 7. 1907, s. 148.
- 38 Miesięcznik Pedagogiczny, 1904, č. 11, s. 171.
- 39 Dziennik Cieszyński, 30. 10. 1911, s. 1; Gwiazdka Cieszyńska, 4. 11. 1911, s. 4; Poseł Ewangelicki, 4. 11. 1911, s. 5; Ślązak, 4. 11. 1911, s. 3.
- 40 Gwiazdka Cieszyńska, 16. 1. 1897, s. 24; Rolnik Śląski, 23. 12. 1896, s. 179.
- 41 Gwiazdka Cieszyńska, 14. 5. 1898, s. 218.
- 42 Dziennik Cieszyński, 10. 3. 1906, s. 2.
- 43 Dziennik Cieszyński, 9. 2. 1908, s. 3.
- 44 Gwiazdka Cieszyńska, 18. 1. 1908, s. 28.
- 45 Gwiazdka Cieszyńska, 14. 3. 1908, s. 108.
- 46 Gwiazdka Cieszyńska, 4. 7. 1908, s. 271.
- 47 Przegląd Polityczny, 28. 1. 1900, s. 9; Rolnik Śląski, 13. 9. 1908, s. 267–268.
- 48 Rolnik Śląski, 15. 2. 1920, s. 33 (rok 1900), 40 (uvádí chybně rok 1903). Srov. Rolnik Śląski, 22. 9. 1901, s. 159.
- 49 Gwiazdka Cieszyńska, 3. 8. 1907, s. 313–314.
- 50 Dziennik Cieszyński, 17. 8. 1907, s. 2–3.
- 51 Dziennik Cieszyński, 3. 9. 1908, s. 3; Rolnik Śląski, 13. 9. 1908, s. 267–270; tamtéž, 27. 12. 1908, s. 381; tamtéž, 13. 6. 1909, s. 194; Gwiazdka Cieszyńska, 24. 12. 1908, s. 513; tamtéž, 22. 5. 1909, s. 203.
- 52 Dziennik Cieszyński, 18. 5. 1909, s. 2; tamtéž, 7. 5. 1913, s. 3; tamtéž, 16. 6. 1916, s. 4; Gwiazdka Cieszyńska, 22. 5. 1909, s. 203; tamtéž, 21. 6. 1912, s. 1; tamtéž, 16. 3. 1913, s. 2; Rolnik Śląski, 15. 2. 1920, s. 33.
- 53 [...] nie było gminy, do którejby nie przyszedł ś. p. Martinek z odczytem lub na rewizję kasy [...]. Viz Miesięcznik Pedagogiczny, 1920, č. 4, s. 11.
- 54 Gwiazdka Cieszyńska, 6. 1. 1909, s. 9.
- 55 Dziennik Cieszyński, 20. 2. 1909, s. 3; Gwiazdka Cieszyńska, 20. 2. 1909, s. 74.
- 56 Gwiazdka Cieszyńska, 1. 9. 1909, s. 353.
- 57 Gwiazdka Cieszyńska, 28. 4. 1909, s. 172.
- 58 Gwiazdka Cieszyńska, 30. 12. 1908, s. 512; tamtéž, 9. 1. 1909, s. 15.
- 59 Dziennik Cieszyński, 27. 2. 1909, s. 3; Gwiazdka Cieszyńska, 27. 2. 1909, s. 84.
- 60 Dziennik Cieszyński, 8. 4. 1910, s. 3; Gwiazdka Cieszyńska, 9. 4. 1910, s. 4.
- 61 Dziennik Cieszyński, 18. 3. 1910, s. 3; Gwiazdka Cieszyńska, 23. 3. 1910, s. 4.
- 62 Gwiazdka Cieszyńska, 28. 2. 1912, s. 4.
- 63 Gwiazdka Cieszyńska, 30. 9. 1919, s. 3.
- 64 Gwiazdka Cieszyńska, 4. 1. 1918, s. 5; tamtéž, 1. 2. 1918, s. 3; tamtéž, 26. 4. 1918, s. 4; Rolnik Śląski, 25. 1. 1918, s. 7–8; Dziennik Cieszyński, 29. 1. 1918, s. 2.
- 65 Rolnik Śląski, 15. 2. 1920, s. 34.
- 66 Martinek, Jan: Oddział asekuracyjny przy Związku Spółek rolniczych w Księstwie Cieszyńskim w Cieszynie. Referat inspektora... na nadzwyczajnym walnem zgromadzeniu Związku w dniu 23. lutego 1918. Cieszyn 1918 (non vidi). Por. Londzin, Józef: Uzupełnienia do „Bibliografii druków polskich w Księstwie Cieszyńskim od roku 1716 do 1904”, jakotež bibliografia nowszych druków aż do roku 1922. I (A–O). Cieszyn 1922 (odbitka z XXV, XXVI i XVII sprawozdania Państwowego gimnazjum polskiego w Cieszynie), s. 27.
- 67 Szweda, W.: Z dziejów Ogrodzonej, s. 162.
- 68 Gwiazdka Cieszyńska, 7. 12. 1917, s. 5; Ślązak, 8. 12. 1917, s. 3.
- 69 PMAO, Odpisy metryk zgonów z lat 1900–1951, Ogrodzona, s. 90 (*Herzschlag*); Poseł Ewangelicki, 7. 2. 1920, s. 4; Rolnik Śląski, 15. 2. 1920, s. 34.

Vančata, Pavel: Z deníku radiotelegrafisty. Unikátní válečný deník Sgt Pavla Tofla, příslušníka 311. čs. bombardovací perutě RAF. Cheb 2013, 375 s., ISBN 978-80-87567-30-2

Kritická edice zpřístupňuje jedinečný a podrobný válečný deník Pavla Tofla (1915–1942), rodáka z Janovic u Frýdku, jenž odešel společně s kamarádem Josefem Bierským z Lubna v červenci 1939 do zahraničního odboje.

Toflovy zápisy jsou dovedeny do 11. srpna 1942, o sedm dní později byl jejich pisatel sestřelen v letounu nad Biskajským zálivem. Publikace je doplněna vedle podrobného poznámkového aparátu množstvím textových příloh a unikátní ikonografií.

Kohut, Tomáš: 100 let hasičů v Mostech u Jablunkova. Mosty u Jablunkova 2013, 23 s., ISBN neuvedeno

Sbor dobrovolných hasičů Mosty u Jablunkova vydal drobnou publikaci mapující v základních rysech slovem i obrazem 100 let své existence v obci. K 6. červnu 1913 je úředně doložen německý *Feuerwehr und Rettungsabteilung*, který

se v roce 1922 transformoval v polský sbor. Český hasičský sbor v Mostech je zmíněn poprvé k roku 1921, registrován byl o čtyři roky později.

Larisch, Jan: P. Rudolf Schikora, CSsR. Apoštol Ostravska v první polovině 20. století. Ostrava 2013, 52 s. [4 s. obr.], ISBN neuvedeno

Brožura vydaná Muzeem Hlučínska a Biskupstvím ostravsko-opavským přibližuje životní osudy a dílo redemptoristy Rudolfa Schikory (1890–1962), jednoho z čelných představitelů katolického duchovenstva na Hlučínsku a Těšínsku

první poloviny 20. století. Schikorovým příčiněním provozoval v letech 1939–1941 a 1945–1950

ve Frýdku úspěšnou činnost Exerciční dům, jenž vedle duchovních cvičení vynikal jako významné katolické vydavatelství.

Folprecht, Jan – Jančurová, Alena: Vycházky za přírodními krásami a kulturními pamětihodnostmi okolí lázní v Čeladné. Čeladná 2012, 78 s., ISBN 978-80-901511-1-6

Beskydské rehabilitační centrum Čeladná vydalo zajímavou publikaci představující vedle samotného lázeňského areálu také pozoruhodnosti v okolí. První část obsahu je koncipována jako trasy vycházek a výletů na nejbližší beskydské vrcholy

i do okolních obcí. Druhá část představuje slovem i obrazem kulturní památky a další známé i neznámé pamětihodnosti v okolí lázní, především v obcích Čeladná, Kunčice pod Ondřejníkem, Tichá a Trojanovice. Součástí je i samostatná turistická mapa.

Matula, Pavel: Rozdělené Kysuce. Zabratie severných Kysúc Poľskom v rokoch 1938–1939. Krakov 2012, 111 s., ISBN 978-83-7490-534-3

Brožovaná publikace slovenského historika Pavla Matuly vydaná Spolkem Slováků v Polsku (Towarzystwo Słowaków w Polsce) je věnována mezinárodnímu sporu o pohraniční oblasti Kysuc, severozápadního

cípu Slovenska na pomezí České republiky a Polska. Ve 14 kapitolách autor sleduje události, které vedly k devítiměsíčnímu záboru části tří obcí – Čierne, Skalité a Svrčinovec. Na základě archivních materiálů, vzpomínek a dostupné literatury odkrývá souvislosti sporu, jednání delimitační komise, politické a správní změny, jež podstatným způsobem ovlivnily život zdejších obyvatel od konce listopadu 1938 do počátku září 1939, kdy území o rozloze přibližně 45 km² náleželo Polsku. Součástí publikace, v níž se čtenář doví rovněž mnohé okolnosti o obdobném vývoji v sousedním Těšínsku, je černobílá obrazová příloha s reprodukcemi úředních dokumentů, plakátů a letáků i fotografiemi hlavních aktérů konfliktu.

Města a obce Těšínska se představují

Kaňovice

Kaňovice jsou situovány v severní části okresu Frýdek-Místek. Rozlohou katastrálního území patří sice mezi menší obce, v nedávné době se však zařadila na přední místa v rostoucím populačním vývoji v regionu. Kaňovice sousedí s obcemi Bruzovice, Horní Bludovice, Sedliště, Václavovice a statutárním městem Havířov. Obec od svého založení až do roku 1848 sdílela historii s nižším stavovským panstvím Frýdek. Podle poznámky v urbáři panství z roku 1636 byla založena 29. října 1613 hrabětem Janem st. Bruntálským z Vrbna. V nejstarší křestní matrice a kronice bruzovické farnosti nalezneme poznámku o tom, že vznikly kolem svátku sv. Jiří (23. dubna) roku 1614. Podle jednoho z možných výkladů dostala nově založená obec jméno podle bruzovického selského rodu Kaniů, jehož členové se měli podílet na jejím osídlování společně s ostatními poddanými zejména z Bruzovic a Sedliště. Kaňovické záhumenice jsou dodnes pokračováním bruzovických a hranice mezi gruntů obou vesnic se ustalovala ještě dlouho v průběhu prvních desetiletí. Kaňovnice byly z hlediska sociální skladby tehdejšího venkovského obyvatelstva osídleny výhradně zahradníky. Roku 1636 jich zde žilo i s fojtem 22. Touto vrchnostenskou aktivitou se stejně jako v případě nedaleké Pazderny řešil dvojí problém. Byla to jednak otázka obživy pro rostoucí počet populace ve starších obcích, ale i skutečnost, že početnější obyvatelstvo těchto vesnic představovalo pro držitele panství větší hospodářské možnosti. Kaňovice vznikly na části bruzovického katastru, kde se rozkládaly původně lesy tvořící hranici frýdeckého panství se statky Horní Bludovice a Šenov.

Roku 1636 se v obci nacházel mlýn Jana Skokana s jedním rybníkem, potok a smíšený les hraničící se statky Sobků z Kornic a Ruseckých z Ejvaně. Počet osedlých se do roku 1664 příliš nezměnil. Urbář zaznamenal stejný počet zahradníků jako v roce 1636, přibyl pouze jeden chalupník. Pozemkový výnos z neveliké obce nebyl příliš efektivní. Ani v pozdějších desetiletích Kaňovice nezaznamenaly výraznější populační a sociální rozvoj. Podle soupisu duší bruzovické farnosti pořízeném roku 1764 zde žilo 171 obyvatel, z toho 132 dospělých (62 mužů, 70 žen) a 39 dětí předzřevědního věku (20 chlapců, 19 dívek). Urbář z roku 1770 zaznamenal 21 zahradníků (včetně fojta 3 volní) a 5 chalupníků. V roce 1804 žilo v Kaňovicích 195 obyvatel ve 32 domech. Podle prvního československého sčítání lidu z roku 1921 bylo v obci 37 domů (z toho 36 obydlených). Žilo zde 235 obyvatel (108 mužů, 127 žen), všichni české národnosti, z náboženského hlediska 231 katolíků, 3 evangelíci a 1 příslušník československé církve. Počtem obyvatel a velikostí katastru se jednalo o nejmenší obec tehdejšího soudního okresu Frýdek. V letech 1980–1990 byla obec součástí Bruzovic v rámci integrované obce. S návratem samostatnosti a změnou politického a společenského vývoje po roce 1989 byl dokončen vodovod (kolaudace 2001) a plynofikace (1999). V posledních letech dochází k rozvoji obytné zástavby a trvalému zvyšování počtu obyvatel.

Kaňovice náleží z hlediska církevní správy od svého vzniku až do současnosti k farnosti Bruzovice. Na místě starší kaňovické dřevěné zvonice byla v roce 1868–1869 vystavěna kaple sv. Hedviky, kterou 24. října 1869 posvětil bruzovický farář Karel Madry. Kaple byla stavebně rozšířena v roce 1911 a v roce 1939 získala novou věž. Kromě kaple nalezneme v katastru obce několik drobných sakrálních objektů. V parčíku před budovou obecního úřadu je umístěn pomník obětem obou světových válek.

Kaňovické děti původně navštěvovaly školu v Bruzovicích, od roku 1853 v Sedlištích. Již od roku 1872 se učilo rovněž v Kaňovicích, školní budova byla postavena teprve v letech 1873–1874 na pozemku zakoupeném od Jana Mynáře (č. p. 28). Objekt získal v letech 1947–1948 dnešní podobu.

Nejstarším spolkem v obci byl Hospodářský spolek, k němuž v období první republiky přibyl Sbor dobrovolných hasičů, Besídka venkovského dorostu či Odbor Matice osvěty lidové. Dnes v obci působí Svaz dobrovolných hasičů (od roku 1920) a Klub důchodců při Obecním úřadě v Kaňovicích (od roku 2002).

Z významných rodáků jmenujme např. vlasteneckého katolického kněze Antonína Poledníka (1843–1911), faráře v Sedlištích a Vratimově, či Vojtěcha Bartka (1942–2013), profesionálního fotografa a pedagoga Slezské univerzity v Opavě.

Poloha obce je předurčena pro pěší turistiku i cyklistiku. Možnosti odpočinku poskytují především malebná zákoutí u Dolní Datýňky. Na tomto potoce byl v lokalitě Kamenec v roce 2005 vybudován rybník, jenž se stal přirozenou součástí svého okolí.

Pomník založení obce a obětem obou světových válek, r. 2013

Kaple sv. Hedviky, r. 1929

Rybník „Kamenec“ na potoce Dolní Datýňky, r. 2010

Hostinec Albína Magery, kolem r. 1945

Adresa: Obec úřad Kaňovice, Kaňovice 33, 739 36 Sedliště, tel.: 558 636 336, e-mail: obec.kanovice@iol.cz, www.obec-kanovice.cz
• Starostka obce: Nataša Korduliaková • Počet členů zastupitelstva: 7 (nezávislí) • Počet obyvatel k 26. 11. 2013: 307, z toho 153 mužů a 154 žen • Rozloha: 259 ha

